

T.C
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANA BİLİM DALI
FELSEFE BİLİM DALI

GEORG SİMMELE BAĞLAMINDA PARANIN FELSEFESİNİN
AKIL VE AHLAK AÇISINDAN İNCELENMESİ

Hazırlayan
Faruk GÖKER

Danışman
Doç. Dr. Mehmet Kasım ÖZGEN

Yüksek Lisans Tezi

Eylül 2019
KAYSERİ

T.C
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANA BİLİM DALI
FELSEFE BİLİM DALI

GEORG SİMMEİ BAĞLAMINDA PARANIN FELSEFESİNİN
AKIL VE AHLAK AÇISINDAN İNCELENMESİ

(Yüksek Lisans Tezi)

Hazırlayan
Faruk GÖKER

Danışman
Doç. Dr. Mehmet Kasım ÖZGEN

Eylül 2019
KAYSERİ

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

Faruk GÖKER

İmza:

YÖNERGEYE UYGUNLUK ONAYI

“Georg Simmel Bağlamında Paranın Felsefesinin Akıl Ve Ahlak Açısından İncelenmesi” adlı Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Lisansüstü Tez Önerisi ve Tez Yazma Yönergesi’ne uygun olarak hazırlanmıştır.

Tezi Hazırlayan

Faruk GÖKER

Danışman

Doç. Dr. M. Kasım ÖZGEN

Felsefe Anabilim Dalı Başkanı

Prof. Dr. Arslan TOPAKKAYA

KABUL ONAY SAYFASI

Doç. Dr. M. Kasım Örgen danışmanlığında Foruk Göker tarafından hazırlanan
“ Georg Simmel Bağlamında Pratik Felsefenin Ahlak
ve Ahlak Açısından İncelenmesi ” adlı bu çalışma, jürimiz tarafından
Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü Felsefe
Anabilim Dalında **Yüksek Lisans** tezi olarak kabul edilmiştir.

16 / 09 / 2019
(Tez Savunma Sınav Tarihi Yazılacak)

JÜRİ:

Danışman

: Doç. Dr. Mehmet Kasım Örgen

Üye

: Prof. Dr. Arslan Topaktaya

Üye

: Doç. Dr. Fatih Ertugay

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulunun 16 / 09 / 2019 tarih ve 38 sayılı kararı
ile onaylanmıştır.

16 / 09 / 2019

K. Güllü

Enstitü Müdürü

Doç. Dr. Kenan GÜLLÜ
Enstitü Müdürü

TEŞEKKÜR

Yüksek lisans eğitimim ile sınırlı olmayıp, lisans eğitimim boyunca da kendisinden çok şey öğrendiğim, akademi hayatım boyunca örnek alacağım, bilgi ve tecrübelerini hiçbir zaman esirgemeyen değerli hocam Sayın Prof. Dr. Arslan Topakkaya'ya,

Yüksek lisans eğitimim boyunca kendisinden çok şey öğrendiğim, ilgi ve desteğini benden esirgemeyen değerli hocam ve danışmanım Sayın Doç. Dr. Mehmet Kasım Özgen'e,

Bu zor sürecin başarılı bir şekilde sonuçlanmasında yanımda olan aileme, tüm hocalarıma ve arkadaşlarıma teşekkürlerimi sunuyorum.

Faruk GÖKER

Kayseri, Eylül 2019

GEORG SİMMELE BAĞLAMINDA PARANIN FELSEFESİNİN AKIL VE AHLAK AÇISINDAN İNCELENMESİ

Faruk GÖKER

**Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
Yüksek Lisans Tezi, Eylül 2019**

Danışman: Doç. Dr. Mehmet Kasım ÖZGEN

ÖZET

İnsanın etkinliği günümüz dünyasında hesaplanabilirlik üzerine inşa edilmiş vaziyettir. İnsan etkinliğinin gerçekleşmesini sağlayan bilme faaliyeti, bilginin hesaplanabilir ve ölçülebilirliği temelinde gerçekleşmiş ve insan etkinliği de bu minvalde ortaya çıkmıştır. Dünyanın niceliksel açıdan bilinmesi insan faaliyetine hizmet eden bir konumda iken, insan amaçlarını belirleyen bir konuma yerleşmiştir. Dolayısıyla bütün nesnel değerler öznel bir konuma gelmiştir. Böylesine bir dünya içerisinde değeri belirleyen şey de bizzat paranın kendisidir. Değeri belirleme noktasında bizzat paranın bu kadar işlevsel rol oynamasının nedeni, rasyonalitenin şeyleşmesi, aklın nicel olana yatkın hale gelmesi ve insan amacının nitelik temelinden uzaklaşarak niceliksel bir düzleme evrilmiş olmasıdır. Aklın insan mutluluğunu tesis etmesi için izlediği yol, nesnenin niceliksel değerine indirgenmiştir. Böylece insani arzular nesne temelinde öncelenerek değerler ve mutluluk bu temel üzerine inşa edilmiştir. Yani aklın araçsallaşması, araçların amaç haline gelmesi değerlerin yitimine sebebiyet vermektedir. Bu bağlamda incelememiz gereken temel eser *Paranın Felsefesidir*. Çünkü Georg Simmel felsefi düşüncesinde, paranın insan hayatındaki etkilerini bu eser ile incelemiştir. Bu sebep ile *Georg Simmel Bağlamında Paranın Felsefesi'nin Akıl ve Ahlak Açısından İncelenmesi* yapılacaktır. Simmel, *Paranın Felsefesi* isimli eserinde paranın, toplumsal hayatta ve bireysel yaşamda insan hayatını belirlemesini, nihayetinde yaşamın “para” merkezli bir odak noktası haline gelmesiyle değerleri tahsis ettiğini anlatmaktadır. Modern toplumda, mübadele aracı olan paranın insan arzularını biçimlendirmesi, insani değerlerin metalaşması ve bu durumda insanın toplumsal anlamda önemli ama bireysel anlamda değersiz hale gelmesindeki asimetrik durumun teşhisini yapmaktadır. Bu bağlamda para, merkezi bir konumda olup, değerleri biçimlendirmesi rasyonalitenin işlev göstermesini ortaya çıkarmıştır. Bu rasyonelleşme,

faydayı amaç haline getirdiğinden, değerlerin de değeri fayda ile belirlenebilir hale gelmiştir.

Paranın bu işlevsel konumu Georg Simmel'in eserinden hareketle, akıl ve ahlak açısından ele alınarak incelenecektir. Aklın hakikati tahsis etmesi, bilgi ve erdemle sağlanan niteliksel bir durumdan, para ile niceliksel bir fayda sağlayan duruma dönüşmüş, amaçların üzerini çizerek, araçları amaçsallaştırmıştır. İşte bu çalışma içerisinde araçsallaşan amaçların, dolayısıyla anlamını yitiren değerlerin ve bütün bunlara sebebiyet veren rasyonalitenin işlevselliğinin, bu dönüşüme neden olan felsefi paradigmaların gösterilmesi amaçlanmıştır. Bu minvalde modern yaşamın ve bu yaşamın getirdiği insani faaliyet ortaya konularak rasyonelitenin eleştirisi yapılacak olup, değerlerin ve dünyanın belirleniminin getirdiği olumsuzluklar ortaya çıkacaktır. Böylece modern yaşamdaki manevi yaşamın dejenere oluşu ortaya konulabilecektir. Bu durum ortaya konulduktan sonra aklın tekrar nihai anlamda insan mutluluğunu manevi yaşam ile sağlayabileceğinin imkânının ortaya çıkabileceği düşünülmektedir. İnsanın bu imkan dahilinde tekrar manevi değerlerini aklın ve yaşamın değerlerinin sorgulanmasıyla gerçekleştirebileceği aşıkardır. Bu bağlamda değerlerin insanı huzura ve sükûnete eristirebileceği bir rasyonel tavrın mümkün olabileceği beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Paranın Felsefesi, Araçsal Akıl, Ahlak, Din, Pragmatizm, Kapitalizm.

THE PHILOSOPHY OF MONEY IN THE CONTEXT OF GEORG SIMMEL**Contact faruk directly Erciyes University,****Institute of Social Sciences Master Thesis, September 2019****Advisor: Assoc. Dr. Contact Mehmet Kasım ÖZGEN****ABSTRACT**

The safety of human beings is in the engineering world on computability in today's world. The activity of knowing that realization of human activity takes place on the basis of computable and measurable information, and human activity has emerged. While the quantitative knowledge of the world is in a position to serve human activity, it is located in a position that determines human aims. Therefore, all objective values have become subjective. In such a world, what determines the value itself is the money itself. The reason why money itself has played such a functional role in determining the value is that the rationality reification, the mind becomes predisposed to the quantitative, and the human purpose evolves from the quality base to a quantitative plane. The way the mind follows to establish human happiness is reduced to the quantitative value of the object. Thus, human desires are preceded by object and values and happiness are built on this basis. In other words, the instrumentalization of the mind and the purpose of the instruments cause the loss of values. Because Georg Simmel, in his philosophical thinking, examined the effects of Money on human life with his work. For this reason, the Philosophy of Money in the context of Georg Simmel will be examined in terms of Reason and Ethics. Simmel explains in his Philosophy of Money that money assigns values by determining human life in social life and in individual life, and ultimately life becomes a focus of "money". In modern society, money as a means of exchange identifies human desires, commodifies human values, and in this case, diagnoses the asymmetrical situation in which human beings are important in the social sense, but in individual sense. In this context, the money is in a central position and the shaping of the values revealed the function of rationality.

This functional position of money will be examined from the perspective of Georg Simmel's work in terms of reason and morality. The allocation of the truth to the truth has transformed from a qualitative state provided by knowledge and virtue to a situation that provides a quantitative benefit with money, and by drawing on the aims, it

has aimed the means. In this study, it is aimed to show the instrumentalized purposes, thus the values that lost meaning and the functionality of the rationality causing all these, and the philosophical paradigms that cause this transformation. In this respect, the rationality will be criticized by introducing modern life and the humanitarian activity of this life and the negative consequences of the values and the determination of the world will emerge. Thus, the degeneracy of spiritual life in modern life can be revealed. It is thought that once this situation has been revealed, the possibility of reasoning with the spiritual life of human happiness again in the ultimate sense can occur. It is obvious that human beings can realize their spiritual values again by questioning the values of mind and life. In this context, it is expected that a rational attitude that values can reach to peace and tranquility can be possible.

Key Words: Philosophy of Money, Instrumental Reason, Morality, Religion, Pragmatism, Capitalism.

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK.....	i
YÖNERGEYE UYGUNLUK ONAYI	iii
ONAY :.....	iv
TEŞEKKÜR.....	v
ÖZET.....	vi
ABSTRACT	viii
İÇİNDEKİLER.....	x
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

GEORG SİMMEL’DE PARANIN FELSEFESİ

1.1.Değer ve Para.....	9
1.2.Bir Töz Olarak Paranın Değeri	22
1.3.Amaçlar Sıralamasında Para.....	25
1.4.Bireysel Özgürlük	29
1.5.Kişisel Değerlerin Para Eşdeğeri	34
1.6.Hayat Tarzı	38

İKİNCİ BÖLÜM

PARANIN AKIL VE AHLAK AÇISINDAN İNCELENMESİ

2.1. Paranın Araçsal Akıl Açısından İncelenmesi	44
2.1.1. Öznel akıl.....	45
2.1.2. Nesnel akıl	46
2.1.3. Öznel Aklın Modern Toplumdaki İşlevi	47
2.2. Paranın Ahlak Açısından İncelenmesi	52
2.2.1. Mutluluk Ahlakı.....	56
2.2.1.1. Platon ve Aristoteles’in Ahlak Açısından Görüşleri	58
2.2.2. Ödev Ahlakı.....	65
2.2.2.1. Immanuel Kant’ın Ahlak Açısından Görüşleri Ve Bu Bağlamda Kullanmış Olduğu Kavramlar	68
2.3. Ahlak Ve Para İlişkisi	72
2.4. Paranın Din Açısından İncelenmesi	74

2.4.1. Din ve Para İlişkisi	76
-----------------------------------	----

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

PRAGMATİZM

3.1. Değerlerin Çöküşünde İlk Adım: Pragmatizm	79
3.2. Pragmatizmden Kapitalizme Tam Geçiş	83
SONUÇ	86
KAYNAKÇA	94
ÖZGEÇMİŞ	101

GİRİŞ

Günümüz toplumlarında hayatı anlamlandırma ve günlük yaşam pratiklerini kurma gibi çeşitli açılardan en baskın ve belirleyici unsur haline gelen paranın, insanlığa ve toplumsallığa verdiği zarar göz önüne alınarak felsefi açıdan bir incelemesinin yapılması gerekmektedir. Para, insanlığın merkezi konumunda yer aldığından dolayı her şeyi hesaplanabilir kılmaktadır. Bu bağlamda karşımıza çıkan en önemli isimlerden birisi Georg Simmel'dir. Simmel, felsefi düşüncesinde paranın toplumsal işlevselliğini inceleyerek, paranın insan hayatındaki yerini ve etkilerini ortaya koymaya çalışmıştır.

Kendi içerisinde bir değere sahip olan metalik ya da kağıt olan para, hayatın merkezinde yer alan bir araçtır. Araç olan paranın amaçsallaşmış olması ahlak ve din gibi hayata yön veren temel ilgi alanlarının şeyleşmesine neden olmuştur. Aklın nesnel boyutunun öznel boyuta evrilmesi bu şeyleşmenin başlıca nedenidir. Hesaplayıcı bir aklın ise gerçekleştireceği tek etkinlik faydadır. Bu noktada insan amaçlarının odağı değişmiştir. Aklın öznel-araçsal bir konuma evrilmesi ile amaçsal olan, işe yararlığın temelinde aklın şeyleştirdiği nesnenin kazanımı olarak biçimlenmiştir. İnsan amacının bu minvaldeki biçimlenişi, mutluluğun daimiyetini bu biçimleniş temelinde gerçekleştirme eğilimini göstermektedir. Böylece para, hem biçimsel alanı hem de tinsel alanı etkisi altına almıştır. İnsan eylemleri; sonlu bir yaşantının içerisinde sonsuz isteklerin varlığını, o istekleri elde etme ya da edememe durumuyla özdeşleşmiştir. Bu nedenle her şey ölçülür hale gelmiştir. Bu ölçülebilirliğin ortadan kalkması için insanların yeniden ahlaki erdemlerle bağlarının güçlendirilmesi gerekmektedir.

Para, bu kapitalist sistemde bireyin bütün fiillerini belirleyen bir iktidar aygıtıdır. Bu anlamda insanın etkinliği bütün karşılığını paranın etkisi ile gerçekleştirmektedir. Öyle ki insanın eylemlerinin belirleyici ilkeleri de paranın fayda değeri ile birleşmiştir. Bu nedenle pragmatizm, kapitalist sistemde zorunlu olarak ortaya çıkmış bir felsefi sistemdir. Paranın bu bağlamda ortaya koymuş olduğu bir etkinlik, insanın değer ve anlam bakımından etkinliğini belirleyen bir durumdadır. Çünkü kapitalizmde üretim ilişkileri hıza dayalıdır. Üretim ilişkilerindeki hız dolayısıyla insan etkinliğine de

zamansal olarak hız dayatmaktadır. Bu nedenle çalışmanın ana unsurları akıl, para, ahlak, din ve bunlar arasındaki ilişki faaliyetini oluşturmaktadır. Bu açıdan insanın anlam atfetmesi ve eylemlerini bu anlam ile oluşturmaya onun yaşamdaki faaliyetini oluşturmaya olanak tanımaktadır.

Bu anlamıyla yaşamın incelenmesi ve içinde bulunulan durumun teşhir edilmesi insan etkinliğinde değer konumunda olan ve yaşamın merkezi haline gelen nesnelliğin (şeyleşmiş düşünce) incelenmesiyle olabilecektir. Öyle ki para modern toplumda yaşamın merkezi değer nesnesi haline gelmiştir. Bu anlamda paranın incelenmesi ile birlikte insanın etkinliğindeki yanılsamalar ve olumsuzluklar ortaya konulabilecektir. Paranın toplum ile birey arasındaki ilişkisinin ortaya konulması, bireyin toplum içerisindeki yerini ve paranın bu ilişkiyi sağlaması sonucunda bireye toplum tarafından biçilen rol ortaya çıkarılabilecektir. Bütün bunlar insan yaşamının değerleri ve ahlakın para ve diğer nesnel unsurlar ile birlikte öznel araçsal bir konuma getirmelerinin sonucu ile ortaya çıkmış bir durum iken, aklın eleştirisinin ahlakın ve dini değerlerin de dejenere oluşunu ortaya çıkarmış olacaktır. Bu yüzden para ile akıl ve ahlak arasındaki ilişkinin daha önce kurulmamış olması, tezin konusun seçilmesi noktasında önemli olmuştur.

Bu çalışma, *Georg Simmel’de Paranın Felsefesi’nin Akıl ve Ahlak Açısından İncelenmesi*’ni amaçlamaktadır. “Paranın felsefesi” akıl ve ahlak açısından ayrı ayrı incelenirken, insanların amaçlardan ziyade araçları ön plana çıkartması problemi ve her şeyin araçsallaştırılmış olması gerçeği üzerinde durulacaktır. Kapitalizm ile birleşen pragmatizmin öncülüğünde giderek artan kişisel faydanın, insan yaşamı içerisinde önemli bir yere sahip ahlakın, hatta maneviyatın bile faydaya indirgenmesi aslında değerlerin yok oluşunun bir göstergesidir. Bu bağlamda anlam metalaştırılabilen her şeye dönüşmüştür.

Bu bağlamda çalışmamızın ilk bölümünde Georg Simmel’in “Paranın Felsefesi” isimli eserinden hareketle paranın işlevselliği, paranın değerle, özgürlükle, hayat tarzı ve diğer bileşenleri bağlamında ele alınmıştır. “Paranın Felsefesi” isimli eserde yer alan tüm bu bileşenler ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir. Buradaki amaç paranın insan hayatındaki yapmış olduğu değişimin gösterilmesidir.

İkinci bölümde para, akıl ve ahlak açısından incelenerek, ahlakın da dayanak noktası olan dine yer verilmiştir. Araçsal akıl, öznel akıl ve nesnel akıldan hareketle açıklanmıştır. Ahlak bağlamında iki temel konu üzerinde durulmuş olup, mutluluk ahlakı ve ödev ahlakı temsil edildikleri filozoflar önceliğinde gösterilmiştir. Hayata yön veren temel ilkeler göz önünde tutulduğunda ahlak ile din arasında bağ kurulmuştur. Buradaki amaç araçsallaşan aklın esas ilgi alanlarını şekleştirmesidir.

Tezimizdeki esas amacımız araçların nasıl amaç haline geldiğini incelemek ve bu değişimin insanların hayatlarında ne gibi tahribatlara yol açtığını göstermektir. Bu bağlamda karşımıza çıkan sıkıntı araç olan paranın bir amaç haline gelmiş olmasıdır. Bu yüzden çalışmamızda parayı akıl ve ahlak açısından inceledik. Çalışmamızın üçüncü bölümünde ise bu değişimin ışığında pragmatizmi ele almaya çalıştık. Çünkü kişisel faydanın ön plana çıkması, kişisel ve toplumsal değişime hız kazandırmaktadır. Her bölümde ağırlıklı olarak üzerinde durmuş olduğumuz şey ise, araçsallaşan akılla birlikte temelde araç olan paranın amaç haline gelmesi ve bunun sonucunda insanların temel ilgi alanlarının da şekleşmesidir.

BİRİNCİ BÖLÜM

GEORG SİMMELE'DE PARANIN FELSEFESİ

Georg Simmel, paranın toplumsal işlevselliğini inceleyerek insan hayatındaki yerini para ve paranın etkileri çerçevesinde göstermeye çalışmıştır. Ona göre para, bireysel hayatın ve tarihin en derindeki akımları ile birleşmesini sağlayan bağı gösteren bir araçtır.¹ Başka bir ifade ile “para” denilince Simmel aynı anda hem kendi içinde bir değere sahip olan metalik parayı hem de kağıt parayı, yani tamamen itibarlı bir değere sahip olan parayı anlamaktadır.”² Bu bağlamda ‘*Paranın Felsefesi*’ isimli bu kitap da, “(...) esas itibariyle kültürel sosyoloji ve ekonomik ilişkilerin daha geniş toplumsal çağrışımlarının çözümlemesine bir katkıdır.”³ Simmel’e göre toplumsal etkileşimin en güzel şekli ekonomik alışverişidir. Ekonomik alışverişe canlılığı veren araç ise paranın kendisidir. Daha önceleri takas yöntemiyle kurulan ilişkiler, parasal işlemlerin gelişiyi birlikte toplum içerisindeki bireyler arasındaki etkileşim şeklini de değiştirmiştir. Bu bağlamda paranın kendisine bulmuş olduğu geniş kullanım alanı, tüm alanlarda bir hesaplılığı ve rasyonelliği beraberinde getirmektedir. Böylece insani ilişkilerde bu yönde değişiklik göstererek, ilişkilerin temeli mevcut ahlaki ve dindi temelden koparak pratik hayat içerisinde daha yüzeysel hale gelerek zayıflamaktadır. Paranın sağlamış olduğu şey hesaplanabilirlik olduğundan, insanlar para ile değeri belirleme gayesi içerisindeyler.

Para ile insanlar, alacaklarının karşılığı her ne ise onun değerindeki ücreti ödemektedirler. “Para kusursuz bölünmeye ve yönlendirilmeye tabidir ve eşdeğerlerin tam ölçümüne izin verir.”⁴ Bu bağlamda: “Bir ölçme aracının ölçülen nesneyle aynı niteliğe sahip olması gerektiği söylenir: bir uzunluk ölçüsünün uzun olması, bir ağırlık ölçüsünün ağır olması, bir mekân ölçüsünün boyutlara sahip olması; dolayısıyla bir

¹ Georg Simmel; *Sosyolog, Sanatçı, Düşünür*, (Çev: Jale Özata Dirlikyapan), Ankara 2011, s. 300.

² A.g.e., s. 389.

³ Lewis a. Coser; *Sosyolojik Düşüncenin Ustaları*, (Çev: Himmet Hülür, Serhat Toker, İbrahim Mazman), Ankara 2008, s. 181.

⁴ A.g.e., s. 181.

değer ölçüsünün de değerli olması gerektiği söylenir.”⁵ Bana göre de, ölçme aracının ölçülen nesneyle aynı niteliğe sahip olması ölçülen nesneye değer atfetme durumunda oluşabilecek olumsuzlukların önüne geçebilir. Bu bağlamda para bir değer ölçütü olabilir mi?

Günümüz bakış açısıyla değerlendirildiğinde, her şeyin para ile ölçüldüğü bir yaşamda, paranın kendisi ne kadar değere sahiptir? “Simmel’e göre “dünyanın tamamen dinamik karakterinin, paradan daha çarpıcı bir simgesi olamaz, [...] hareket halinde olmayan her şeyin tamamen sönüp gittiği bir hareketin aracıdır para. Bir actus purus’tur” [katıksız hareket]. Ancak, para aynı zamanda karşıt bir eğilimi de bünyesinde barındırmaktadır- sadece “tek bir iktisadi değeri” değil, “genel olarak soyut iktisadi değeri” de temsil eder. Başka bir deyişle, “elle tutulur bir nesne olarak para, dışsal-pratik dünyadaki en kısa ömürlü şeydir; gelgelelim, özü itibarıyla en dayanıklı şeydir, zira dünyadaki bütün diğer fenomenler karşısında kayıtsızlık ve denge noktasında durur.”⁶ Bakıldığında para bir hareketin aracıdır. Dünya içerisindeki ilişkilerdeki hareketlilik göz önüne alındığında bu hareketin simgesi olarak, Simmel, parayı işaret etmektedir. Pratik hayat içerisindeki ilişkiler paraya dayandığından dolayı ilişkilerde usanç ve çekingenlikler ortaya çıkmaktadır.

Parasal işlemler ve ilişkiler her geçen gün toplumun önemli bir parçası haline gelirken, modern toplum içerisinde bireyin önemi gittikçe azalmaktadır ve modern hayat, bireyi ve ilişkilerini şekleştirmektedir. “Özel alanda, hayatlarımızı boğan meta bolluğu, modern hayatın “özerk birer nesne olarak karşımıza çıkan dışsal yönleri altında ezilme duygusu” yaratır. Ev işi, artık “törenselleşmiş bir fetişizm” biçimini alır- ancak Simmel’in, bu dönüşümü, eskiden mutfak eşyalarının az olmasıyla açıklaması pek inandırıcı değildir. “Çevremizi kuşatan çeşit çeşit nesne”nin “gayri şahsi kökeni ve kolayca ikame edilebilirliği” nedeniyle bu meta keşmekeşi “öznel ruhun kendi iradesini, duygularını yerleştirebileceği noktaların giderek azaldığı, kendi içine kapalı bir dünya”ya dönüşür. Bu yabancılaşma süreci, meşrubat makinelerinde ve ucuz eşya dükkanlarında doruğuna ulaşan “bağımsız, gayri şahsi [meta] devinim”iyle tamamlanır.”⁷ Başka bir ifadeyle paranın takas nesnelerinin hiçbir zaman olamayacağı

⁵ Georg Simmel; *Paranın Felsefesi*, (Çev: Yavuz Alogan, Didem Aydın), İstanbul 2014, s. 102.

⁶ Georg Simmel; *Modern Kültürde Çatışma*, (Çev: Tanıl Bora, Utku Özimakas, Nazile Kalaycı, Elçin Gen), İstanbul 2017, s. 31.

⁷ A.g.e., s. 36.

bir tarzda gayri şahsi oluşunu göz önünde bulundurulur ise, insan ilişkilerinde rasyonel hesabın yükselmesine olanak tanıdığı ve modern toplumun karakteristiği olan rasyonelleşmeyi irerlettiği söylenebilir. İnsanlar ilişkilerinde artık kişisel bir tutum takındığından ve kendi çıkarına olanı gözetir hale geldiklerinden dolayı, para; toplumsal alan ilişkileri olan ahlak gibi, din gibi, gelenek- görenekler gibi pek çok alanı da etkisi altına alır.⁸ Böylece şeyleşen ilişkiler sayesinde insan hayattaki temel köklerine de yabancılaşmaktadır.

Bu bağlamda “para modern dünyada, bir değer standardı ve bir alışveriş aracı olmaktan fazla bir şeydir. Onun ekonomik işlevlerin üstünde ya da altında, rasyonelliğin, hesap edilebilirliğin, gayri şahsiliğin modern ruhunu sembolize eder ve cisimleştirir.”⁹ Her şey artık para ile ölçülür hale gelmiştir. Bu ölçüm kendisinde şeyleri cisimleştirme ayrıcalığını taşıırken, maddesel olanı gün yüzüne çıkartıp, manevi olanında üzerini örtmüştür. Para, tüm bir çatışma alanını kendisinde taşımaktadır. Sevgi, saygı ile kurulan tüm bağları yerini modern rasyonel insanın soğuk yakınlıklarına bırakmıştır. Bu durum bireysel anlamda insanı özgürleştirirken insanın kalabalığının içerisinde yalnız kalmasına neden olmuştur. Genelde bakıldığında her şey olan para, özelde insana hazzın dışında manevi anlamda hiçbir değer katmamaktadır. Doğal olanlar para ile yapay hale getirilerek farklılaşmış, dönüştürülmüş, tüketilebilir bir hale getirilerek metalaştırılmış ve bu dolayısıyla tekleştirilmiştir. İnsan hayatı çeşitliliğin, farklılığın ve hiyerarşinin içerisinde ontik varlığı, metanın aynılaştırmasıyla tekdüze bir hale gelmiştir. Bu nedenle insanın anlam dünyası da meta (para) ile oluşturulan bir belirlenimi ortaya koymuştur.

“Zira hayatın yaratıcı hareketinin, hayata ifade ve gerçekleştirme formları sunan bir takım yapıtlar [Artefakt] ürettiği her yerde, buna kültür deriz: medeni kanunlar ve anayasalar, sanat eserleri, din, bilim, teknoloji vb. Bunlar, hayatın kesintisiz akışını içlerine alıp ona form ve içerik, ufuk ve düzen kazandırır. Fakat hayat sürecinin bu ürünlerinin kendine özgü bir özelliği vardır: Ortaya çıktıkları andan itibaren, kendilerine ait sabit birer forma sahiptirler- hayatın hızlı ritminden, iniş çıkışlarından, sürekli yenilenişinden, kesintisiz bölünmelerden ve yeniden birleşmelerden bağımsız formlardır bunlar.”¹⁰

⁸ Lewis a. Coser; *Sosyolojik Düşüncenin Ustaları*, (Çev: Himmet Hülür, Serhat Toker, İbrahim Mazman), Ankara 2008, s. 181.

⁹ A.g.e., s. 181.

¹⁰ Georg Simmel; *Modern Kültürde Çatışma*, (Çev: Tanıl Bora, Utku Özmağas, Nazile Kalaycı, Elçin Gen), İstanbul 2017, s. 55.

Hayatın içerisinde sabit yasalara sahip olan alanlar (ahlak ve din gibi) da, hesaplanabilirlik sayesinde şeyleşen ilişkiler temelinde gerçekleşmektedir. Aslanan şeyin amaçlar olduğunun bilinci dışına çıkarılan akıllar, ahlaklılığı, mutluluğu, ödevi para gibi araçların elde edilmesi sonucunda ulaşılabilceği yanılgısına sürüklenirler. Bu bakış açısının değıştirildiğı (yani araçların amaç olamayacağı düşüncesi) noktada ise, paranın insan hayatına olan olumsuz etkisi ortadan kalkarak, paranın yalnızca zorunlu değeri kalacaktır. “Günümüzde artık para değeri değildir, çünkü onun özü bir zorunluluk, vazgeçilmez bir değer olarak görülür.”¹¹ Ancak bu sayede paranın etkinlik alanı sınırlandırılabilcek olup, yalnızda kullanım değeri ile kendisine ilişkilerde yer bulabilecektir. Paranın etkinlik alanının sınırlandırılması demek bir yandan ilişkileri amaç temeline taşıırken, bir yandan da akli hesaplanabilirlik düşüncesinden kurtarmış olacaktır. Bu bağlamda araç olan para, araç olarak kalırken, yaşam amaçlar üzerine inşa edilme fırsatı sahipliğine ulaşabilecektir.

Bu görüşe göre zorunluluklar değıştirildiğinde, kapitalizmle birleşen pragmatizmin boyunduruğı altından kurtulunarak, nesnel akli özgürlüğüne kavuşturabiliriz. Bu durum insanın tekrar kendi tinselliğine kavuşmasını sağlarken, paranın da ait olduğu araçsal değere yeniden dönüşünü sağlayacaktır. Zira para, sadece toplumsal yaşamın getirdiğı, zorunlu mübadele etkileşiminin bir aracıdır. Paranın bir araç olmaktan çıkıp, amaç haline gelmesiyle, insanın yaşam mücadelesi bireysel hazlarını tatmin etmek içindir. “Çünkü eğer acı vermese açlıkların tümü dünya tarihini asla harekete geçirmezdi; ekonomik servetler için verilen bütün mücadele ise rahatlık ve zevk hisleri uğruna bir savaştır.”¹² İnsanlarda bu yaşam hisleri oldukça, değerler de her geçen gün değışerek rahatlık ve zevk hisleri veren şeyler olmanın dışına çıkamayacaktır. Bu nedenle insanın benlik- bencillik temelinde bir hayat durumu ortaya çıkmaktadır. “Hayat ırmağı bireylerin içinden akarken (daha doğrusu, bu bireyler olarak akarken) bu bireylerin her birinin içinde birikir ve keskin hatları olan bir form haline gelir. Daha sonra her birey kendini bütün çerçeveye karşı olduğu gibi kendi türünden diğer bireylere karşı da tamamlanmış bir şey olarak ortaya koyar ve sınırlarının herhangi bir biçimde bulandırılmasına müsamaha göstermez. Nihai, metafizik açıdan sorunlu bir hayat durumu vardır burada: hem sınırsız bir süreklilik hem de sınırlarla belirlenen bendir.”¹³

¹¹ Georg Simmel; *age*, s. 114.

¹² Georg Simmel; *Tarih Felsefesinin Problemleri*, (Çev: Gürsel Aytaç), Ankara 2010, s. 10.

¹³ A.g.e., s. 287.

Bu bağlamda eliyle güzelliğin ebedi tarafını örten yaşam içerisinde insan, ebedi olanı geçici olana tercih eder ve artık ebedi olan, zamansal olanın yani geçici olanın içerisinde yer almaktadır.¹⁴ Amaçların etki alanları azaldığı oranda, paranın etki alanları artmaktadır.

Paranın metasal işlevi insan amaçsallığını bireysellikle özdeşleştirmiş ve bu bireysellik ise metanın önemi ile özdeşleşmiştir. Bu nedenle insan amaçlarının benliğinin içinde kapalı kalması, yalnız ve yabancı olmasına neden olmuştur. Değerlerin önemi benliğin içerisine böylesine hapsolmesiyle hayatın metanın garantörlüğünde gerçekleşmesi, sürekliliğin ve saadetin meta ile sağlanacağı gerçeğini ortaya çıkarmıştır. Başka bir deyişle insanın sınırsız olana daimiyeti benliğinin arzularıyla, arzularını ise metanın sürekliliği ile tahsis etmek istemektedir. Bu bağlamda sürekliliğin ve sonsuzluğun, sonlu ve sınırlı bir mahiyet teşkil eden arzu nesnelerinde aranması, metafizik bir çelişkiyi yaratmaktadır. Böylece insan hayatının merkezine geçici olanı yerleştirerek, ebedi olanı da geçici olanın yani zamansal olanın içerisine hapsedmiştir.

Simmele göre para, bir mübadele biçimidir. Bu mübadele biçiminin yaygın kullanımı hesaplayıcı bir aklın varlığına sebebiyet vermektedir. Bu hesaplayıcılık içerisinde gerçekleşen insani ilişkiler zayıflarken, çıkarıcı ilişkiler de bir o kadar artış göstermektedir. İnsanlar, paranın getirmiş olduğu hesaplılığa uygun olan eylemleri gerçekleştirmektedir. Akıl da artık bu yönde işlemektedir. Araçsallaşan akılla, her şey bir araç olan amacın aracı haline getirilmektedir.

Paranın Felsefesi isimli esere baktığımızda Simmel parayı hayatın değer, özgürlük, bireyin değeri, hayat tarzı vs. olmak üzere diğer bileşenleri ile ilişkili olarak ele almaktadır. Bu bağlamda insan değeri para olmaksızın neye verecek? İnsan amaçlarını paranın dışında nasıl ve neye göre sıralayacak? Para insanın özgürlüğünü nasıl etkileyecek? Yine insanın parasız kişisel değerleri ve hayat tarzı nasıl şekillenecek? Bu ve bunun gibi pek çok sorunun cevabını bulabilmemiz için George Simmel'in temel eseri olan *Paranın Felsefesi* isimli eserinin bölümlerinin incelenmesi gerekmektedir. İlk olarak bakacağımız bölüm ise değer ve para ilişkisidir.

¹⁴ Georg Simmel; *Modern Kültürde Çatışma*, (Çev: Tanıl Bora, Utku Özmkas, Nazile Kalaycı, Elçin Gen), İstanbul 2017, s. 13.

1.1.Değer ve Para

Simmel'e göre para, öznel bir değer biçiminden başka bir şey değildir. Kaldı ki şeylerin değerlerini asla onların doğal varoluşlarından ve içeriklerinden çıkaramayız. "Değer, ışık ve gölge gibi, tamamıyla belirlenmiş nesnel bir varlığa yapılan ektir, onun içinde bulunmaz ve farklı bir kaynaktan gelir."¹⁵ Değer, bir nesnenin kullanımı ve değişimi noktasında kendisini göstermektedir. Nesnenin kullanımı ise sahip olunan değerde insan ile nesne arasındaki uzaklığın ortadan kalkmasıdır. Çünkü insan sahip olduğu nesneyi kullanabilir. Sahip olunan bu nesne ise, artık insan için değersizdir. Çünkü sahip olunduğunda o nesnenin değeri sahip olunamayan başka bir nesneye döner. Bu anlamda değer, sahip olunamayan diğer bir nesnedir.

Buradan anlaşılmaktadır ki Simmel'e göre insanlar, değerleri nesne ile yaratmaktadırlar. Nesneyle aralarına mesafe, uzaklık koyan insan, bu mesafeyi ise aşmaya çalışmaktadır. İşte dünyanın nesneleriyle olan bu ilişki içerisinde insan, nesneyle aradaki mesafeyi hem koyan, hem de onun aşılması için çaba sarf eden bir durum içerisinde. İnsanın nesneyle olan bu ilişkisi değeri ortaya çıkarmaktadır. Bu anlamda da bir nesnenin değerli olup olmadığı onun kıtlığı, elde edilmesi için sarf edilen çaba ve zaman gibi kriterlere bağlıdır. Buna göre nesnenin elde edilmesindeki güçlük ne kadar artarsa, onu daha değerli kılmaktadır. Öyleyse değer, aradaki mesafenin elde etme güçlüğüne göre değişkenlik göstermektedir. Bu bağlamda insanlar tarafından ulaşılması kolay olan yani ulaşılması mümkün olmayan ya da imkânsız olan nesneler değerli değildirler. Simmel parayı, bu değer ilişkisi içerisinde ele almaktadır. Para, bu anlamıyla bir taraftan nesneler ile araya mesafe koyarken, diğer taraftan da araya konulan mesafenin aşılması noktasında gerekli araçtır.

Paranın öte yandan modern, kapitalist toplumun gelişimine zemin oluşturmakla kalmayıp, insanlara zorlayıcı bir dış etki ile kendilerine bağımsız bir hayat kazanmalarını sağlayan ayrı bir işlevi de söz konusudur. Niteliksel olandan ziyade niceliksel anlamda bir rasyonelleşme ile birlikte şeyleşmiş bir dünya ortaya çıkarken, para şeyleşen bu dünya içerisindeki insanları egemenliği altına almaktadır.

Değerin somut (meta) karşılığı ya da simgesi paradır. Para bu anlamda değeri temsil ederken, değer belirleyici bir unsur haline gelmiştir. Bu gösterimle beraber

¹⁵ Georg Simmel; age, s. 14.

değerlerin belli bir sonuca indirgendiğini açıkça görmekteyiz. Bu sonuç da arzulanan nesneye sahip olma veya sahip olamama durumunda saklıdır. Bu belirlenimle birlikte insanlar daha çok maddi sonuçlara yönelmektedirler ki maddi sonuçtan kastedilen şey de paranın değer biçici faktörüdür. “Dikkat edilmesi gerekir ki burada ve bundan sonra sonuçlar dendiğinde sadece maddi sonuçlar kastedilmektedir. Herhangi bir fiilin sonuçları çok ve sınırsız olsa da bunlar arasında sadece maddi olanları dikkate alınmaya değerdir.”¹⁶ Paranın değer biçici bir faktör olması insanları maddi sonuçlara yönlendirirken, insanların hayatlarına dair her şey maddi sonuçlar çerçevesinde şekillenmektedir.

İşte biz insanların bütün hayatı ise, bu değerleri tecrübe etmek ve yargılamaktan başka bir şey değildir. Öyle bir değerler dünyası içerisinde yaşıyoruz ki –aklımızın bir köşesinde hep değerlerin aşkınsal bir boyutunun olmasına rağmen- mekanik olarak çerçevesi çizilmiş ve bu kurallarla işleyen hayata değerleri yansıtamıyor, aktif hale getiremiyoruz. Bu durumda “(...) gerçekliğin içeriklerini otonom bir düzene göre sıralayan bir değerler dünyasında yaşarız.”¹⁷ Simmel, dünya içerisinde değerlerin şekillendiğini varsayıyor ve ona göre bu şekillenen değerler sıralaması içerisinde yaşıyoruz. Oysaki değerlerin esas belirlenmesi noktasında aşkınsal olanı gözden kaçırıyor ya da göz ardı ediyoruz. Bunun sebebi olarak, eksik bir canlı olan insanın maddi dünya içerisinde sıradan değer sıralaması yapmasını gösterebiliriz. Yani dünyada insan ne ile hemhal ise o şeyi değer sıralamasında üst noktaya yerleştirmektedir. Eğer insan, hayatta daha çok dünyasal şeylerle ilgili ise, yaşamının merkezine araçsal olanın sırasını değer sıralamasında en üste (para gibi) koymaktadır. Eğer dünyada insanın amacı hakikate ulaşmak ise, yaşamının merkezine (araçsallıktan uzak) amaçları yerleştirerek esas değer sıralaması yapabilecektir. Kaldı ki bizlerin, insanın yalnızca bu dünyaya yaşamak için gelmediğini ve sorumluluklarını yerine getirecek değerleri hayatlarına yerleştirmeleri gerektiğini hatırlatmamız gerekmektedir. Aksi bir durum, insanlığın yitimine dahi yol açabilir. Bu bağlamda değeri belirleyen şey maddi belirlenimlerden ziyade bu dünyadan bağımsız bir şey olduğu için, değeri bir bakıma varlıkla kıyaslayabiliriz. “Kant düşüncesine göre, insan zihni nesnelerin dayandığı varsayılan temel ilkeyi, yani, ‘Kendinde-şey’i (Ding an sich) ya da ‘Noumenon’u bilemez; şeyleri ancak bize

¹⁶ Jeremy Bentham; *Ahlak Ve Yasama İlkeleri*, (Çev: Ömer Saruhanlıoğlu, Uğur Kâşif Boyacı), İstanbul 2017, s. 73.

¹⁷ Georg Simmel; *age*, s. 14.

göründükleri gibi, birbirleriyle ve bizimle ilişkileri içinde bilebilir. Başka bir deyişle biz, bir şeyin niteliklerini doğru olarak kavrayabiliriz; ama bir şeyin kendisini hiçbir duyusal ya da zihinsel süreç içinde kavrayamayız; ‘Kendinde- şey’ bilme yetimizin sınırlarının ötesindedir.”¹⁸ Hiç şüphesiz, bu bilinç dahilinde hareket ettiğimizde bir o kadar uzaklaşılan amaçlarımıza yeniden dönme fırsatımız olacaktır.

Dünya görüşümüzün içeriklerini, varlığımızı borçlu olduğumuz varlığa dayandırmadan, değer alanına yükselttiğimiz şeyin gerçekten değerli olup olmadığını bilemeyiz. Kaldı ki o şey, biz değerli dediğimiz için değerli olmuyor, aksine kendisinde olan niteliklerden dolayı değerli oluyor. Biz insanlar değeri hakikate dayandırmadıkça hep “bir” nesneye aktararak, hayatımızı nesneleştiriyoruz. “Değerleme nesnelerle tam da aynı ilişkiye sahiptir. Bir nesnenin değerini gösteren bütün kanıtlar, bir başka nesne için kesin olduğu farz edilen ve muvakkaten kabul edilen aynı değeri o nesne içinde kabul etme gereğinden başka bir şey değildir.”¹⁹ Kaldı ki değerın üzerine yapılan konuşmalarda biz yalnızca, değerin hangi koşullarda gerçekleştiğini öne sürebiliriz. Yoksa, “değerin gerçekte ne olduğu sorusu, tıpkı varlığın ne olduğu sorusu gibi, cevaplanamaz”²⁰ niteliktedir.

Değerin hakikatten pay alınabildiği ölçüde ortaya çıkabileceği ya da hakikate yaklaşıldıkça varolanlara karşı bir ihtimam göstermenin gerçekleşebileceği, Platon düşüncesinde ortaya konmuştur. Çünkü “Platon’a göre yalnızca şeylerin biçimi doğru ve özgün bir varlığa sahiptir; (...).”²¹ Onun düşüncesinde varolanların değerli olması ancak insanın iyi idesinden pay almasıyla mümkün olmaktadır. İyi idesinden pay almak için de ruhundaki ölçüyü ve armoniyi akıl ile sağlaması gerekmektedir. Fakat insanoğlu, “akıl ve inanç arasındaki o hassas bağı kuramadığı gibi maneviyata dair ne varsa soyup çıkardı üzerinden.”²² Bu kısımdan sonra, değerin öznelliği ile birlikte ilerleyen söylemlerde, değerin talep edilen bir şeyin çerçevesinde ele alındığını göreceğiz.

Bir nesne benim için yüksek bir değere sahip iken, aynı nesne bir başkası için daha düşük bir değere sahip olabilir, ya da bunun tam tersi bir durumda olabilir.

¹⁸ Immanuel Kant; *Seçilmiş Yazılar*, (Çev: Nejat Bozkurt), Ankara 2014, s. 112.

¹⁹ Georg Simmel; *Paranın Felsefesi*, (Çev: Yavuz Alogan, Öykü Didem Aydın), İstanbul 2017, s. 16.

²⁰ A.g.e., s. 16.

²¹ Theodor W. Adorno; *Metafizik Kavram Ve Sorunlar*, (Çev: İsmail Serin), İstanbul 2017, s. 35.

²² Emre Dorman; *Din Neden Gereklidir?*, İstanbul 2015, s. 24.

“Nesneler ile öznel arasındaki farklılığın kavranmasını sağlayan her türlü ampirik ya da aşkın duyuda, değer asla nesnelerin bir “niteliği” değil, öznenin kendi doğasından kaynaklanan bir yargıdır.”²³ Değerin öznelliği ve paranın öznel bir değer biçimi olması sebebiyle, değer, asla nesnelerin niteliği değildir ve öznenin kendi doğasından kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda gerçekleştirilen her ilişkide ise insan, “ben” diliyle konuşmaktadır.

Değer ile para arasındaki bu ilişki, insanın hayatı boyunca tekrarlanır. Bir şey yeterince tekrarlandığı vakit ise insanda o şeyin doğru olarak bilindiğinin kanaatine varılmaktadır. Dünya ilişkilerinde bu zorunlu gerçeklik temelinde insan, ahlakı bu ilişkide temellendirmiş ve bu durum metafiziğin parasal olan amaca indirgenmesi ile sonuçlanmıştır. Bu ilişki insanı tam bir ben diliyle konuşturarak dünyayı ve dünyasal olanı sahiplenmesine yol açmaktadır. “Özne ile nesnenin karşılıklı bağımlılığı burada tek bir noktaya çevrilir; o, aksi halde nesne olarak dünyayla karşı karşıya gelecek olan özneyi etkiler. Böylece insan dünyayla ilişkisinin, dünyayı kabullenmesinin temel formunu gerçekleştirmiş olur ve hemen ardından kendisinin farkına varır ve kendisinden “ben” diye söz eder.”²⁴ İnsan, işte bu ben dili sayesinde kendisine yeni bir dünya kurmaktadır. Kurulan bu yenedünya (para ile kurulan bir dünya) da insan, isteklerinin sonsuzluğu ile karşılaşmaktadır.

Kendisinden ben diye söz eden bir insanın ise zihninde bir dünya tasarımı mevcuttur. “Bunlar insanın kafasındaki temsilin bir parçası olarak ya da olmayarak ve nesnel gerçekliğin de parçaları olarak ya da olmayarak var olur.”²⁵ Bu tasarım içeriğinde insan tarafından özümşenen şey, parasal etkinin getirmiş olduğu bir tasarımın şekillenmesine öncülük etmektedir. Bu tasarımın içeriği ile insanın düşünceleri birbirleriyle çelişmez durumdadır. Burada insan sadece kendi tasarımının içerisine kendisini yerleştirmeye ya da kafasındaki tasarımı haklılandırmaya çalışmaktadır. İnsanın tasarım dünyasıyla, tasarımın dışındaki dünya arasında neyi isteyip neyi istemediği noktasında arzuları ve istençleri şekillenmektedir. Böylece, tasarım olan bu

²³ Georg Simmel; *Paranın Felsefesi*, (Çev: Yavuz Alogan, Öykü Didem Aydın), İstanbul 2017, s. 17.

²⁴ A.g.e., s. 19.

²⁵ A.g.e., s. 19.

dünya aynı zamanda da bir istemedir.²⁶ İnsanlar kurdukları bu yenedünya da istençlerinin kölesi durumundadır ve değerlerin bizzat yok edicisi konumundadır.

Bu bağlamda öznel değerler nesneleşirken, bunu da pratik etkinlik alanı olan dünya içerisinde gerçekleştirmektedir. Dünyanın pratik etkinliğinin odağı para ile sağlandığı için nesnelleşen tek değer paranın kendisidir. Bu nedenle para bütün değerlerin temel belirleyici kriteri niteliğinde karşımıza çıkmaktadır. Artık dünya görüşümüz içerisinde, insanın etkinliği tek düze bir hale geldiği için, zihinsel hayatın bütün yönleri ve pratik etkinliğin nesnel koşulları para ile kavranabilir durumdadır. İnsanın beklentisi artık yöneldiği nesneden tatmin olma durumundan başka bir şey değildir ve bilinçte bu yönde işlemektedir.

Aynı zamanda estetik hoşlanmada da aynı şey söz konusudur. Çünkü arzular da tüketici, hükmedici bir istemenin sonucudur. “Ham dürtü, özellikle doğası itibariyle kişi dışı, genel bir dürtü, kendisini bir nesneye yöneltmek ve tatmin edilmek ister. Bunun nasıl olacağı önemli değildir. Bilinç özel olarak tatminle ilgilenir ve onun taşıyıcısına ya da nesnesine dikkat sarf etmez.”²⁷ İnsanın nesneye karşı duyduğu arzu sayesinde onu farklı bir cazibe ile düşlemesi ya da abartılı olarak hayatına yerleştirmesi ve onu aşmaya çalışması değerli kılmaktadır. İnsanın sahip olma arzusu nesneye karşı aşırı bir değer atfetmesine neden olmaktadır. Bunun nedeni ise nesnenin değerini belirleyen bu anlamıyla mübadeleyi sağlayan paranın yoksunluğudur. Öyle ki moda kavramı buna en güzel örnektir. Moda, bireyin arzularını belirler, modaya olan istenç bireyin moda olan nesneyi elde edebilecek olan imkânıyla özdeşir. “Simmel’in kullandığı anlamda modanın soyutluğu, meta mübadelesinin soyutluğuna hiç de uzak değildir.”²⁸ Bilincin arzulatory ve tüketici bir tarzda etkinlik göstermesi, hiç şüphesiz talep edilen nesneyle özne arasındaki ilişki sonrasında bir değere yaratımı olarak kendisini göstermektedir.

“Kimse fiyatı ödemeye istekli olmasa ve nesne talep edilmez ve satılamaz olsa bile bu, her defasında ekonomik bir değeri de kapsar. Zihnin temel becerisi burada da açığa çıkar: kendisini kavradığı fikirlerden ayırır ve bu fikirleri sanki onlar kendi temsilinden bağımsızmış gibi temsil eder. Tecrübe ettiğimiz her değer bir duygu olduğu veya yarattığı doğrudur, fakat bu duyguya verdiğimiz anlam, ne onunla özdeş olan ne de onun tarafından tüketilen duygu aracılığıyla psikolojik olarak gerçekleştirilebilen anlamlı bir içeriktir. Bu kategori elbette değerlerin öznelliğine ya

²⁶ Arthur Schopenhauer; *İsteme ve Tasarım Olarak Dünya*, (Çev: Levent Özşar), İstanbul 2013, s. 9.- 17.

²⁷ Georg Simmel; *Paranın Felsefesi*, (Çev: Yavuz Alogan, Öykü Didem Aydın), İstanbul 2017, s. 20.

²⁸ Georg Simmel; *Modern Kültürde Çatışma*, (Çev: Tanıl Bora, Utku Özimakas, Nazile Kalaycı, Elçin Gen), İstanbul 2017, s. 40.

da nesnelliğine ilişkin anlaşmazlığın ötesinde bulunur, çünkü bir “nesne”nin varoluşu için vazgeçilmez olan bir özneyle ilişki inkar eder. Bu, düalliteye dahil olan fakat onun tarafından tüketilmeyen üçüncü bir terim, daha ziyade ideal bir kavramdır. Bu ideal kavram, ait olduğu pratik alanla uyum içinde, mevcudiyetinin sebebi teorik kavramlarımızın sadece soyut içeriğini tanımlamak olmayan özneyle belirli bir ilişki formuna sahiptir. Bu form, istek veya talep olarak tasvir edilebilir. Bir nesneye, kişiye, ilişkiye ya da olaya bağlanan değer, bilmeyi gerektirir. Bu talep, bir vakıa olarak, sadece özne olan bizim içimizde var olur; fakat bunu kabul ederken sadece kendi kendimize dayattığımız bir isteği tatmin etmediğimizi ya da sadece bir niteliğini tanımadığımızı hissederiz. Elle tutulabilir bir sembolün bizde dini duygular uyandırabilmesi; hayatın belirli koşullarında evrim yapmak ya da o koşulları terk etmek, geliştirmek ya da geciktirmek için verilen ahlaki mücadele; büyük olaylara kayıtsız kalma, onlara tepki gösterme yükümlülüğü duygusu; estetik kontekste yorumlanmak üzere algılananın doğruluğu –bütün bu sayılanlar, özellikle Ego içinde tecrübe edilen ya da gerçekleştirilen isteklerdir ve nesnelere hiçbir emsali ya da nesnel hareket noktası yoktur, fakat bunlar iddia edile geldiği gibi, Egoya ya da göndermede bulundukları nesnelere kadar geriye izlenemezler.”²⁹

Öznel bir değer formuna sahip olan ilişki, özne tarafından nesnel olarak görülmektedir. Nesneler yalnızca bizim açımızdan sahip olunan anlamdan ibaret iken, şeylerin değerinin öznel bir niteliğe sahip olduğu gerçeği unutulmamalıdır. Değerlerin oluşum süreci insan ile nesne arasındaki hoşlanma nedeni arasındaki mesafe³⁰ artışıyla gerçekleştiğinden dolayı, değerlerin ahlaki ve metafizik anlamda yüceltilmesi gündelik hayatın değerlemelerinde etkili olmaz. Çünkü gündelik hayatta ilgilenilen şey bizzat nesnenin kendisidir. Bu bağlamda değerlemeler ekonomik temelli olduğundan burada değer, talebin sonucu olarak ortaya çıkmaktadır.

Gündelik hayat içerisinde insanlar, nesnelerin ihtiyaçlarını karşılayıp karşılamadıklarına bakarak hareket ettiklerinden dolayı, nesneler insanların işlerine yaradıkları sürece kullanılırken, bir nesne aynı hizmeti gerçekleştiren bir başka nesnenin yerine de geçebilir. “Sadece yararlı oldukları sürece nesneler birbirleriyle değiştirilebilir ve her şey aynı hizmeti sağlayan bir başka şeyin yerine geçebilir.”³¹ Ekonomik ilişkiler bakımından değerlendirdiğimizde her şey bu dünya içerisinde gerçekleşip sona ereceği için, esas amaçta bu dünyanın faydasını gözetmekten başka bir şey değildir. Günlük

²⁹ Georg Simmel; age, s. 23.

³⁰ Mesafeleşme ile ilgili olarak: Toplumsal yaşama alanında karşılıklı olarak kişinin kişi üzerine, kümenin kişi üzerine, kişinin küme oluşumu üzerine, çeşitli toplumsal –kümesel oluşumların birbirleri üzerine etki imkânları büyük ölçüde mesafeleşme olaylarına bağlıdır. Herkese açık olmayan gizliliklerle dolu bir durumu gösteren bu etkiler başka türlü açıklanamaz. Toplumsal yaşama alanında görülen bütün kümeleşmeler ve toplumsal kümesel varlıklar hep birer mesafeleşme (yakınlaşma- uzaklaşma) çeşidinin yarattığı örgüler ve bu örgü ortamında meydana gelen olayların bağlı bulunduğu kurallar toplamından ibarettir. Hans Freyer; *Sosyoloji Kuramları Tarihi*, (Çev: Tahir Çağatay), Ankara 2012, s. 312.

³¹ Georg Simmel; *Paranın Felsefesi*, (Çev: Yavuz Alogan, Öykü Didem Aydın), İstanbul 2017, s. 30.

yaşamın içerisinde değer ihtiyaca göre, ihtiyaç ise fayda ile özdeşleştiğinden, insanın bu meyandaki değer atfetme yönelimi aşkınsallığa olan değerlere de sirayet etmiştir. Bu nedenle insan aşkınsal değerleri fayda ölçütü temelinde tahsis etmektedir. Sözde, herkesin cennete gitmek istediği bir dünyada, ilişkilerinde hakkı gözetmemeleri bunun en güzel örneğidir. Oysaki bilinmesi gereken şey şudur: Her şeyin tek sahibinin Allah olduğu gerçeğidir.³² Bilincin bu düzeye ulaşması, araçların yeniden araç statüsüne dönmesi olarak ve amaçların insan hayatına yerleştirilerek, eylemlerinde ahlaki bir değere ulaşma kaygısını beraberinde getirecektir.

Öyleyse bu yönüyle bir araç olan nesneyi (para) sadece mübadele bağlamında ele almalıyız. “Mübadele” tarafların çıkar uzlaşmasıdır; bu süreçte mallar ya da diğer avantajlar karşılıklı bedel olarak geçiş yapar.”³³ Çünkü her nesne kendi karşılığı olan değere sahiptir. Bunun ölçme aracı da paradan başka bir şey değildir. “Bugün kullanıma sokulan ürünler bir çeşit sözde-tüketim ürünleridir; kullanım değeri mübadele değeriyle ikame ediliyor.”³⁴ Dolayısıyla mübadele, tarafların çıkar birlikteliğini sağlayan, nesnelere kendi değeri olan kullanım değerini gösteren bir uzlaşmayı temsil etmektedir.

Burada insanlar kendi dünya görüşlerine uyacak en uygun davranışı sergilemektedirler. Dünya görüşünde maddeleri içselleştiren bir insanın, ekonomik olan nesnelere gereğinden fazla değer atfetmesi normal karşılanırken, bunun sonucunda ahlaki olanın ve ilahi olanın dahi araçsallaştırılıp; paranın, değerlemenin tek kaynağı haline getirildiğini görmekteyiz. İlahi olan değerler herkes tarafından rağbet görüp benimsendiği için, bu ilahi değerlerin dahil olmasıyla yapılan bir mübadele söz konusu olmuştur. Söz gelimi bir insanın alışverişte dini vecibelerini yerine getiren bir portre çizmesi, onun ilahi olana olan sadakat izlenimi yaratması, muhatabını kendi istenci yönünde kullanmasına imkan tanımaktadır. “Onlar bu noktadan çoğalmış ve daha zevkli hale gelmiş olarak nihai amaca döner. Bu amaç aynı zamanda onların başlangıç noktasıdır: öznel tecrübe. Bu kendi ifadesini ekonomik hayatta bulan ve sonuçları paranın anlamını temsil eden değerlemenin temeli ve kaynağıdır.”³⁵ Bu bağlamda insanların temelinde yer alan ahlaki düşüncenin ya da inancın, düşüncenin ekonomik hayat içerisinde bir araç olan para vasıtasıyla eritildiğine şahit olmaktayız. Öte yandan

³² Kur’anda bu bağlamda şunlar yazılır: “Göklerde olanlarda, yerde bulunanlar da Allah’ındır. Artık vekil olarak Allah yeter!” (Nisâ 128- 134).

³³ Max Weber; *Ekonomi & Toplum I*, (Çev: Latif Boyacı), İstanbul 2012, s. 185.

³⁴ Theodor W. Adorno; *Teori ve Pratik Üzerine Bir İnceleme*, (Çev: Orhan Kılıç), İstanbul 2013, s. 36.

³⁵ Georg Simmel; *age*, s. 34.

ekonomik hayat içerisinde gerçekleşen bir değerlemenin, insanın tüm yaşam alanlarına sirayet etmiş olması sebebiyle, insanlar gerçek bir değereleme yapmaktan bir o kadar uzaklaşmaktadırlar. Bu yüzden değer, para ve parayla sahip olanlara dair yapılan değereleme olmaktan çıkmaktadır.

Bu değereleme ahlak alanı dahil olmak üzere her alana nüfus etmektedir. Hayat ile öteki hayat arasındaki yaşam çizgisi içerisinde; insanlık, sevgi, hoşgörü, değerler ve amaçlar gibi pek çok önemli kavramın içerisi boşaltılarak, her iki hayatı da içerisine alacak şekilde artık tamamı araçsallaşmıştır. “Sonunda modern birey, yaşamının bu şekilde şeyleşmesinin kendisini eski ilişki bağlamından koparmış olduğunu, fakat kazanılmış yeni özgürlüğün kendisini yeterince mutlu edemediğini görerek, bir ikilem içinde kalır.”³⁶ Kısacası, bu ikilem içerisinde amaçlar yerini artık araçlara bırakmıştır. Böylece: “Modernleşen dünyanın “modernleşen insanı” yeni bir prototip yarattı kendine. Katı bir anlayışla rasyonalizm ve sekülerizm (dünyevileşme) bir takım izmleri benimseyerek; bireysellik, bencillik ve faydacılık gibi temeller üzerine inşa etti dünyasını.”³⁷ Dolayısıyla ilişkiler de artık bu yönde şekillenmiştir. “Bu durumda şu formül, insanın dünya ile ilişkisini ifade edebilmenin bir yoludur: Teorimiz gibi pratiğimiz de sürekli olarak tekil unsurları mutlak bütünlükten ve nesnelerin, her birinin diğerini desteklediği, hepsinin eşit haklara sahip olduğu ve bu unsurları göreceli mevcudiyetler [entities] ve bütünlükler halinde oluşturduğu bir iç içe geçmişlikten soyutlar. Çok genel duygular dışında varoluşun bütünlüğüyle hiçbir ilişkimiz yoktur; dünyayla ancak kendi düşünce ve eylem ihtiyaçlarımıza uygun biçimde, fenomenlerden sürekli soyutlanarak ve bu soyutlamalara, dünyevi süreçlerin kesintisiz akışının nesnel gerçekliği yadsıdığı pür içsel bağlantının göreceli bağımsızlığını bahşederek belirli bir ilişkiye gireriz.”³⁸ Bu tarzda olan bir dünyalaşma, değerlerin dejenere oluşuna neden olmaktadır.

Dünyalaşmak bu nedenle insanların insanlığını ellerinden alacağı gibi, bu dünya içerisinde insan olarak kalmayı başarabilenler ya da insan kalarak yaşamaya çalışanlar tam bir ölüm kalım savaşı vermektedirler.³⁹ Bu mücadele içerisinde uzun ömürlü olmayan insanlığın yerine, ilişkilerinin temeline dahi hesaplayıcılığı yerleştiren para

³⁶ Werner Jung; *Georg Simmel Yaşamı, Sosyolojisi, Felsefesi*, (Çev: Doğan Özlem), Ankara 1995, s. 59.

³⁷ Emre Dorman; *Din Neden Gereklidir?*, İstanbul 2015, s. 24.

³⁸ Georg Simmel; *age*, s. 37.

³⁹ Steven Lukes; *Marksizm ve Ahlak*, (Çev: Osman Akınhay), İstanbul 1998, s. 148.

hakim kılınmıştır ve böylece tüm insanlığın yaşam dünyası da sömürge altına alınmıştır. “Para, toplumun kullandığı malların miktarını artırma hedefi olmayan işlerde bile ölçü birimi olarak kullanıldı. Amacı dayanışmayı, kurumların etkinliğini veya toplumun bağlılığını güçlendirmek olduğu zaman bile, insanlar akılcılaştırma yoluna girdikleri andan itibaren uygulamalarını ölçmek için çeşitli biçimlerde maliyet- yarar tahlillerine başvurdular.”⁴⁰ İlişkilerin temeline hesaplayıcılığın yerleşmesiyle birlikte, insanlar eylemlerinde akılcı davranışlar sergilemeye başlarlar ki, bu davranışlar da kişisel çıkara hizmet eden davranış kalıpları olarak pratik hayat içerisinde kendilerine yaşam alanı oluşturmaktadırlar.

Bu bağlamda her etkileşim bir değişmeyi (mübadeleyi) beraberinde getirir ve insanların hayatlarını şekillendiren ilişki, etkileşim budur. Hayatlarımızın her gününü dahi kar ve zarar üzerinden açıklamamız bu etkileşim durumundan kaynaklanmaktadır. Bu durum göstermektedir ki; “Değer ile mübadele arasındaki derin bağlantı ve bunun sonucu olarak gerçekleşen karşılıklı koşullanma, ikisinin de eşit ölçüde pratik hayatın temeli olduğunu gösterir.”⁴¹ Sınırlı bir hayat içerisinde sınırsız isteklerin varlığı karşısında insan, bir değeri başka bir değere feda ederek ya da dönüştürerek ilerler. Çoğunlukla kolay olana yani pratik olana yönelirken, ahlak, din bile yarar haline getirilerek temel işlevinin dışında kullanılmaktadır. Her işte bu kadar çok Allah’ın isminin zikredilmesi bu sebep iledir. Oysaki: “Ekonomik nesneler, doğrudan ya da dolaylı olarak tüketmemiz ve birbirleriyle mübadele etmemiz dışında hiçbir önem taşımaz.”⁴² Bu tarz bir irerleme gösteren aklın gözeteceği şey, yalnızca faydadır.

Bir değiş- tokuş aracından başka bir şey olmayan ekonomik nesnelerin, insanların hayatlarının temelinde var olmasının nedeni faydadan başka bir şey değildir. “Ekonomik bir nesnenin ekonomik özne temelinde var olmasının ilk gereği faydadır.”⁴³ Böylece önceleri değeri belirleyen talep, şimdi ise faydayı belirleyecektir. “(...), talep ise faydaya tekabül eder.”⁴⁴ Fayda burada ekonominin hareketini belirleyen temel faktör olmasına rağmen, bizim aklımızdan çıkarmamız gereken şey nesneye duyduğumuz arzudur.

⁴⁰ Andre Gorz; *İktisadi Aklın Eleştirisi*, (Çev: Işık Ergüden), İstanbul 2007, s. 135.

⁴¹ Georg Simmel; *Paranın Felsefesi*, (Çev: Yavzu Alogan, Öykü Didem Aydın), İstanbul 2017, s. 41.

⁴² A.g.e., s. 46.

⁴³ A.g.e., s. 48.

⁴⁴ A.g.e., s. 48.

Daha önce belirtildiği gibi nesneye duyulan arzu hükmetme ve sahip olma gibi bir yönelimselliğin ürünüdür. Dolayısıyla bu tarzda ki arzu, amaçsallığını bireysel ve somut bir faydanın çıkar faaliyeti içerisinde bulmaktadır. Bu durumda faydalı şeylere sahip olmak istenci kendilikten azade bir konumda olduğundan kendiliğin ortadan kalkmasına neden olmuştur. Bu kendilik yoksunluğu insanın özdenetimini ve bunun için gerekli olan düşünmeyi, düşünme faaliyeti için gerekli olan zamanı bulamamaktadır. Çünkü yaşam mübadelenin ve bunun için gerekli olan mücadelenin gerçekleşmesi ile bireye hız dayatmaktadır. Modern insanın en büyük ve en önemli zaman aralığı “an” dır; çünkü değişim ve oluşum para ile sağlanmaktadır. Bu süreç ise hızlı ve sürekli yenilenen ve yeniden yaratan bir süreç olması bakımından temelsizdir; dolayısıyla geçmişin bir önemi yoktur. Aynı zamanda geleceğin de garantisi ve önemi yoktur. Zira sürekli oluşum ve yaratma, zamanın bu boyutluluğunu ortadan kaldırmıştır. Bireyin faydaya endekslediği arzuları ve arzu nesnelerinin de bu denli bir akış içerisinde oluşu, insanın tefekkür etmesine dolayısıyla inşa edilmiş değerleri yıkmasına engel olmaktadır. “Bir zamanlar felsefe, doğaya ve tarihe bir bütün olarak hâkim olduğunu, bu bağlamda da, bireysel olarak ve topluluk halinde idame edilen insan hayatının uyması gerektiği, sözüm ona sabit bir anlamlandırma çerçevesine sahip olduğunu iddia etmekteydi. Nitekim kosmosun ve insan doğasının yapısıyla dünya ve selamet tarihinin aşamaları, doğru hayata açıklık getiren (normatif açıdan yüklü) olgular yaratmaktaydı. Burada 'doğru', emsal oluşturucu bir anlamda kullanılıyordu; böylece hem bireyin, hem de siyasal topluluğun taklit etmesi özendirilen bir hayat modeli yaratılmıştı. Tıpkı semavi dinlerin, kurucularının serencamı selamete varma yolu olarak sunmaları gibi, metafizik de bazı hayat modelleri sunmaktaydı -tabii, çoğunluktaki kitleler açısından farklı, azınlıktaki bir avuç seçilmişler açısından ise çok daha farklı bir hayat modeliydi bu. Bu anlayış içinde iyi hayat ve adil toplum, etik ve siyaset gibi konulardaki öğretilerin tamamı tek bir kalıptan çıkmaydı. Oysa toplumsal değişimin hız kazanmasıyla ahlâki hayata dair bu modellerin miyatları da giderek kısaldı.”⁴⁵ Kısaca, ilişkilerin faydaya indirgenmesiyle birlikte, toplumsal değişim bu yönde hız kazanmış olup, hayat, ahlaki ilkelerin yaşanabilirliğinden uzaklaşmıştır.

Hayata yön veren ahlaki ilkelerin ömürlerinin kısılmasıyla birlikte, insanlar artık sadece daha iyi bir hayat için uğraş vermektedirler. Bu noktada insanlar tarafından

⁴⁵ Jorgen Habermas; *İnsan Doğasının Geleceği*, (Çev: Kaan H. Ökten), İstanbul 2003, s. 2. -3.

yapılan şey, arzu sayesinde nesneye yönelerek o arzu mesafesinin aşılması ile bir şeyi talep etmektedir. “Eğer yararlı olma kavramı talep edilen her şeyi kapsarsa nesne için duyulan talebi ekonomik faaliyetin belirleyici faktörü olarak kabul etmek mantıksal olarak gereklidir, ama faydalı olan her şey talep konusu olamaz. Bu nitelemeyle bile o mutlak bir faktör değildir ve değerlerin göreliliğini ortadan kaldırmaz. Gördüğümüz gibi, ilk planda talep, nesne ile özne arasında bu engeller, zorluklar ve fedakarlıklar olmadıkça belirgin biçimde bilinçli değildir. Gerçekte ancak, nesnenin sağlayacağı hoşlanma duygusu ara evrelerle ölçüldüğü zaman bir talebi ortaya koyarız; başka çabaların ya da hazların ertelenmesi sabrın bedeli nesneyi görüş alanına yerleştirdiği ve arzu mesafesinin aşılması çabasıyla eşitlendiği zaman bir şeyi talep ederiz.”⁴⁶ Ulaşılmak istenen nesne, talebin bir ürünü iken, insanların ulaşmak istedikleri şey ise nesneden ne kadar faydalanılabileceği durumudur. Özne ile nesne arasında gerçekleşen bu ilişki de öznenin nesneye sahip olması, mübadelenin gerçekleşmesinden başka bir şey değildir.

Değerin belirleyicisi o değerın fiyatı değildir; değeri belirleyen şey mübadeledir. Aynı zamanda değerin belirleyici faktörlerinden en önemlisi emektir. Üretim emek ile elde edilir. Emeğin iş gücü, üretim, üretilen şeyin değerini belirler. Üretilen meta mübadele halini alır. Mübadele burada emeğin ortaya koyduğu değerden önemli hale gelir. Çünkü üretilen metanın elde edilmesine duyulan arzu ve fayda sağlaması onun değerini para ile belirler. “Bu sorun piyasa aracılığıyla çözümlenir: Bireyler sahip oldukları ama istemedikleri malları, sahip olmadıkları ama istedikleri mallar karşılığında mübadele ederler. Böylece mallar meta haline gelir. Mübadele, takasta olduğu gibi dolaysız olabilir. Gelgelelim, birazcık karmaşık bir piyasa ekonomisi, paranın hem tüm öbür metaların mübadele değerini ölçtüğü hem de bu metalarla doğrudan doğruya mübadele edilebilir olduğu bir mübadele aracı olarak varlığını gerektirecektir.”⁴⁷ Ayrıca emeğinde mübadele sayesinde değer kategorisine girdiğini görüyoruz. “Emek gücü de ancak mübadele imkanı ve gerçekliği sayesinde –onun bu kategori içinde diğer değerleri ölçen bir standart sağlayıp sağlayamayacağı olgusu dikkate alınmaksızın- değer kategorisine girer.”⁴⁸ Bu bağlamda emek, değerin belirlenmesi noktasında gerekli bir yardımcı unsurdur.

⁴⁶ Georg Simmel; *Paranın Felsefesi*, (Çev: Yavuz Alogan, Öykü Didem Aydın), İstanbul 2017, s. 48.- 49.

⁴⁷ Ross Poole; *Ahlâk ve Modernlik*, (Çev: Mehmet Küçük), İstanbul 1993, s. 17.

⁴⁸ Georg Simmel; *Paranın Felsefesi*, (Çev: Yavuz Alogan, Öykü Didem Aydın), İstanbul 2017, s. 53- 54.

Bakıldığında emek gücünün her değerin içeriğini oluşturması gerekmektedir. Ancak değer kendi formunu; fiyat, fayda ve mübadele ilişkisi içerisinde kazanmaktadır. İnsan her koşulda kendi çıkarını gözettiğinden kendisinin dışında ve kendisine yarar sağlamayan hiçbir değerin gerçekleştiricisi olmayacaktır. “Herhangi bir sermaye sahibinin sermayesini tarımda, yapımcılıkta, toptancılığın belli bir dalında ya da perakendecilikte kullanmasını belirleyen tek amaç, kendi özel kârını düşünmesidir. Harekete geçirebileceği üretici emeğin değişik nicelikleri, ülkesinin yıllık toprak ve emek ürünlerine katabileceği değişik değerler aklına bile gelmez.”⁴⁹ Bu bağlamda temel düşünceleri fayda olan insanların, hayatları boyunca sahip olmak istedikleri arzu nesnesi para olarak karşımıza çıkar ve insanlar daha fazlasına sahip olma düşüncesini kendilerinde taşırlar. “Para parayı üretir ve ondan elde edilen daha fazlasını ve daha fazlasını üretebilir.”⁵⁰ Paranın insanlarda oluşturduğu temel hissiyat ise, daha fazlasına ulaşma istencidir.

Paranın üretim ilişkilerindeki önemi insanı daha fazlasına ulaşma istencine yöneltir. Bu nedenle para insan etkinliğini sağlayan bütün yaşam sahasına etkide bulunur. “Bu eylemlerde etik, estetik, dini ve benzeri amaçlara uygun şekilde aktörlerin etkili araçlar kullanmaya çalıştıkları, ancak bunu, araç rasyonel eylemden farklı olarak sadece öznel anlamlı değerleri uğruna yaptıkları belirtilebilir. Eyleme başvurulmasında, belirli bir idealin gerçekleştirilmesi dışında hiçbir şeyin önem taşımadığı söylenebilir.”⁵¹ Eylemlerin ahlaki ve dini kaygılardan beslenmemesi, araçların eylemler üzerindeki etkinliğini artırmaktadır. Toplumsal ilişkilerinde bu yönde değişiklik göstermesiyle birlikte, paranın işlevinin artmasını toplumsal ilişkileri zayıflatan bir tehdit olarak gören Simmel, bu durumu tam bir trajedi olarak yorumlamaktadır.

Bunun yansıması olarak paranın toplum üzerindeki yapmış olduğu etkiyi ve dönüşümü anlayabilmemiz için, toplum üzerindeki tüm işlevine bakmamız gerekmektedir. “Simmel’e göre toplumun tek bir ögesi bile yalıtılmış halde değil, ancak bütünlükle olan karşılıklı ilişkisi açısından anlaşılabilir. Dolayısıyla toplumsal bir kurum olarak para, yerleşik olduğu tüm toplumsal çerçeveden ayrı tutularak anlaşılamaz. Para bize bir toplumun tüm işleyişine ilişkin içgörü verir ve bir toplumun yapısı, toplumsal bir görüngü olarak paranın önemi ve doğasını kavrayabileceğimiz

⁴⁹ Karl Marx; *1844 El Yazmaları*, (Çev: Murat Belge), İstanbul 2014, s. 40.

⁵⁰ Max Weber; *Protestan Ahlâkı ve Kapitalizmin Ruhu*, (Çev: Zeynep Gürata), Ankara 2009, s. 41.

⁵¹ Deniz Kundakçı; *Max Weber*, İstanbul 2016, s. 46- 47.

bağlamı sunar.”⁵² Bu bağlamda paranın toplumdan izole bir biçimde ele alınması mümkün görünmemektedir.

Paranın toplumdan bağımsız olarak ele alınamıyor oluşu ve toplumdaki ilişkilerin belirli nesnelere yansıtılması aynı zamanda bizlere zihnin nesnelerde cisimleştiğini gösterir. “Salt ilişkilerin belirli nesnelere yansıtılması zihnin büyük başarılarından biridir; zihin nesnelerde cisimleştiği zaman, bunlar zihin için bir araç haline gelir ve ona daha canlı, daha kapsayıcı bir faaliyet bahşederler. Bu türden sembolik nesneleri oluşturma yeteneği en büyük zaferini para konusunda gerçekleştirir. Çünkü para en saf formundaki saf etkileşimi temsil eder; en soyut kavramı kavranabilir hale getirir; esas anlamı, bireyselliklerin ötesine uzanan bireysel bir şeydir. O halde para insanın ancak tekil ve somut örneklerle kavranabilen dünya ile ilişkisinin yeterli ifadesidir ve ancak tekil olan faal zihinsel sürecin cisimleşmesi haline geldiği zaman gerçek anlamda kavranır; bütün tekillikleri birlikte dokur ve bu tarzda gerçekliği yaratır.”⁵³ Paranın bu şekildeki münasebeti insanların alışkanlıklarını değiştirerek onlarda yeni bir karakter oluşumuna neden olur. Kant, “bir karakter, aslında (ahlak bakımından yaşayış tarzının) içsel ilkelerinin mutlak birliğidir”⁵⁴ derken, insanların ahlaki eylemler sergilemeleri noktasında ahlaki ilkelerle birlikteliğine vurgu yapmaktadır. Bu düzlemde uzak ortaya çıkan yeni karakterler ahlaki değerlerin değişmesinde de rol oynamaktadır. “Para, hem nesnel olarak hem de simgesel olarak ilişkiyi tensel tatmin ötesinde herhangi bir biçimde sürdürmeyi reddeden satın alınabilir hazza hizmet eder: Kişiden bütünüyle ayırır ve işleri fazla dallandırıp budaklandırmadan daha en başta kesip atar. Parayı ödediğinizde tamamen kapatmış olursunuz, tıpkı tatmine ulaştıktan sonra fahişe ile işinizin bitmiş olması gibi.”⁵⁵ Bu bağlamda eylemlerde ahlaki bir değer aranılması yersiz olacağı gibi, bireyden de ahlaki bir davranış sergilemesi beklenilemez.

Böylesine bir yaşam, “kapitalizmin akıllarına ve yüreklerine tümünden çöreklenmediği, beyinleri, gözleri ve duyguları bir nebze ellenmemiş; bütün ile parçanın bağlantısı kavramını hepten yitirmemiş, insanlık dayanışması denen şeyden biraz olsun nasiplenmiş insanlar için, bizler için, bu dünya, geçelim huzurlu bir yer olmasını, sonu

⁵² Bryan S. Turner; *Klasik Sosyoloji*, (Çev: İdil Çetin), İstanbul 2014, s. 240.

⁵³ Georg Simmel; *Paranın Felsefesi*, (Çev: Yavuz Alogan, Öykü Didem Aydın), İstanbul 2017, s. 90.- 91.

⁵⁴ Immanuel Kant; *Yaşamın Anlamı*, (Çev: Gürsel Uyanık, Ahmet Sarı), İstanbul 2004, s. 75.

⁵⁵ Georg Simmel; *Bireysellik ve Kültür*, (Çev: Tuncay Birkan), İstanbul 2015, s. 129.

gelmeyecek bir kabustan farksızdır.”⁵⁶ Oysaki her insan diğer insandan sorumludur. “Peygamberler, azizler ve insan-ı kamil gibi modeller daima en temiz ve en saf olanı göstermek için vardılar. Bu durumda, benler ahlaki olgunlaşma bakımından birbirlerine yardımcı olmak zorundadırlar. Bir Ben aynı zamanda bir birey karşısında, her zaman bir Sen yardımı ile kendini gerçekleştirir. Ancak bunun için öncelikli olan özgürlüğün amaçlandığı refleksif düşünme ve ahlaktır.”⁵⁷ Görüldüğü üzere, hayat içeriklerini ahlaki ve dini ilkelerin dışında doldurmak pek sorunun habercisidir.

Sonuç olarak para, gündelik hayat içerisinde ekonomik ilişkilerin zorunlu koşulu olarak karşımıza çıkmaktadır. “İnsanların ortaklaşa sahip oldukları ihtiyaçlar onların maddi ilişkiler bağlamında bir araya gelmelerini zorlamaktadır.”⁵⁸ Bu zorunluluktan doğan fayda ilişkisi içerisinde para, aynı zamanda insan arzularını şekillendirmektedir. Bu anlamda insan eylemlerinde odak noktası olan değer, paradır. Paranın mübadele aracı olması, mübadelenin değeri belirleme noktasında etkin olması, toplum içerisindeki insan faaliyetlerinin dönüşmesine, yeniden yapılanmasına, toplum içerisinde yer alan bu insanların alışkanlıklarının ve karakterlerinin değişiklik göstermesine neden olmaktadır. Dolayısıyla insan faaliyetlerinde etkin değer statüsünde olan din ve onun pratik yaşamda karşılığını bulduğu ahlaki kavramlar, paranın böylesine etkisinden dolayı değer ölçütü olmaktan çıkarak yerini paraya bırakmak zorunda kalmıştır. Başka bir deyişle para, insanın anlam dünyasında tek değer haline gelmiştir. Bu bağlamda üzerinde durulması gereken husus paranın değeri konusudur. Dolayısıyla üzerinde durulacak olan bir diğer başlık ise, öylesine etkili bir aracın yani paranın değeridir.

1.2.Bir Töz Olarak Paranın Değeri

Töz, felsefe tarihinde Aristoteles ile birlikte kavram olarak tanımlanmıştır. Buna göre tözün Aristoteles’e göre iki anlamı vardır: “ (A) Töz bir yandan en son dayanak, başka hiçbir şeyin yüklemi haline getirilemeyendir. (B) Töz, Öte yandan özü bakımından ele alınan birey olarak, (maddeden) ayrılabilen şeydir, yani her varlığın şekli veya formudur.”⁵⁹ Töz bu açıklamaya göre maddelerin özü konumunda olup

⁵⁶ Douglas Dowd; *Kapitalizm ve Kapitalizmin İktisadı*, (Çev: Cihan Gerçek), İstanbul 2006, s. 15.

⁵⁷ Mehmet Kasım Özgen; “Ben Felsefesi Yahut Hak Felsefesi”, *Beytülhikme*, Aralık 2015, Sayı 5, s. 200.

⁵⁸ Arslan Topakkaya; “Tarihsel Materyalizm Bağlamında Marx’ı Yeniden Okumak”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, İlkbahar 2008, s. 383.

⁵⁹ Aristoteles; *Metafizik*, (Çev: Ahmet Arslan), İstanbul 2014, s. 254.- 255.

onların niteliksel ve niceliksel özelliklerini barındırmaktadır. Bir maddenin tözselliği onun özünü belirleyen niteliklerin ve niceliklerin hülasasıdır.

Simmel açısından paranın değerinin töz olarak ortaya konulmasıyla, paranın nitelik ve nicelik mahiyetinin yaşamdaki karşılığının ortaya konulması söz konusudur. “Bu nedenle, paranın, değerlerle kıyaslandığı ve değerlerle niceliksel bir eşitliğe girdiği için değer niteliğine sahip olması gerektiği öne sürülmüştür.”⁶⁰ Bu anlamda paranın değer bakımından bir nitelik kazanmasının toplumsal ve bireysel ilişkilerdeki işlevini ve rolünü ortaya koymaktadır. Bu bağlamda insanın nesnelerle olan bağlamını sağlayan para, dünyaya yönelik bütün değer sistemini tekelinde bulunduran bir tözselliktir.

Para bir mübadele aracı olması bakımından değer kazanan ve bu nedenle anlamını ancak mübadelede bulan bir metadır. Eğer ortada mübadele edilecek hiçbir şey yok ise, o zaman paranın da hiçbir değeri olamaz. “Para bir mübadele aracı olarak sahip olduğu değeri edinmiştir; eğer mübadele edilecek hiçbir şey yoksa para hiçbir değere sahip değildir.”⁶¹ Paranın dünyası somut değerler dünyası ile ilgili olduğundan dolayı sürekli olarak karşılıklı bir ilişki söz konusudur ve bu ilişki ortadan kalktığı vakit paraya olan gereksinimde ortadan kalkacaktır. “Özetle para bir kişinin tatminini bir başka kişiye daima karşılıklı olarak bağımlı hale getiren ilişkinin ifadesi ve failidir. Karşılıklı bir ilişki yoksa paraya yer yoktur, çünkü bu durumda kişi öteki kişiden bir şey istemez ya da kişi –başkalarıyla herhangi bir ilişkisi olmaksızın- farklı bir düzlemde yaşar ve karşılığında herhangi bir hizmet sunmaksızın her ihtiyacı tatmin edebilir.”⁶² Para niceliksel bir değere sahiptir ve bu niceliksel özelliğini ise gerçekleştirdiği yer alış-veriştir.

Satın alınan nesne ile para arasındaki bu ilişki ise doğrudan bir ilişki olup, para ile satın alınan nesne arasında eşitlik sağlandığı vakit alış- veriş gerçekleşmektedir. “Paranın hareketleri –dengeleme, birikme, dışa akma- şeyler arasındaki değer ilişkisini doğrudan temsil eder. Gerçek dünyanın üzerinde uçuşan ve şüphesiz o dünyayı yöneten değerler dünyası görünüşte bağlantısız olmakla birlikte, para tarafından “saf form”unda temsil edilir. Ve Platon’un gerçek dünyayı gözleminden ve ideaların oluştuğu yüceltimden hareketle yorumlaması gibi, ekonomik ilişkiler de somut şeylerin

⁶⁰ Georg Simmel; *Paranın Felsefesi*, (Çev: Yavuz Alogan, Öykü Didem Aydın), İstanbul 2017, s. 93.

⁶¹ A.g.e., s. 119.

⁶² A.g.e., s. 119.

evrelerinin ve dalgalanmalarının kendi türevlerinden türetilmiş olarak, yani onların para eşdeğerlerinin sahip olduğu anlamın temsilcileri ve gölgeleri olarak belirmesini sağlar. Diğer değer türlerinin hiçbirisi bu bakımdan ekonomik değerlerden daha elverişli biçimde yerleşmemiştir.”⁶³ Dünyayı yöneten değerler dünyası para tarafından temsil edilmektedir. İnsanlardaki genel tatminsizlik durumu tüketimin bir gösteri haline dönüşmesine sebebiyet vermektedir.

Paranın bu kadar gelişim göstermesi, tüketimin bir gösteri haline dönüşmesinin yanı sıra insanlardaki genel bir tatminsizliğin nedeni iledir. “Tatmin, inatla aranan "tatmin olma" durumu, tatminsizlik ve rahatsızlık, birbirlerine ters düşerek, karşı karşıya gelerek, birbirlerini kapsayarak birbirlerine karışıyorlar. Gösterinin tüketimi, bir tüketim gösterisine dönüşüyor. Geçmişin (sanat yapıtları, üsluplar, kentler) doymak bilmeden tüketilmesiyle hızlı bir doygunluk ve sıkıntı birbirini izliyor. Bu andan itibaren, kopmayı yürekten istememek, gündelik hayattan kaçınmayı istememek nasıl mümkün olabilir?”⁶⁴ pratik hayat içerisinde gerçekleşen bu ekonomik değişimler ise tüm üst anlatıları da kaçınılmaz olarak etkilemekte ve değişime uğratmaktadır.

Maddi bir yaşamın üretilmesi demek aynı zamanda toplumsal, siyasi ve entelektüel yaşamın da genel karakterinin belirlenmesi demektir. Ekonomik temeldeki bu değişimler, görüldüğü gibi üst yapıları da değişime uğratmaktadır.⁶⁵ Bu anlamda maddi yaşamdaki üretim ilişkileri hayat tarzına etki etmektedir. “Başlıca ilgi konusu artık mülkiyet değil de, zenginlik artışı ve birikim süreci olduğunda, mesele tamamen ayrı bir mecraaya sapar. Bu durumda söz konusu süreç, türün yaşam sürecinde olduğu gibi, sonsuz hale gelebilir; ancak özel bireylerin sonsuza dek yaşamayacak olmaları, önlerinde sonsuz bir zamanın bulunmayışı gibi münasebetsiz bir gerçek, tam da bu sürecin sonsuzluğuna sürekli meydan okuyacak ve onu akamete uğratacaktır.”⁶⁶ Hareket noktasının somut gerçeklikler olması sebebiyle soyut yaşam ve düşünüş alanı da bir o kadar dışarıda bırakılmaktadır.

Maddi ilişkiler bağlamında bir araya gelen insanlar, soyut olanı bir kenara bırakır; böylece somut gerçeklikten hareketle değişime başlanılırken, insanların bireysel varoluşundan tutun da ideal olanın değişmesine varıncaya dek geniş bir oluşum alanı

⁶³ A.g.e., s. 120.

⁶⁴ Henri Lefebvre; *Modern Dünyada Gündelik Hayat*, (Çev: Işın Gürbüz), İstanbul 2007, s. 99.

⁶⁵ Meriç Bilgiç; “Dewey’in Pragmatizmi”, *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, Güz 2016, Sayı 22, s. 355.

⁶⁶ Hannah Arendt; *İnsanlık Durumu*, (Çev: Bahadır Sina Şener), İstanbul 2013, s. 179.

sergiler. Temelde sabit olarak kökleşmiş bulunan yasalar (din, ahlak, adet vs.) pratik hayat içerisinde yeniden şekillenir. Bu yasalar, doğru bir yaşamın içerisinde iyi insan olabilmenin koşullarını verir. Bunların değişmesi demek tam olarak şudur: İyilik herkes tarafından istenilmektedir. Bunu mutlu olma adına gerçekleştirmeye çalışan insan, kendisini iyiye dolayısıyla da mutluluğa götürecektir bir erdeme artık sahip değildir.⁶⁷ İnsanlar tarafından benimsenen akılcı davranışlar sürekli olarak sürekli olarak faydayı gözettiğinden dolayı, insanları yaşam içerisinde ahlaklı kılacak temel ilkelerden uzaklaştırmaktadır. İyilik, mutluluk gibi kavramlar herkes tarafından istenilen fakat yalnızca ahlaki eylemlere sahip insanlar tarafından gerçekleştirilen amaçlar olarak kalmaktadırlar.

Paranın tözsel bir mahiyete dayandırılması, insanları yaşam içerisinde ahlaklı kılan temel ilkelerin yok olmasına ya da unutulmasına sebebiyet vermektedir. Paranın sağlamış olduğu şey köklü bir değişimden başka bir şey değildir. Bu değişimle birlikte insan ekonomik özgürlüğü sayesinde her şeye gücünün yeteceği düşüncesine sahip olur ki, bu düşüncenin başladığı yerde ise insanı ideal olandan uzaklaştıracak her türlü olumsuz davranışlar cüret bulur. İnsanların eylemlerini dayandıracağı merkezin araçlara devredilmesi, amaçların içeriklerini araçların emrine verilmesiyle son bulur. Nihai noktada amaçsız kalan insan, para ve paranın sağlamış olduğu etkinlikler çerçevesinde hayatını idame ettirmektedir. Bu yüzden de amaçlar sıralanırken para, tekelinde bulundurduğu hayat skalasında en üstte yer almaktadır.

1.3.Amaçlar Sıralamasında Para

İnsan, amaçlarını eylemleriyle gerçekleştirmektedir. İnsanın dünyadaki en büyük amacı ise mutlu olmaktır. İnsanın bilme arzusu onun her zaman mutluluğunu sağlayan bir kriterdir. Çünkü bilmek arzusu insanın acziyetini bertaraf ettiği için dünyanın dönüşmesi bu acziyeti ortadan kaldıramaz. Nitekim modern kapital toplumda da eski toplumlarda da eylemin gerçekleşmesi için bilginin olması şarttır. Buna göre insan bilmek isteyen, anlamlandıran, eşya ile ilişkisini bu anlamlandırma temelinde ortaya koyan, bunun sonucunda da kendisine amaç koyan varlıktır.

⁶⁷ Arslan Topakkaya; *Sistematik Felsefe Bağlamında Platon- Aristoteles Karşılaştırması*, Ankara 2014, s. 93.

Para modern toplumda insan eylemlerini şekillendiren dolayısıyla insanın nesneyle olan ilişkisini kuran bir aktör olduğuna göre, insanın amaçsallığı da bu aktörün egemenliği altında şekillenmektedir. Paranın bu egemenliği insanın mutlu olma amacını kapsamaktadır. Paranın bu kapsayıcılığı insanın sahip olmak istediği arzuların nesnelere olan talebi karşılar. “(...) genelde para giderek önem kazanır, çünkü para meseleleri artık bireyi daha az heyecanlı bir hayat tarzına kıyasla daha güçlü biçimde etkilemektedir.”⁶⁸ Daha heyecan verici, haz temelli bir yaşam sürdürülme çabası ve insanın buradan kârlı çıkacağı düşüncesi, amaçlar sıralanırken bu şartları sağlayan temelde araç olsalar dahi ilk sırada yer almaktadırlar. “Burada da, diğer pek çok alanda olduğu gibi, hayat ile form arasındaki mücadele söz konusudur - daha az soyut, daha az metafizik biçimde, bireysellik ile standartlaşma arasında süren bir mücadeledir bu.”⁶⁹ Kısaca somut dünyanın gerçeklikleri soyut olan düşüncelerin üzerine varlıklarını inşa etmektedir. Bunun temel sebebi ise aklın hesaplayıcı çalışma özelliğinden başka bir şey değildir.

İnsanın bütün erekselliğinin tahsis edilmesi şüphesiz akıl sayesinde gerçekleşmektedir. Modern toplumda para aklın zorunlu muhatabı konumundadır. Çünkü bilginin dahi ölçütü paradır. Dolayısıyla mutluluğu sağlayacak bütün eylemsel süreçte aklın işlevselliği paranın nicel hesabı ile gerçekleşmektedir. Bu sonuca göre değer sıralamasının en üstünde para ve paranın getirdikleri yer almaktadır. Para bu noktada mutluluğu araçlarla karşılayan bir meta iken, ulaşılması gereken bir amaca dönüşmüştür. “Çünkü aracın amaçla ilişkileri konusunda yargıda bulunmak, kuşkusuz, usun işidir. Araçlarla amaçlar arasındaki bağlantıyı kavramak yalnız usun elindeyse de (istenc amaçların yetisiyle tanımlanabilir, çünkü amaçlar her zaman istek duyma yetisinin, ilkelerine göre, belirleme nedenleridir), iynin yukarıdaki söz konusu kavramından doğan pratik maksimler istencin nesnesi olarak hiçbir zaman kendi başına var olanı değil, yalnızca başka bir nesne için iyi olanı içerecektir. O zaman da iyi her seferinde yararlı nesne olacak, neye yararlıysa, istencin dışında kalıp duyumda bulunacaktır.”⁷⁰ Kısaca araç olan bir paranın, amaçların üzerini çizerek, amaç konumuna gelmesi söz konusudur. Bu durumu aklın niceliksel çalışması sayesinde gerçekleştiren para, istence bu ölçüde yön vermektedir.

⁶⁸ Georg Simmel; *Paranın Felsefesi*, (Çev: Yavuz Alogan, Öykü Didem Aydın), İstanbul 2017, s. 165.

⁶⁹ Georg Simmel; *Modern Kültürde Çatışma*, (Çev: Tanıl Bora, Utku Özimakas, Nazile Kalaycı, Elçin Gen), İstanbul 2017, s. 75.

⁷⁰ Immanuel Kant; *Pratik Usun Eleştirisi*, (Çev: İsmet Zeki Eyuboğlu), İstanbul 2013, s. 94.- 95.

Bu bağlamda paranın hayata bu şekildeki nüfus edişi onu hayatın zorunlu amacı haline getirmektedir. Amaçlar hiyerarşisinde insanın tinsel değerlerinin tekrar anlam bulabilmesi için yapılması gereken şey parayı amaçsallaştırmaktan ziyade, onu bir araç olarak kullanımına dönülmesi gerekmektedir. Aksi takdirde, “bir amaç araç fikrini oluşturmuşsa, araç da bir amaç kavramını üretebilir.”⁷¹ Aracın amaç kavramını üretmesinin en güzel örneği paradır.

Paranın ortaya çıkardığı bu amaçsallık insanlara güven ve itibar sağlamaktadır. Böylece insanın tinsel değerleri paranın ölçüt olduğu bir konumda olup, insanlık kavramı içerisindeki bütün tinsel değerler bu ölçüte göre sıralanmaktadır. “Zengin; parasından, o parayla elde edebileceği şeyden yararlanmanın ötesinde avantajlar sağlar. Tüccar onunla fakirlerle olduğundan daha güvenilir daha ucuza ticaret yapar, karşılaştığı herkes, ister onun servetinden kâr sağlama imkânı olsun ister olmasın, fakire olduğundan daha hürmetkardır; etrafı tartışmasız bir ideal atmosferle çevrilidir. Herkes pahalı malların alıcısına ve birinci mevkide seyahat edenlere her yerde sağlanan her türlü küçük ayrıcalığı gözlemleyebilir; tüccarın daha pahalı malları satarken gösterdiği dostça tebessüm gibi bunların kendisi tarafından ödenen nesne değeriyle pek ilgisi yoktur; bu ayrıcalıklar daha ucuz malların alıcısının mahrum olduğu bedava bir ilavedir ve –en zoru da budur-, niteliksel olarak aldatılmadan da şikayet edememektedir.”⁷² Paranın varlığında ortaya çıkan bu değer, paranın yoksunluğunda ortadan kaybolacağı düşünülürse, bu durumda paranın yalnızca bir araç olduğunu bizlere açıkça göstermektedir. “Para bizim için değerlidir çünkü o değerlerin edinilmesinde kullanılan bir araçtır; fakat aynı zamanda denilebilir ki o sadece araçtır.”⁷³ Para, yalnızca bir araçtır.

İnsanın araçlar vasıtasıyla amaçlarına ulaşması, sahip olduğu değerlerin ve inançların, doğru bir şekilde hayat bulmasını sağlamaktadır. Doğru bir inanç ve değer bilinci doğru bir eylemin ürününden başka bir şey değildir. “Öyleyse doğru inanç doğru eylemde bulunma amacı bakımından, bilgi kadar iyi bir rehberdir; erdemin doğasına ilişkin tartışmamızda, bilginin doğru eylemin yegâne rehberi olduğunu söylediğimiz zaman, biraz önce atladığımız husus buydu.”⁷⁴ Doğru inanç ve eylem, eylemlerin ölçütü

⁷¹ Georg Simmel; *Paranın Felsefesi*, (Çev: Yavuz Alogan, Öykü Didem Aydın), İstanbul 2017, s. 172.

⁷² A.g.e., s. 185.

⁷³ A.g.e., s. 197.

⁷⁴ Platon; *Menon*, (Çev: Ahmet Cevizci), İstanbul 2007, s. 123.

olan ahlaki ilkelerin ölçütünü belirleyen dindir. Buna göre din, insanların eylemlerini belirleyen bir yasadır. Bu anlamda insanlar tüm ilişkilerinde bu yasaya tabi olmak durumundadırlar. Fakat paranın hayattaki değer mevcudiyeti dini değerlerin ve yasaların itibarını kaybetmesine neden olmaktadır. “Bireylerin para hırsına sahip olmadıkları hiçbir çağ, hiçbir dönem yoktur, ancak bu arzunun en yoğun ve büyük olduğu zamanların bireysel tatminin en mütevazı olduğu, örneğin dini duyguların varoluşun nihai amacı olarak yüceltilmesinin gücünü kaybettiği dönemlerde meydana geldiği söylenilebilir.”⁷⁵ Ahlaki ilkeler ve dini yükümlülükler bireysel tatminin gerisinde kaldığından dolayı, insanların esas ilgi alanları da ahlaki ilkelerden daha çok tatmine dayanmaktadır.

Bu bağlamda para her şeye gücü yeten, her şeyin onunla ölçüldüğü ve değerlerin sadece onunla ifade edildiği bir yüceliğe ulaşmaktadır. “Para için sürdürülen vahşi boğuşma, paranın ekonomiye, hatta genel olarak bütün hayata yayılma dürtüsü de, paranın yarattığı etkinin dini bir ruh halinin yarattığı etkiye ulaştığı nihai huzurla hiçbir şekilde çelişmez.”⁷⁶ Bu yaşama tutunuş şekli insanlar arası ilişkilerde bencil bir davranış şeklini ortaya çıkarmaktadır. “Özgecil ya da fedakârca olarak nitelenen bütün davranışlarının peçesi indirilir ve bunların altında kişinin kendisine dönük davranışlarının yattığı ortaya konulur.”⁷⁷ Bu hırsla beraber insanlar, dinin emirlerinden uzaklaşarak vicdani huzuru parada aramaktadırlar. Zira: “Para yegane ilgi merkezi haline geldikçe; kişi onur ve inancın, yetenek ve erdemin, güzelliğin ve ruhun selametinin parayla mübadele edildiğini keşfettikçe, aynı değer türlerinin bakkallardaki gibi satıldığı ve aynı zamanda bir “piyasa fiyatı”na tâbi olduğu bu yüksek değerlerle ilişkide daha alaycı ve ciddiyetsiz bir tutum geliştirecektir.”⁷⁸ İşte: “Bu dünyayı karaya oturmaş bir gemiye benzetiyorum.”⁷⁹ Paranın tek ilgi merkezi haline gelmesi bilginin, erdemin mutluluğun, ahlakın ve dinin parayla mübadele edilebiliyor olması gerçeği, paranın yarattığı etkinin ne kadar güçlü olduğunun bir göstergesidir.

Sonuç olarak amaçlar sıralamasında insanın tinsel değerleri anlamlarını yitirmiştir. Aklın niceliksel çalışması ve her durumda faydayı gözetmesinden dolayı,

⁷⁵ Georg Simmel; *Paranın Felsefesi*, (Çev: Yavuz Alogan, Öykü Didem Aydın), İstanbul 2017, s. 206-207.

⁷⁶ A.g.e., s. 207.

⁷⁷ Alexander Moseley; *A'dan Z'ye Felsefe*, (Çev: Ali Süha), İstanbul 2010, s. 77.

⁷⁸ Georg Simmel; *Paranın Felsefesi*, (Çev: Yavuz Alogan, Öykü Didem Aydın), İstanbul 2017, s. 228.

⁷⁹ Jose Casanova; *Modern Dünyada Kamusal Dinler*, (Çev: Mehmet Murat Şahin), Sakarya 2014, s. 186.

hiyerarşik sistemde para ve paranın getirdikleri daha değerli konumdadır. Para ile her şeyin bir piyasa fiyatı vardır. Bu bakış açısı parayı hayatın zorunlu amacı haline getirmektedir. Para, değerlerin kendisiyle ölçüldüğü, her şeye gücü yeten bir şey olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda pratik hayat içerisinde ekonomik anlamda yetkinlik sağlamış birey, eylemlerinde her şeyi yapma özgürlüğünü kendisinde taşımaktadır. Çünkü birey için aslolan şey, kendi kişisel tatmininden başka bir şey değildir. Bu bağlamda özgürlükle ilgili söylemlerin geçtiği *bireysel özgürlük* bölümüne bakılmasında yarar vardır.

1.4.Bireysel Özgürlük

Simmel, “*Bireysellik ve Kültür*” adlı eserinde bireysel özgürlükle ilgili şunları dile getirmektedir. “Burada kullanıldığı haliyle, bireysel özgürlük kavramı ilgi alanlarımızın çeşitliliğine göre farklılaşan muhtelif anlamlar ihtiva eder. Bunlar arasında söz gelimi eş seçimindeki özgürlük olduğu gibi ekonomik inisiyatifteki özgürlükte vardır.”⁸⁰ Ayrıca bireyselliğin farklı anlamlar içerdiğini görmekteyiz, “Genel olarak bireyselliğin anlamı daha özgül iki anlama ayrılabilir. Bunlardan birincisi yukarıda vurgulanmıştı, yani geniş ve akışkan bir toplumsal ortamdan gelen özgürlük ve kendi kendinden sorumlu olma hali anlamında bireysellik. (...). Bireyselliğin diğer anlamı ise nitelikseldir: Tek insanın kendini tüm diğerlerinden ayırt etmesi; varlığının ve davranış tarzının –biçim bakımından, içerik bakımından ya da her ikisi bakımından da- sadece ona uygun olması ve farklı olmanın onun hayatı için olumlu bir anlamı ve değeri olması demektir.”⁸¹ Özgürlük kavramı beraberinde farklı görüşleri getirmektedir. İnsanların hiçbir dış etkiye maruz kalmadan özgür olası biçiminden bahsedilebilirken, özgürlükle ilgili başka bir ifade de ise yasanın izin verdiği her eylemi yapabilmek olarak yorumlanmaktadır. Bu ayrım bizleri *negatif özgürlük* ve *pozitif özgürlük* ayrımına götürmektedir.

Bireysel özgürlüğün tanımlanması konusunda özgürlüğün negatif ve pozitif ayrımlarının ortaya konması gerekmektedir. Negatif özgürlük; herhangi bir kısıtlamanın ve engellenmenin olmadığı bir özgürlük anlayışıdır. Kişinin eylemlerinde hiçbir dış engelin ona mani olmadığını ifade eder. Temel savunucuları arasında Hobbes, J. Locke, Bentham, J. S. Mill ve Burke gibi düşünürler yer almaktadır. Negatif özgürlüğe karşılık

⁸⁰ Georg Simmel; *Bireysellik Ve Kültür*, (Çev: Tuncay Birkan), İstanbul 2015, s. 246.

⁸¹ A.g.e., s. 248.

pozitif özgürlükte ise, kişinin eylemlerini bir yasanın denetimi ile yapması söz konusudur. Pozitif özgürlükte birey yaşadığı toplumda kendi özgürlük alanına müdahalenin olmaması için yasanın bilinci ile yasaya karşı sorumlu davranması gerekmektedir. Yasayı akıl koyar ve akıl bu noktada kendi koyduğu yasayı toplumda nesneleşmiş halini görerek tanır. Böylece yasayı tanımasıyla sorumluluk bilinci gerçekleşir ve yasaya tabi oluşuyla özgürleşir. Buna göre özgürlük toplumda bireyin yasaya olan bilinci ile eylemlerinde hem topluma karşı hem de kendine karşı olan yasa bilincidir. “(...) ‘kişinin şunu değil de bunu yapmasını ya da şöyle değil de böyle olmasını belirleyebilen denetim ya da müdahalenin kaynağı nedir ya da kimdir?’ sorusuna verilebilen yanıtta içerilen özgürlüktür.”⁸² Pozitif özgürlüğün temel savunucuları arasında başta Kant olmak üzere, Spinoza, J.J. Rousseau, Hegel, Fichte, Marx ve Comte filozofları gösterebiliriz.

Negatif özgürlükte herhangi bir kısıtlama ve engelleme olmadığı için, kişisel eylemlerde müdahale söz konusu değildir. “Negatif özgürlük ‘kişiye bırakılan ya da bırakılması gereken eyleme alanı nedir ya da kişinin başkalarının müdahalesi olmaksızın yapabileceği ya da olabileceği şey nedir?’ sorusuna verilen özgürlükte içerilen yanıtıdır.”⁸³ Paranın insan eylemlerinde etkin bir aktör olması göz önüne alındığında özgürlüğün para karşılığında gerçekleşmesi söz konusudur. Simmel’de, değer atfettiği nesnelere olan mesafesinin ortadan kalkması yani istenilen nesneye sahip olunduğunda insanın özgürleştiği düşüncesi ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda Simmel şunları ifade etmektedir. “Zira özgürlük olarak şey aslında çoğu kez sadece bir yükümlülükler değişimidir: yeni bir yükümlülük şimdiye kadar üstlendiğimiz yükümlülüğün yerini alırken, eskisinin üzerimizden kalktığını hissederiz. Ondan özgürleştiğimiz için, ilk anda tamamen serbest kalmış gibi oluruz.”⁸⁴ Bana göre dışsal olan bu özgürleşme bilinci, kişinin seçme zorunluluğu olan bir talep olduğundan özgürlüğün yukarıdaki tanımlarından ikisine de uymamaktadır. Çünkü buradaki özgürlük zorunluluğun getirmiş olduğu rastlantısallıktan ibarettir. Hal böyle iken, bir taraftan paranın arzu nesnesine olan değer durumu bir taraftan da kişinin istençlerini ve

⁸² Seyit Coşkun; “*Jean Jacques Rousseau*”, Siyaset Felsefesi Tarihi, (Ed. Ahu Tuncel, Kurtul Gülenç), Ankara 2014, s. 296.

⁸³ A.g.e., s. 296.

⁸⁴ Georg Simmel; *Paranın Felsefesi*, (Çev: Yavuz Alogan, Öykü Didem Aydın), İstanbul 2017, s. 257.

eğilimlerini belirlemesi göz önüne alındığında, istençlerin karşılanması durumunda özgürleşebileceği düşüncesini beraberinde getirmektedir.

Simmel ise, yükümlülükleri gerçekleştirirken özgürlüğün doğrudan kişisel mi yoksa emeğin bir ürünü mü olduğunu sorgular. Bu noktada en tipik örnek olarak köleliği gösterir. Anlaşılan odur ki, köle, efendisinin hizmetlerini yerine getirmede harcadığı emek kadar özgürdür. Her yeni hizmette özgürlüğü kısıtlanacak olan köle, özgürlüğe kavuşmak için verilen hizmeti tamamlamak için gerekli yükümlülükleri yerine getirmesi gerekmektedir. Bu bağlamda insan kişisel özgürlüğüne emeğinin sayesinde kavuşmaktadır. “Günümüzde ücret karşılığında çalışmak zorunda olan yetenekli insanların tekil bir işverenden çok sıkı biçimde nesnel örgütlenmeye sahip bir şirket için çalışmayı ya da kızların tek patrona çalışmaktansa fabrikada hizmet etmeyi tercih etmeleriyle ev içi hizmetkar sıkıntısı çıkması da aynı şeyden ileri gelir ve benzer bir fenomendir, çünkü şüphesiz bu kimseler aksi halde maddi bakımdan daha iyi bir düzeyde olmalarına rağmen tekil kişilerin özelliklerine tâbi oldukları için kendilerini daha az özgür hissetmektedirler.”⁸⁵ Bu bağlamda emek, özgür olabilmek için gerekli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim bu durum, çok para sahibi olanların kişisel olarak daha özgür oldukları anlamını beraberinde getirmektedir. Yani para ile elde edilen bir özgürlük. “Daha önce ifade ettiğimiz gibi, ödeme çeşitliliği yükümlü kişiyle kendi hareketlerinde, gerekli parayı sağlaması halinde tam bir özgürlük sağlıyordu.”⁸⁶ Dolayısıyla bireyin tam anlamıyla özgür olabilmesi için, ulaşmak istediği nesneye gerekli parayı sağlaması gerekmektedir.

İnsanın parayla olan bu tarzdaki ilişkisinin tek nedeni, amaçladığı mutlu yaşam istencinden başka bir şey değildir. En iyiye sahip olma düşüncesinin ya da en pahalıya sahip olma düşüncesinin insanda oluşturduğu sevinç ve mutluluk aklın önüne geçer, merkezde daha çok istenilen ve sahip olunan eşyanın vermiş olduğu haz yer alır. Çünkü birey kendisine amaç olarak en iyiye ya da en pahalıya sahip olmayı seçmiştir. Bu amaç beraberinde mutluluğu getirebilir ama akıl sahibi olan insana pekte bir şey katmaz. “Mutluluk bireyin kendine hedef olarak seçtiği amaçlarına ulaşmasıdır. İstenilen ve istenilmeyen şeyler bizi fazla ilgilendirmemelidir. Bunlar akıllı varlık olma değerimize

⁸⁵ A.g.e., s. 259.- 260.

⁸⁶ A.g.e., s. 262.

bir şey katmazlar.”⁸⁷ Oysa akıl sahibi insana yakışan, kendi mutluluğunun yanında başkalarının mutluluğunu da gözetmesidir. Çünkü “Mutluluğun sadece kişinin kazandığında değil kendinden verdiğinde de yattığı, her kişinin karşılıklı ve eşit olarak diğerleri tarafından zenginleştirildiği bütün duygusal ilişkilerde, hazzı karşı tarafta herhangi bir yoksunluk yaratmadan kazanılan bir değer gelişir.”⁸⁸ Bu durum ben dilini ortadan kaldırarak, mutluluğun paylaşılabilir bir şey olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bağlamda insanlar mutlu olabilmek için daha fazlasına ihtiyaç duymazlar.

Fakat ilerleyen teknoloji ve her şeyin daha kolay dolaşıma girerek hızlı bir şekilde kullanıma sunulması, bunun yanı sıra kapitalizmin her şeyi metalaştırarak alınıp- satılır hale getirmesi, insanları tüketim çılgınlığı içerisine sürüklemekle kalmayıp sürekli olarak daha fazla kazanmaya da yöneltmektedir. “İleri bir teknoloji bize şeylerin kullanımından, hatta tamamen ele geçirilmiş olandan bile daha fazla kazanmayı öğretir.”⁸⁹ Daha fazla kazanma ve daha fazla tüketme istenci, kapitalizmle can bulmuştur. “Kapitalizmin sicili iki yanlı. Kuşkusuz insan hayatının pek çok alanında gelişme sağladı. Konforda, eğitimde, sağlıkta, üretkenlikte ve gelirden düzeyi yükseltti. Ama bir de öbür yanı var ki egemen fikir üreticileri tarafından görmezden gelinen, halı altına süpürülen bileşenleri içeriyor.”⁹⁰ Böylece, “modern tin, gittikçe daha hesapçı hale gelmiştir.”⁹¹ Bu durum da insan özgür olmaktan ziyade tam bir paranın esiri haline gelmektedir. Burada ilginç olan şey şurasıdır ki, bizzat insanı köleleştiren bir şeyin, tekrar insana özgürlük kazandırmasıdır. “En yüceltilmiş iktisadi değer olmasına rağmen ya da bu nedenden ötürü paranın bizi ekonomik tutsaklıktan kurtarabilmesi oldukça tuhaftır -(...)”⁹² Baktığımızda bu özgürlüğün yapay bir özgürlük olduğunu ve para ile gerçekleştirildiğini görmekteyiz.

Aslında burası özgürlükten yoksun olan insanın çıkarlarının ve eylemlerinin kesiştiği noktadır. “İnsanın özgürlükten yoksunluğu ancak yapay biçimde dışsal güçlere bağımlılığı olgusuyla nitelendirilir. Bu dışsal bağımlılığın içsel ilişkilerde de karşılığı vardır. Çıkarlarımız ve eylemlerimiz bu noktada öyle sıkı biçimde iç içe geçer ki

⁸⁷ Arslan Topakkaya; “Stoa Etiğinin Temel Kavramları”, *Felsefe Dünyası*, 2009/1, Sayı 49, s. 62.

⁸⁸ Georg Simmel; age, s. 264.

⁸⁹ A.g.e., s. 265.

⁹⁰ Douglas Dowd; *Kapitalizm ve Kapitalizmin İktisadı*, (Çev: Cihan Gerçek), İstanbul 2006, s. 16.

⁹¹ Georg Simmel; *Modern Kültürde Çatışma*, (Çev: Tanıl Bora, Utku Özmakas, Nazile Kalaycı, Elçin Gen), İstanbul 2017, s. 97.

⁹² Georg Simmel; *Paranın Felsefesi*, (Çev: Yavuz Alogan, Öykü Didem Aydın), İstanbul 2017, s. 288.

bağımsız hareketleri ve gelişimleri engellenir.”⁹³ İnsanların eylemlerindeki temel amaç iyilikten ziyade çıkar olduğundan dolayı, insanların özgürlükleri de doğal olarak para gibi araçlar sağlamaktadır.

Para ile kişilik kazananlar ve ilişkilerini bu yönde gerçekleştirmeye çalışanlar her gün, kendisini toplumdan soyutlayarak hayatını kendi kabında devam ettirir. Tüm ilişkileri çıkarlar üzerinedir. “Çıkarlar sadece para üzerine oldukça ve edinilen paradan ibaret oldukça, birey sosyal bütünle ilişkiden bağımsız bir öneme sahip olma eğilimi ve duygusu geliştirecektir.”⁹⁴ Bu bağlamda para üzerine olmayan hiçbir çıkar ilişkisi söz konusu değildir. Günümüzde insanlar arasında para çıkarını kapsamayan herhangi bir birlik muhtemelen yoktur. Fakat bu birlik paranın verdiği şahsiyetle gerçekleştiğinden dolayı sahte bir birliktir. Dolayısıyla para, kişinin, ürettiği ve elde ettiği nesnelerin karşılığına değer teşkil etmesi bakımından özgürleştiği, bu nedenle yine kendi eliyle oluşturduğu yapay bir nesnenin tahakkümü durumundadır. Özgürlük böylesine bir mutabakat ile sağladığından bireysellik para koşulu ile gerçekleşen kişilik durumudur.

Sonuç olarak bakıldığında para ve paranın etki alanının genişlemesiyle birlikte, paranın da eylem alanlarını artırması sayesinde, insanlar her şeyi yapabilme özgürlüğü düşüncesi içerisindeyler. Aklın hesaplayıcı özelliği kişisel faydayı göz önünde bulundurduğundan, insan eylemine yön veren ilkelerde ahlaki ilkeler olmayıp daha çok istek ve arzulara dayalı, haz tatminine yöneliktir. Hayatlarında ödev eksikliği bulunan insanların değişen şartlara uygun eylemlerde bulunması söz konusudur. Özgürlük düşüncesi de bu ölçüde gerçekleşmektedir. Hiçbir yasa tarafından belirlenmeyen eylemler, araçlar sayesinde şeyleşerek insan yaşamının da şeyleşmesine sebebiyet vermektedir. Amaç olan insanın dahi araçsallaşmış olması bunun en güzel örneğidir. Yalnızca para ile alınabilecek şeylerin bir fiyatı söz konusuysen, artık bu hesaplanabilir olan hayat içerisinde insanında bir para eşdeğeri söz konusudur. İnsanın değeri para ile ölçülebilir mi? Bu bağlamda Simmel’in kişisel değerlerin para eşdeğeri isimli konusunun incelenmesi gerekmektedir.

⁹³ A.g.e., s. 289.

⁹⁴ A.g.e., s. 323.

1.5.Kişisel Değerlerin Para Eşdeğeri

İnsanın para değeri, insanın değerinin para ile ölçülebilirliğidir. Simmel insanın para değerini gösterebilmek için değinmiş olduğu konular kefare, kölelik, başlık parası, para için evlilik, rüşvet, ahlaksız bir yaşam; tüm bunlar satın alınabilir hayat içerikleri olmuştur. Bu durumda kişisel değerler para ile eşdeğer bir konum haline gelmiştir. Başka deyişle bu değerler paranın tek değer ölçütü olması ile birlikte, bu ölçüt ile tahsis edilebilir bir hal almıştır. Kişisel değerlerin para eşdeğeri başlıklı kısım içerisinde Simmel'in ilk olarak ele almış olduğu temel konu "kefare"tir. Kefare burada, insan değeri ile para değeri arasındaki bağlantıyı kurarak, insanın nasıl önemsizleştirildiğini gözler önüne sermektedir. Kefareti kabaca tanımlayacak olursak eğer; işlenen bir suç karşılığında, suç işleyenin serbest kalması için mağdur tarafa ödediği paradır. "Failin öznel kişisel durumu zarar göreni ilgilendirmeyecektir; onun tepkisi, bununla değil kendi kişisel faydasıyla belirlenecektir."⁹⁵ Bu ilişki içerisinde insanın değeri, paranın değeri ile ölçülürken, para ile insan bir değere tabi tutulmaktadır.

İnsanın değeri para ile ölçülebilir mi? Gözlemlenen birçok olay neticesinde, insanın değerinin paraya indirgendiğini görmekteyiz. "Günümüz insanları salt ekonomik varlıkları açısından değil, zihinsel ve ahlaki nitelikleri açısından da farklıdır."⁹⁶ Verilen evlilik ilanları, para karşılığında yapılan her türlü ahlaksızlıklar, ölümlü trafik kazaları sonucunda ödenen kan paraları ve bunun sonucunda insanların şikâyetlerinden vazgeçmeleri, birçok işlenen suçun, belirli bir miktar para (kefare) ödenerek affedilmesi birkaç örnek olarak gösterilebilir. Bu ve bunun gibi pek çok durum insanın değerinin para ile ölçülebilirliğini sağlarken, parayı değerli hale getirmiştir. Burada paranın bir başka özgürleştirici fonksiyonu ile karşılaşırken (yükümlünün suçunu nakit ödeme yoluyla gerçekleştirerek her iki tarafın bu ilişkiden faydalı çıkması durumu, özellikle tutuklu kişiye sağlamış olduğu özgürlük bağlamında), kişisel değerlerin para gibi bir araca eşdeğer kılınması, insanlar arası niceliksel ilişkilerin de artmasına neden olmuştur.

"Bu eğilim sadece parayı insanın ölçüsü haline getirmekle kalmaz, insanı da para değerinin ölçüsü haline getirir."⁹⁷ Böylece insan hayatındaki her şeye bir fayda

⁹⁵ A.g.e., s. 345.

⁹⁶ Max Horkheimer; *Geleneksel ve Eleştirel Kuram*, (Çev: Mustafa Tüzel), İstanbul 2005, s. 81.

⁹⁷ A.g.e., s. 337.

değeri amacı güdecek olup, ahlaki anlamda da bir eylemi gerçekleştirirken kendisine yarar sağlayan eylemlerin doğru olduğu inancına varacaktır. Bunların temelinde de bulunan şey, çıkar çatışmasının kendisidir.⁹⁸ Bunlar tecrübe edilebilir şeyler olduğundan varlığın karşısında yer almaktadır. Bu bağlamda insan hayatındaki her şeye bir fayda değeri yükleme amacı içerisindedir. Çünkü insana göre fayda sağlayan her şey değerlidir. Kefarete kişiye fayda sağladığından dolayı kişinin nesnel değerinin bir ifadesi olarak kullanılır. “Bireysel faydanın bakış açısından, bir kimse ne kadar üçüncü bir şahsın mülkü olduysa *wergild* de o kadar güçlü biçimde muhafaza edilmiştir. Bu farklılaşma ve sınıfsal derecelendirmenin kişisel tanıklığın ağırlığına ilişkin bir sembol olması, *wergild*’in kişinin nesnel değerinin bir ifadesi haline geldiğini göstermektedir.”⁹⁹ Bu bağlamda kefarete, kişinin nesnel değerinin bir ifadesidir.

Bu değerlendirmeye baktığımızda insan değerini faydacı bir değerlendirmenin yanı sıra, aynı zamanda bir fiyat değerlendirmesi içerisinde belirlendiğini açıkça görüyoruz. Kısaca söyleyecek olursak eğer, artık insanın da bir fiyatı vardır. “Bu nedenle, öldürülen kişinin akrabaları farklı miktarda *wergild* talep ettiklerinde, onların kendi kişisel kayıplarını karşılamak istedikleri açıktı.”¹⁰⁰ Kaybedilen insanın değerinin paraya eşdeğer kılınıyor olması, insanların kendi kişisel çıkarlarının peşine düştüklerinin açık bir göstergesidir. Burada ne yazık ki, insanın parayla telafi edileceği düşüncesi yer almaktadır; tıpkı kırılan bir vazo gibi. “Kültür tarihinde çok önemli olan, insanın aslında parayla telafi edilebileceği fikri aslında sadece iki ya da üç fenomende gerçekleştirilmiştir; şüphesiz kan parasında ve kölelikte ve belki de, daha sonra ele alacağımız başlık parasında.”¹⁰¹ İnsanın para ile telef edilebileceği hususu ise kendisini kan parasında, kölelikte ve pašalık parasında görünür kılmaktadır.

Bu durum akıllara, “insan hayatı bu kadar ucuz mudur ve ya değersiz midir?” sorularını getirmektedir. Bana göre, insanın değerini para gibi bir araca eş değer kılmak, başlangıçta insanı öldürdüğü gibi, sonrasında insanlığın da ölümüne sebebiyet vermiştir. Akıl sahibi bir varlık olarak yaratılan insanın zaten değeri vardır. Para gibi bir aracın, amaç olan insanı değerlendirmesi, insanda tüm gücün kendisinde olduğu bilincini uyandırmaktadır. Bu bağlamda insanlar tarafından ulaşılmak istenen amaçlar da dünyevi

⁹⁸ Steven Lukes; *Marksizm ve Ahlâk*, (Çev:Osman Akınhay), İstanbul 1998, s. 53.- 55.

⁹⁹ Georg Simmel; *Paranın Felsefesi*, (Çev: Yavuz Alogan, Öykü Didem aydın), İstanbul 2017, s. 340.

¹⁰⁰ A.g.e., s. 340.

¹⁰¹ A.g.e., s. 341.

olup, bir o kadar ahlaki ve dini olan ilkelerden uzaktır. “İnsan için dünya hedeflerinin en büyüğü Allah’ın rızasının en güzel şekilde kazanılmasıdır. Tüm planların bir gün yok olacaklar üzerine kurulması son derece anlamsızdır. Ancak Allah varsa anlam vardır. Değer vardır. Her şey Allah’ın varlığı ve rızasıyla anlam ve değer kazanır.”¹⁰² Gerçekten ahlaki ve dini ilkeler üzerine gerçekleştirilen eylemler, dünyevi hayat içerisinde insanı insan kılabilmektedir.

Bu bağlamda hayata esas değerini veren ve insanı hayata bağlayan şey, insani amaçlarıdır. İnsanlar istençlerinin peşinden gittikleri sürece bu amacı gerçekleştiremeyip, istemenin kölesi haline gelerek kalıcı mutluluğa da ulaşamayacaklardır.¹⁰³ İnsanın nihai amacı ise, varlıksal anlamda tamlığa ulaşmasıdır. Tamlığa ulaşmak demek, insanın dünya içerisindeki varlığının sonlanması demektir. Bu da ölümün bizzat kendisidir. Ölüm sayesinde tüm farklar ortadan kalktığı gibi, ruhta esas değerine ölüm ile kavuşur. “Ruhun ebedi kaderini ve sonsuz anlamını öven gayet buyurgan bir hüküm, sadece görelî, sadece niceliksel olan bütün değerlendirme farklılıklarını bir darbeye sona erdirdi.”¹⁰⁴ Heidegger bu durumu şu sözlerle ifade etmektedir: “Fakat Dasein kendi varlığı bakımından artık hiçbir şeyin noksan olmadığı bir “varoluşa” kavuştuğu anda artık- şurada- var- olmamakla eş hale gelmiş olur. Varlık noksanlığının ortadan kaldırılması, Dasein’in varlığının yok oluşu demektir. Dasein bir varolan olarak var olduğu müddetçe, kendi “tamlığına” asla erişmiş olamaz. Bu tamlığı kazandığındaysa, kazanımı, bizatihi dünya- içindeki- varoluşunu kaybetmeye dönüşür.”¹⁰⁵ Kişisel değerlerin para eşdeğeri ile araçsallaşan insan, nihai amacından koparak dünyevi arzular silsilesi içerisinde kaybolmuştur. Bu kaybolma durumu hiç şüphesiz “insan” varlığının şeyleşmesine, araçsallaşmasına sebebiyet vermektedir.

Oysaki insan kendinde amaçtır. Kant, insanları asla araç olarak kullanmaz ve ahlaki eylemlerin sonuçlarını dışarıda bırakır. Amaç, insanların eylemlerinin sonuçlarını gözetmeden iyiyi gerçekleştirmeye yönelmelerini sağlamaktır. İnsan iyiyi isteyerek, her şeyde de iyinin istenilmesini sağlamak, aslında insanların gerçek ödevi olmalıdır. Bu noktada Aristoteles “Nikomakos’a Etik”te şunları söyler: “Her sanat ve araştırmanın, aynı şekilde her eylem ve tercihin de bir iyiyi arzuladığı düşünülür; bu nedenle iyiyi

¹⁰² Emre Dorman; *Din Neden Gereklidir?*, İstanbul 2015, s. 14.

¹⁰³ Arthur Schopenhauer; *İsteme ve Tasarım Olarak Dünya*, (Çev: Levent Özşar), İstanbul 2013, s. 145.

¹⁰⁴ Georg Simmel; *Paranın Felsefesi*, (Çev: Yavuz Alogan, Öykü Didem Aydın), İstanbul 2017, s. 343.

¹⁰⁵ Martin Heidegger; *Varlık Ve Zaman*, (Çev: Kaan H. Ökten), İstanbul 2011, s. 251.

“her şeyin arzuladığı şey” diye yerinde dile getirdiler.”¹⁰⁶ Baktığımızda araç olan bir şey, amacın yani insanın değerini belirliyor; kimi zaman öldüğünde, kimi zaman kullanıldığında, kimi zaman da evlenildiğinde. Tüm bunlara sebep olan şey bireyselleşmedir. Benmerkezcilik, aşırı bireyselliğin etkisi ile insan yaşam içeriklerini, satın alınabilir şeylerle doldurarak, hayat tarzını bu yönde belirlerken, hayat değerini de para gibi araçlar ile belirlemektedir. Buradaki mutlulukta tamamen bireyseldir ve fayda temeline dayanmaktadır.

Hayatın değerini oluştururken yalnızca para merkezli bir bakış açısı yanlış ve eksik olacağından, doğru bir değerlendirme yapabilmek için hayatın tüm içeriklerinin belirli oranda eşitlenmesi ve adaletsizliğin ortadan kaldırılması gerekmektedir. Ancak bu sayede gerçek bir değerlendirme yapılarak aşırılıklardan kaçınılabilecektir. Burada aslında insanın nefesine hakim bir hayat sürmesi beklenilirken, nefesine hakim olamayan insanın da arzularının peşinden giderek aklında birliğe ulaşamaması söz konusudur. “(...), yani yavaş yavaş nefsi eritmek, onu yokluğa ve ölüme hazırlamak yoluna yönelmektir.”¹⁰⁷ Kendisini aklı sayesinde aşırılıklardan kurtaracak olan insan erdeme de bu sayede ulaşabilecektir. Bilen bir insan ifrat ve tefritten kaçarak orta yola yönelir.¹⁰⁸ Baktığımızda tüm bu anlatılanlar, nasıl bir hayat tarzının sürdürülmesi temeline uzanmaktadır.

Hayatın ve insanın değeri yukarıda ortaya konulduğu gibi paranın tekdüze merkezli bir bakış açısından değildir. İnsanın gerçek değerini belirleyen ve hayatı anlamlı kılan aklın ışığında sakinliğe ve huzura dolayısıyla mutluluğa kavuşturacak yaşama sevinci, varlığın içerisinde kendi yerini bilmesi ve bu hiyerarşideki farkı ve çeşitliliğin görülmesi ile gerçekleşecektir. Ancak bu durumda gerçek alanda değerlerin ve yaşamın değeri karşılığını bulabilecektir. Fakat hem aklın niceliksel hesaplayıcılığı hem de paranın amaç haline gelmesi sayesinde bu söylenenlerin pek mümkünlüğü bulunmamaktadır. Paranın bu tarzda bir etkinlik göstermesi tüm yaşam alanlarına sirayet ederken, insanların hayat tarzlarını dahi para belirlemektedir. Bu bağlamda insanların nasıl bir hayat sürmeleri gerektiği fikri ahlaki ilkeler ya da dinden kaynaklı olmayıp, para kaynaklı ve parasal ilişkiler üzerinedir.

¹⁰⁶ Aristoteles; *Nikomakhos’a Etik*, (Çev: Saffet Babür), Ankara 2012, s. 9.

¹⁰⁷ Mehmet Kasım Özgen; “Tasavvuf Felsefesinde Zikir Kavramı”, *Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Aralık 2013, Sayı 2, s. 217.

¹⁰⁸ Arslan Topakkaya; *Sistematik Felsefe Bağlamında Platon- Aristoteles Karşılaştırması*, Ankara 2014, s. 105.

1.6.Hayat Tarzı

Toplumsallık beraberinde bir takım alışkanlıkları getirmektedir. Zira bu alışkanlıklar, insanın fiillerini belirleyen töre, adet ve değerlerdir. Toplumun bir arada yaşaması da bu alışkanlıklar sayesinde gerçekleştiğinden dolayı, bu durum toplum için iyidir. “Kendi gözlemlerimiz bize her devletin iyi bir amaçla bir topluluk olduğunu söyler. “İyi” diyorum, çünkü gerçekten, bütün insanlar eylemlerinde iyi saydıkları şeyi elde etmeye çalışırlar. Öyleyse, bütün topluluklar şu ya da bu iyi şeyi amaçladıklarına göre, toplulukların en üstünü ve hepsini kapsayanı da en yüksek iyi’yi amaç edinecektir.”¹⁰⁹ Çünkü iyi üzerine inşa edilmiş bir toplum beraberinde iyi bireyleri de getireceği gibi, iyi üzerine kurulu bir hayat tarzı bilincine de, insanların ulaşmalarına olanak sağlayacaktır.

Fakat alışkanlıklar bilinçli bir tarzda gerçekleşmezler. Başka deyişle bunlar hurafe durumundadırlar. Bu alışkanlığın bilinçli bir hale gelmesi ise aklın işlevselliği ile gerçekleşmektedir. Akıl, insanın sahip olduğu bu alışkanlıkları sorgular ve alışkanlıkların sorgulanarak bilinçli bir hale gelmesi işlevini yerine getirmektedir. Burada insan kendiliği temelinde refleksif düşünmeyi gerçekleştirerek, kendini bilme faaliyetini ortaya koyar. Bu durum aynı zamanda insanın faaliyetini belirlemektedir. Aklın bu işlevselliği, değerlerin insan faaliyetini belirleyen bir durum teşkil ettiği göz önüne alındığında, insan eylemleri için gerekli olan bu değerlerin bilinçli bir tarzda faal hale gelmesini sağlayan bir konum teşkil eder.

İnsanlar eylemlerinde düşünceleri temelinde hareket etmektedirler. Dolayısıyla insanlar düşüncelerinin tezahürlerini nesneleştirmektedirler. Bu açıdan eylemlere yön veren ve eylemin sonucundaki nesnelleşme durumu insana nesneleşen düşüncesinin yansısını vermektedir. Bu ilişki açısından bakıldığında hayat tarzı, insan düşünmesinin ve eyleminin nesnelleşmesi ile birlikte meşrulaşan bir takım değerler ve anlamları beraberinde getirmesi durumudur. Bu bağlamda modern toplumda hayat tarzını oluşturan temel unsur da paradır. Çünkü para insan zihninin nesneleşmiş halidir.

Günümüzde insanın eylemlerinin değerini belirleyen şey para nesnesidir. İnsanın nesnelere olan uzaklığı ve bu nesneleri elde etme sürecindeki emek ve emeğin değerinin para ile sağlandığı göz önüne alındığında, hayat tarzını para oluşturmaktadır. Paranın

¹⁰⁹ Aristoteles; *Politika*, (Çev: Mete Tuncay), İstanbul 2014, s. 9.

işlevselliği insanın değer ve anlam dünyasının nesnelliğinin merkezinde bir konumda yer almaktadır. Bu anlamda insanın rasyonelliği paranın himayesinde olup, nicel hesaplama olarak bir dünya tasarımı mevcut hale gelmiştir. Dolayısıyla insanın alışkanlıklarını sorgulayarak bilme ve bilgilenmenin akıl ile sağlanmasının yerini, para nesnesi almıştır. İşte anlam ve değerlendirme de bu para nesnesi ile gerçekleşmektedir. Bu nedenle değerlerin ve anlamlılığın bütün ifadesi ve nesnesi paranın himayesinde gerçekleşmektedir. Yaşanılan hayat tarzı da bu yönde gerçekleştirilen bir hayattan başka bir şey değildir.

Hayat tarzını bu düzlemde oluşturan insan, kendiliğinin muhatabı olan aklını da kendiliğinin yerine paraya bıraktığı bir nesne nedeniyle, paranın niceliksel hesaplamasıyla dünyayı nesnelleştirirken, kendiliği yani insanın kendisini de bu temelden hareketle oluşturmuştur. Akıl bu nesneleştirme sürecinde değerler, ahlak ve din; paranın temel teşkil ettiği bu durum nedeniyle para nesnesinin konumu himayesinde anlamlandırılır. Böylece paranın nesneleştirme faaliyeti ile birlikte toplumsal ilişkiler de bireysellik temelinde gerçekleşmektedir.

Modern hayat tarzı, toplumsallığı bireyselleşme temelinde kurmaktadır. Paranın değerlemesi, değerlerin anlamını bireysellik temelinde oluşturduğundan toplumsallık ben bilinci ile bireyselleşmeyi ortaya çıkarmaktadır. Bu nedenle değerlerin, ahlakın ve dinin işlevi, toplumun bir arada yaşamasını sağlama durumu “ben” temelinde gerçekleşmektedir. İnsanlar, diğer insanlarla birlikte dünya içerisinde yaşarlar. Her alanları ortak olan bu insanların kalabalık içerisinde bireyselleşme arzusu, onları teknolojik aletlerin kölesi yaptığı gibi temel karakter oluşumlarını da engeller. Değerlerin bencil temelde oluşturan insanlar topluluğunun oluşturmuş olduğu temel hayat tarzı içerisinde fayda söz konusudur. Böylece mekanik dünya anlayışı para nesnesi ile birlikte dünyayı mekanik ve niceliksel bir tasarım haline getirmiştir. “Ama formüller maddeyle dolar ve madde canlanır: Kendini gösteren yeni bir yaşamdır; yeni bir ahlâkın ortaya çıktığını anlarız ve hissederiz.”¹¹⁰ Böylesine sahiplenilen bir hayat tarzı içerisinde de, her şeyin araçsallaşmış olarak bu hayata hizmet etmesi tek gerçeklik olarak önümüzde durmaktadır. İnsanlara bu hayatı nasıl yaşamaları noktasında yol gösteren ahlak ve din dahi araçsallaşarak, insanların işlerine yaradığı noktada kullanılır hale gelmiştir. Bunun sonucunda dekadans bir kültür Tanrının ölümüne neden olmuştur.

¹¹⁰ Henri Bergson; *Ahlâkın Ve Dinin İki Kaynağı*, (Çev: M. Mukadder Yakupoğlu), Ankara 2013, s. 32.

Yaşanılan bu hayat içerisinde benimsenen hayat tarzı içeriklerine paranın etkileri noktasında Simmel, paranın duygusal fonksiyonlar üzerindeki etkisini ele almıştır. Para, insanın tinsel değerlerinin de ölçütü olması bakımından bütün tinselliği soyutlayan tek nesnelliktir. “(...) buna göre para her yerde her zaman amaç olarak hissedilir ve kendi içinde ve kendi kendine gerçekten amaç olan sayısız şey böylelikle soyut araca indirgenerek değer kaybına uğrar.”¹¹¹ Böylece her şeyi kaplayan para, insanın en temel duygularına dahi işleyerek onları da kendisine tabi kılmaktadır. “Ayrıca para bütün nesneleri acımasız bir nesnellikle ölçtüğü ve böylelikle ölçülen değer standardı, söz konusu nesnelerin bağlantılarını belirlediği için, maddi ve kişisel hayat içeriklerinden oluşan ve birbirlerine sürekli bağıntısı ve katı nedenselliğiyle doğal kozmosa benzeyen bir doku oluşturur ve tıpkı doğanın her şeye hayat veren enerjisiyle bir arada tutulması gibi, bu ağda her şeyi kapsayan para değeriyle bir arada tutulur.”¹¹² Tinselliğin üzerinin para ile örtülmesi parayı amaç kılarken, gerçekten amaç olan şeyler araca indirgenerek değer kaybetmektedir. Bu değer kaybı üzerine kurulan hayat tarzı içerisindeki bireyler ise, bu değer kayıplarını kendilerinde taşıyarak yeni bir karakter oluşumuna sebebiyet vermektedirler.

Paranın hayat tarzına olan etkisinde ortaya çıkan bu karakter, insanın duygu durumlarına, değerlerine olumsuz yapı inşa etmektedir. Çünkü para her şeye hayat vermektedir ve hayatın dönüm noktası olabilecek temel duygu durumlarını dahi hesaplanabilir kılarak onları tavsiye eder bir konumdadır. “Daha kesin olarak belirtmek gerekirse, eylemin kavranabilen unsurları nesnel ve öznel olarak hesaplanabilir rasyonel ilişkiler haline gelir ve böylelikle, sadece hayatın dönüm noktalarına, nihai amaçlara bağlanan duygusal tepkileri ve kararları giderek tavsiye eder.”¹¹³ Duygusal anlamda düşünmeyi çıkarına bulmayan insan artık, ilişkilerine daha nesnel yaklaşarak çıkarını maksimize etmeye çalışmaktadır. Bu tarz düşünce yeni bir kişilik tipini de ortaya çıkarmaktadır. “Para ekonomisinde söz konusu olan tavsiye süreci –her şeyin, mübadele değeri adı altındaki ortak paydaya indirgenmesi- aynı zamanda yeni bir kişilik tipini de yaratır.”¹¹⁴ Bu kişilik tipinde sonuçlar önemli olduğundan, insanlar kendilerini bu amaca götüren her türlü yolu, aracı kullanır ve bunların hepsi mübahtır. “Ancak insanlar

¹¹¹ Georg Simmel; *Paranın Felsefesi*, (Yavuz Alogan, Öykü Didem Aydın), İstanbul 2017, s. 420.

¹¹² A.g.e., s. 420.

¹¹³ A.g.e., s. 421.

¹¹⁴ Georg Simmel; *Modern Kültürde Çatışma*, (Tanıl Bora, Utku Özmağas, Nazile Kalaycı, Elçin Gen), İstanbul 2017, s. 23.

kendi çıkarları ve dünyevî tutkuları için hareket etmeye başladıkları zaman kargaşa ve problemlerin ortaya çıkması da kaçınılmaz olmaktadır.”¹¹⁵ Yeni bir kişilik tipinin ortaya çıkması, hiç şüphesiz insanda olumsuz olabilecek pek çok eylemin ve karakterin oluşmasına fırsat sağlayacaktır. Burada söz konusu olan şey, paranın insan karakteri üzerine olumsuz etkileridir.

Paranın insan karakteri üzerine olan bu olumsuz etkileri nedeniyle insanların sürüklendiği yer ise, açgözlülüktür. “Buradaki anlamıyla “açgözlülük” nesnel ya da ideal normların sağladığı herhangi bir belirlenimden kopuş ve onu kişisel çıkarlara mutlak anlamda tâbi kılma anlamına gelir.”¹¹⁶ Kişisel çıkarın maksimum düzeyde olduğu bu karakterde hep daha fazlasına sahip olma istenci egemendir. Her şeye ve daha fazlasına sahip olma istenci ile körleşen gözlerin ve nefislerin varlığı, her geçen gün giderek artış gösteren bir gelişim içerisindedir.

Böylesine bir hayat tarzı içerisinde insanın rasyonelleşmesi paranın etkisiyle olduğundan dolayı değerler, ahlak ve din, dolayısıyla insanın etkinliği, paranın bu soyutlayıcı nesnelliği ile gerçekleşmektedir. “Para tarihsel dünyanın bir kurumu olarak nesnelerin davranışlarını sembolleştirir ve kendisi ile onlar arasında özel bir ilişki kurar. Para ilişkileri toplumun hayatına ne kadar hâkim olursa varoluşun görelî karakteri kendi ifadesini bilinçli hayatın içinde bulur, çünkü para ekonomik malların cisimleşmiş görelîliğinin, onların değerini ifade eden özel bir formundan başka bir şey değildir. Mutlakçı dünya görüşünün, insanlık meselelerinin pratik, ekonomik ve duygusal koşullarıyla kolerasyon içinde entelektüel gelişimin kesin bir evresini temsil etmesi gibi, göreceli dünya görüşünün de zekâmız açısından anlık [momentary] uyum ilişkisini ifade ettiği görülür. Daha kesin bir dille ifade etmek gerekirse bu, paranın gerçek ve etkin cisimleşmesini içinde bulduğu, kendi formlarının ve hareketlerinin sembolünü yansıttığı karşıt sosyal ve öznel hayat imajlarıyla doğrulanır.”¹¹⁷ Para, etkinliği sayesinde yeni bir hayat tarzı ve yeni bir karakter oluşumu üzerinde etkilidir. Bu durum paranın kendi içeriksel özelliklerinin topluma nasıl yön verdiğinin göstergesidir.

Sonuç olarak insanların nasıl bir hayat yaşaması noktasında gerekli olan temel değerler yani ahlak ve din gibi değerler, paranın bu değerlerin üzerlerini örtmesiyle

¹¹⁵ Emre Dorman; *Din Neden Gereklidir?*, İstanbul 2015, s. 21.

¹¹⁶ Georg Simmel; *Paranın Felsefesi*, (Çev: Yavuz Alogan, Öykü Didem Aydın), İstanbul 2017, s. 423.

¹¹⁷ A.g.e., s. 508.

birlikte hayat içerisinde vücut bulamaz haldedirler. Hayat içerisindeki bu değerlerin yoksunluğu, insanlara da sirayet ederek yeni karakter oluşumu ile sonuçlanmaktadır. Temel ahlaki ve dini ilkelerden kopuk olan bu karakter, kendi kişisel çıkarına dayalı eylemlerin sergileyicisi durumundadır.

Birinci bölüm itibariyle üzerinde durulmuş olan temel husus Georg Simmel'in *Paranın Felsefesi* isimli eserinden hareketle, paranın işlevselliğini inceleyerek, insan hayatındaki yerini gösterdik. Paranın işlevselliği incelenirken, "değer ve para", "bir töz olarak paranın değeri", "amaçlar sıralamasında para", "bireysel özgürlük", "kişisel değerlerin para eşdeğeri" ve paranın "hayat tarzı" ile ilişkilerini göz önünde bulundurduk

Para, bir mübadele aracıdır. Para, değerın somut karşılığıdır ve değeri belirleyen temel unsurdur. Pratik hayatın temelini ise, mübadele ve değer arasındaki bağlantı oluşturmaktadır. Para bir mübadele aracı iken, sağlamış olduğu değer nicelikselidir. Paranın değerinin bir töz olarak ortaya konulması demek, paranın nicelik mahiyetinin ortaya konulması demektir. Niceliksel bir değere sahip olan paranın, değerle bu niceliksel ilişki sonrasında sağladığı değer sayesinde niteliksel bir özellik kazanmaktadır.

Modern toplumda paranın aklın zorunlu muhatabı olması ve hayata yön veren temel unsur olması sebebiyle, para, böylece amaçlar sıralamasında ayrıcalıklı konuma yerleşmektedir. Özgürlük ise bir yükümlülükler değişimi olarak karşımıza çıkarken, bu yükümlülükler değişimi sırasında özgürlüğün kişisel mi yoksa emeğin bir ürünü mü olduğu sorgulanmaktadır.

Öte yandan ilişkilerin para ile sağlanması ve bu ilişkilerin sonucunda ortaya çıkan şeyin çıkar beklentisi olması, bireyde toplumdan uzak bir öneme sahip olma eğilimi göstermesine sebebiyet vermektedir. Bu bağlamda insanlar arası niceliksel ilişkiler artmakta olup, kişisel değerlerde para gibi bir değere eş değer kılınmaktadır.

Hayatı anlamlı kılan ve hayatın nasıl yaşanılması gerektiği noktasında temel ilkelerini ahlak ve dini gibi alanlar da bu niceliksel hesaplama içerisine dahil edilerek, temel ilkelerden bağımsız yeni bir hayat tarzını oluşturmuştur. Kısaca insanların çıkarlarına yönelik gerçekleştirmiş olduğu eylemler sayesinde, temel değer ve ilkelerden yoksun bir hayat tarzı oluşmaktadır.

Para işlevselliği sayesinde tüm alanlara sirayet ederken, bu güç, araçsal bir değeri olan parayı amaçsal bir boyuta kavuşturmuştur. Bakıldığında aklın sürekli olarak hesaplayıcı tarzda etkinlik göstermesi, amaçların araçsallaşmasına hizmet etmektedir. Bu durumda hayata yön veren temel ahlaki ve dini değerlerde amaç olan değerlerinden uzaklaşmaktadırlar. Bu bağlamda araçların amaç haline gelmesi hususunu gösterebilmek için araçsal akıl kavramının incelenmesi gerekmektedir. Sonrasında ise aklın yeniden amaç düzleminde etkinlik gösterdiği ahlak ve din gibi temel konular üzerinde durulacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM

PARANIN AKIL VE AHLAK AÇISINDAN İNCELENMESİ

2.1.Paranın Araçsal Akıl Açısından İncelenmesi

Aydınlanma düşüncesi ile başlayan insan aklının bilgiyi, özgürlüğü tesis edeceği inancı, aklın tarihe yön verecek bir ilke olmasıyla sonuçlanmıştır. Aklın bu işlevi modern dünya ile birlikte bilimin, bilginin nesnelleşme sürecinde insanlık adına hizmet eden bir aygıt konumunda olmasıyla, insan yaşamını şekillendiren ekonomi, kültür, bürokrasi gibi unsurlar ile toplumu dizayn etmektedir. Kapitalizm ise böylesine dizayn edilmiş dünyanın doğal sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Çünkü bireysel anlamda insan aklının işlevi yaşam alanlarının bireye olan tahakkümü ile sonuçlanmıştır. Bireysellik zorunlu olarak bu toplumsal inşaya tabi olmak durumunda kalmıştır. Çünkü iktidar sahipleri aklı bu işlevselliği ile tarihe yön vermek adına toplumu belirleyen bir araç konumuna getirmişlerdir. Zira yaşam alanları aklın bu araçsal işlevselliği ile oluşturulmuştur. Bu bağlamda araçsal akıl, toplumun kontrolünü gerçekleştiren modern bir güç olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu modern güç, modern toplumda bireylerin yaşam alanlarını (ekonomik, kültürel, ahlak, din, iletişim vs.) tahakkümü altına alırken, araçsal olanın bireysel anlamda yansıması toplumda araçsal olarak ortaya çıkmıştır. Böylece akıl nesnelliğini araçsal olanda (yani parada) öznelletmiştir. “Horkheimer toplum analizinin bir diğer temel yanını geliştirir: araçsal akıl. Adorno’nun da saptamış olduğu gibi bu, gelişmiş kapitalizmin egemen aklıdır.”¹¹⁸ Araçsal akıl, kapitalizmin egemen aklıdır.

Kapitalist toplumda insanlar vazgeçilebilir meta durumundadırlar. “Kapitalist toplumda insanlar vazgeçilebilir metalar olarak ele alınır.”¹¹⁹ Bu toplumda esas olan şey meta olan her şey iken, her şey metalaştırılmaktadır. Bu toplum içerisinde yer alan insan ilişkileri de gerçek ilişki düzleminden koparak, şeyler arasındaki bir ilişkiye dönüşmüştür. Bu ilişkiye yön veren araç ise paradır. Paranın toplumda oluşturmuş

¹¹⁸ Jan Spurr; *Toplumsal Aklın Eleştirisi*, (Çev: Işık Ergüden), İstanbul 2008, s. 101.

¹¹⁹ Alan Woods, Ted Grant; *Aklın İsyanı*, (Çev: Ömer Gemici, Ufuk Demirsoy), İstanbul 2006, s. 430.

olduğu temel sistem ise tüketim üzerinedir. Böylesine tüketim çılgınlığının olduğu bir toplumda ise, insan tüm yaşantısını para kazanmak için harcamaktadır. “Bu doktrin, canavarca toplumsal ve ekonomik sonuçları tümüyle bir yana bırakılsa bile, toplum dokusuna ölümcül bir ahlâki zehir yayıyor. Bir iş bulma ihtimali bile olmayan insanlar, para kazanma ve para harcama eyleminin hayatta sıkıntıya girmeye değer yegâne faaliyet olarak sunulduğu “tüketim toplumunun” gülünç manzarasıyla karşı karşıya kalmaktadır.”¹²⁰ Bu durum ahlaki bir çöküntüyü de beraberinde getirmektedir. Tüketim toplumu içerisinde ahlaki ve dini yasaların varlığı, para gibi araçların varlığı karşısında değersizleşirken, doğruluk, iyilik gibi pek çok kavramın da paranın karşısında tercih edilebilirlikleri azalmaktadır. Bu bağlamda insan, eylemlerinde nesnel olanı belirlemesi için öznel akla ihtiyaç duymaktadır.

2.1.1.Öznel akıl

Öznel akıl, insanın özne konumu itibarıyla eylemlerini gerçekleştirmek için nesnel olanı belirleme durumuna işaret etmektedir. “Horkheimer’e göre öznel akıl ‘sonuçta akla uygun eylemler sağlayan güçtür... [öznel akıl] düşünmenin içeriği, düşünme mekanizması soyut işleyişi ne olursa olsun, sınıflandırma, çıkarsama ve sonuç çıkarma kapasitesidir.”¹²¹ Öznel akıl, pozitivist bir durum itibarıyla olgularla hareket etmektedir. Böylece nesnellik özneliğin olgucu tarzı ile belirlenir. “Görülüyor ki pozitivist, maddenin gerçekliği fiilî olarak veya olgu ya da norm olarak kim temsil ediyorsa onu, o temsilciyi izlemek zorundadır.”¹²² Başka deyişle kişinin eylemlerini belirlemesi özneliğin bilgi bilimsel tarzı ile mümkün olmaktadır.

Öznel aklın bu faaliyetinin Descartes ile birlikte başladığını görmekteyiz. Descartes ile birlikte özne ve nesne arasındaki irtibat, öznenin belirleyiciliğini matematiksel olarak ortaya koymuş ve bilgiden eylem arasındaki ilişki mekanik bir dünya tasavvurunun sonucu ile ortaya çıkmıştır. Aydınlanma düşüncesi ile bilgi ve bilimsellik, pozitivist bir paradigmaya evrilmiş ve olgular bütün gerçekliğin garantörü olmuştur. “Bilimler ve pozitivism yaşamın ve hakikatin şekleşmesine dayanır. Olgu kavramı bunun mükemmel bir açıklamasıdır, çünkü ‘verili bir kategori içinde bütün deneyim nesneleri için model olan meta mübadelesinin soyut nesnesini düşünme’yi

¹²⁰ A.g.e., s. 431.

¹²¹ Jan Spurk; age, s. 104.

¹²² Philipp Frank; *Doğa Bilimlerinde Pozitivizm*, (Çev: Yılmaz Öner), İstanbul 1985, s. 32.

sağlar.”¹²³ Bu nedenle din ve inançların bilginin kesinliği karşısında itibarı ortadan kalkmıştır. Çünkü dini inançlar kesinlik arz etmedikleri için bilginin alanına girmezler. Aydınlanma düşüncesi zaten dinin mistik durumuna karşı bilginin ve bilimselliğin kesinliğini yerleştirmiştir. Aydınlanma düşüncesi Horkheimer’e göre, insanın açıklamakta güçlük çektiği durumlara mitsel yaklaşımlarla açıklık getirmesinin karşısında bilginin gücü ile dünyanın bütün gizini ortadan kaldırmayı amaçlamış ve bunu gerçekleştirmiştir. Böylece bilginin ve bilimin gücü bir mit olarak dünyayı ve bütün nesnelliği hükmü altına almıştır. “Aydınlanmanın nesnelere karşı tutumu, diktatörün insanlara karşı tutumuyla aynıdır.”¹²⁴ Bu bağlamda bilgi ve bilimin gücü sayesinde insanlar kendilerine, daha güvenilir bir dünya inşa etmiştir.

Öznel akıl, bu anlamda kişinin etkinliğini kesin bilgi temelinde belirleme yönelimini mecburi kılmıştır. Eylemlerin bilgi ve bilimin kesinliği çerçevesinde dünyanın dönüştürülmesiyle birlikte, insan eylemlerini doğal olarak araçsal aklın etrafında gerçekleştirmek durumunda kalmıştır. Buna göre insan, bu öznel tutumu ile değerleri ve tüm nesnel dünyayı öznel araçsal konum ile birlikte oluşturmaktadır. “Öznel akıl her şeye ayak uydurur. Geleneksel insancı değerlerin hem savunucuları hem de karşıtları tarafından kullanılabilir.”¹²⁵ Öznel araçsal konum itibarıyla insan nesnelliği kendi durumu ile anlamlandırması bağlamında, kişinin bu durumda ortaya koyduğu tavır fayda ve işe yararlık temelinde gerçekleşir. Faydalı olanın itibar kazanması araçsal aklın amaçları gerçekleştirmek adına bireyin tarafından zorunlu bilgi bilimsel nesnelliği talep etmesinden kaynaklanmaktadır. Sonuç olarak sekülerleşme meydana gelmektedir

2.1.2.Nesnel akıl

Nesnel akıl, insanın değişmez mutlak olanı bulma arayışında insanın yüksek amaçsallığını ve dünyayı bu itibarla anlamlandırma faaliyetini ifade eder. Buna göre nesnel olan dünyanın hareketi ve gelir- geçerliği ile insan aklının sorgulama ve bilme arayışları sonucunda ortaya çıkan bir değişmez hakikat tasavvurudur. Bu nedenle amaçsallık, insan mutluluğu gibi insanın bütün yüksek faaliyet istençleri nesnel akılda kendisini göstermektedir. Bu anlamda oluş ve bozuluşun olduğu dünya içerisinde insanın daimi olanı arayışı aklın faaliyeti konumu açısından, insanın sorgulama,

¹²³ A.g.e., s. 109.

¹²⁴ Theodor W. Adorno, Max Horkheimer; *Aydınlanmanın Diyalektiği*, (Çev: Nihat Ülner, Elif Öztarhan Karadoğan), İstanbul 2014, s. 26.

¹²⁵ Max Horkheimer; *Aklın Tutulması*, (Çev: Orhan Koçak), İstanbul 2013, s. 70.

araştırma ve bilme gibi etkinliği öznel araçsal bir konumdadır. Bu etkinliğin sonucunda ise nihai olan amaç nesnel akıl boyutundadır. Çünkü bu süreç amaçlanan nesnel gerçekliği ve hakikati tahsis etmek amacını taşımaktadır. Dolayısıyla nesnel akıl amaçları ve mutlaklığı sağlanan inançları kapsar. Amaçlara ulaşmak için ise aklın konumu geleneksel felsefede araçsal bir faaliyet teşkil eder. “Akıl katı amaçları doğrultusunda tüm diğer araçları üretmeye uygun, maddi üretimdeki kesin hesaplanmış uğraş kadar melun, genel geçer bir araç işlevi görür.”¹²⁶ Bu anlamda nesnel akıl araçsal aklı kapsayan ve onun hizmetini gören bir konum durumundadır. “Nesnel akıl öznel aklı kapsar ama nesnel akıl örneğinde, felsefi düşünmenin merkezinde bulunan şey erekliliklerdir. Bu düşünce, insanın öznel çıkarını da kapsayarak, (felsefenin ölçütlerine uygun olarak) akla yatkın olan şeyle insan varoluşunun nesnel düzenini uzlaştırabilmek ister. Bu nedenle yüksek iyilik gibi kavramlar insanın kaderi sorunları ya da (en yüksek hedeflere nasıl erişilebilir?) sorusu bu aklın merkezinde yer alır.”¹²⁷ Nesnel akıl düşüncesinde merkezde yer alan şey amaçtır.

Nesnel akıl amaçlar vasıtasıyla işlerken, öznel akıl ise insanın öznel çıkarını benimseyen araçlara yatkınlık göstermektedir. Bu bağlamda öznel aklın modern toplumdaki işlevi de araçların getirdikleri doğrultudadır. Bilim ve teknoloji dünyayı dönüştürürken, bu dönüşen dünya içerisinde pek çok şeyinde beraberinde dönüştüğünü görmekteyiz. Aklın sürekli olarak hesaplanabilir olana dair irade göstermesi bunun en güzel örneğidir. Bu hesaplanabilirlik dahilinde pratik hayata yön veren temel ilkelerinde değişmesiyle birlikte, araçsallaşan dünya içerisinde amaçsız yaşamak, insanları bu araçsallığın içerisine hapsedmektedir.

2.1.3.Öznel Aklın Modern Toplumdaki İşlevi

Aydınlanma düşüncesinde aklın nesnel hakikatleri tahsis etmesi, araçsal aklın önem kazanmasına neden olmaktadır. Araçsal aklın bu konumuna neden olan etken pozitivistizmdir. Pozitivistizm, bilginin kesinlik düzleminde talep edilmesini gerektirir. Bu anlamda bilginin kesin karakteri, bireyin kendi amaçlarını elde etmek için kullandığı nesnelliktir. Amaçların faydalı olanı talep etmesi olarak evrilmesi de bu kesin bilgi arayışının olgu temelinde gerçekleşmesinden dolayı ortaya çıkmaktadır. Yani öznellik

¹²⁶ Theodor W. Adorno, Max Horkheimer; *Aydınlanmanın Diyalektiği*, (Çev: Nihat Ülner, Elif Öztarhan Karadoğan), İstanbul 2014, s., 52.

¹²⁷ Jan Spurk; *Toplumsal Aklın Eleştirisi*, (Çev: Işık Ergüden), İstanbul 2008 s., 105.

kesin olguların nesnelliği ile tahsis edildiğinden, nesnellik şeyleşerek fayda önemi kazanmaktadır. Bu anlamda nesnel aklın bu yönde işlev göstermesi ile birlikte öznel akıl da işlevini bu şeylerin elde edilmesinde fayda amacını taşımaktadır. Başka bir deyişle nesnel akıl karşılığını pozitivism ile bulurken öznel akıl ya da araçsal akıl karşılığını pragmatizmde bulmaktadır. Bu bağlamda birey toplum ilişkisi bencillik içerisinde gerçekleşir. Çünkü birey araçsal aklın hesaplayıcı, garanti edici işlevi ile kendini koruma amacıyla yönelim göstermektedir. Bu durumda aydınlanmanın bilgiye büyük bir inanç beslemesinden dolayı hayatın belirsizliğine tahammülü kalmamıştır.

Bilim, belirleyici bir tarzda dünyayı dönüştürürken, teknoloji de bu düzlemde bilimin yansımasıdır. “(...) teknoloji ve teknolojik bilincin kendisi eleştiriyi dilsizleştiren ve başarısız kılan bir biçimli ve köksüzleştirilmiş ‘kitle kültürü’ şeklinde yeni bir görüngü üretmiştir,¹²⁸ artık.

Böylesine bir toplumda, “bu mutluluk, insanların hakikat dedikleri doyuma değil, "icraat"a, yani etkili yönetime bağlıdır.”¹²⁹ Burada akıl kendisine neyin faydalı olduğunu gözetmektedir. “Bu tür akla, öznel akıl adı verilebilir; esas olarak, araçlar ve amaçlarla ilgilidir; az çok baştan kabul edilmiş amaçlara ulaşmak için seçilen araçların yeterli olup olmadığı üzerinde durur. Amaçların kendilerinin de akla uygun olup olmadığı sorusunu bir yana bırakmıştır. Amaçlarla ilgilenecek olduğunda da, daha baştan, bunların da öznel anlamda akla uygun olduğunu, yani öznenin varlığını (bu, bireyin varlığı da olabilir, bireyin hayatının bağlı olduğu topluluğun varlığı da) sürdürmesine hizmet ettiklerini kabul eder.”¹³⁰ Öznel akıl, amaçların kendilerinin akla uygun olup olmamasıyla ilgilenmez. Öznel akla göre amaçlar sadece öznenin varlığını sürdürebilmesi için gereklidir.

Öznel akıla verilen bu önem nesnel aklın üzerini çizerek, nesnel akıl teorisi üzerine kurulan felsefi sistemleri de bir kenara atmıştır. Baktığımızda “Platon'un ve Aristoteles'in felsefeleri, Skolastik düşünce ve Alman idealizmi gibi büyük felsefi sistemler, nesnel bir akıl teorisi üzerine kurulmuştu.”¹³¹ Amacı araçlardan ziyade amaçlar olan, “bu düşünce geleneğinin başlıca amacı, felsefeye göre "akla uygun" olanın nesnel yapısını, özçakar ve varlığı koruma amaçları da içinde olmak üzere insan

¹²⁸ Tom Bottomore; *Frankfurt Okulu*, (Çev: Ahmet Çiğdem), Ankara 1994, s. 19.

¹²⁹ Theodor W. Adorno, Max Horkheimer; *Aydınlanmanın Diyalektiği*, (Çev: Nihat Ülner, Elif Öztarhan Karadoğan), İstanbul 2014, s. 21.

¹³⁰ Max Horkheimer; *Akıl Tutulması*, (Çev: Orhan Koçak), İstanbul 2013, s. 55.

¹³¹ A.g.e., s. 56.

varoluşuyla uzlaştırmaktı. Örneğin Platon, *Devlet* adlı yapıtında, nesnel akla göre yaşayan insanın aynı zamanda başarılı ve mutlu bir hayat süreceğini de kanıtlamaya çalışır. Nesnel akıl kuramının odak noktası, davranışlarla amaçların birbirine uydurulması değil, bugün bize oldukça mitolojik görünebilecek bazı kavramlardır: sözgelimi, en büyük iyilik, insanın kaderi ve en yüksek amaçların gerçekleşme biçimi gibi düşünceler.”¹³² Bu bağlamda, “hayatın yüksek amaçlarını belirleme yetkisi elinden alınan ve karşısına çıkan her şeyi basit bir araca indirgemekle yetinmek zorunda bırakılan akıl için, geriye kalan tek amaç, bu düzenleyici faaliyetin sürdürülmesidir.”¹³³ Böylece akıl temel ilkelerden kopartılmış olup, yalnızca düzenleyici faaliyetin bir temsilcisi durumundadır. İçerisinde yaşadığımız yüzyıl göz önüne alınarak bir değerlendirme yapıldığında, bu temsiliyetin, hayatı ve insanlığı sarmalayan büyük bir tehlike olduğunu açıkça söyleyebiliriz.

Hayatımızı giderek sarmalayan bu büyük tehlikeyi Habermas bir- öz yıkım süreci (modernleşme sürecini Aydınlanmanın bir öz- yıkım süreci) olarak çözümlerken, Horkheimer ve Adorno ise bu mevcut çöküşte bilimin yalnızca işlevinin değil, anlamının da sorunlu bir hal aldığını belirtmektedirler. Bu bağlamda üretim bir meta insanını yaratmakla kalmayıp, onu fiziksel ve manevi olarak da insanlıktan uzaklaştırılmış bir varlık haline getirerek hayat içerisinde bu rolüne büründürür.¹³⁴ Başka bir ifadeyle, “en geniş anlamda ilerlemeci bir düşünme olarak Aydınlanmanın öteden beri hedefi, insanların korkudan arındırmak ve efendi konumuna getirmek olmuştur. Ne ki tamamen aydınlanmış şu yeryüzü muzaffer felaket alametleriyle parlıyor. Aydınlanmanın tasarısı dünyanın büyüsunü bozmaktır. İstenen, söylenceleri dağıtmak, kuruntuları bilgi yoluyla yıkmaktır.”¹³⁵ Bu düşünce her şeyi bir meta haline dönüştürerek, şeyleşmiş nesnellige olan talebi artırmıştır ve böylece teorik olandan da bir o kadar uzaklaşılmasına neden olmaktadır.

“İşte bu yaklaşım, eleştirel teoriyi benimseyenlere, var olan Batılı kapitalist toplumların eleştirisinde kullanılacak temel ölçütü sağlar: Batılı modern kapitalist toplum, kimi toplumsal kesimleri ekonomik ve politik katılımın dışında bırakan veya

¹³² A.g.e., s. 56.

¹³³ A.g.e., s. 119.

¹³⁴ Karl Marx; *1844 El Yazmaları*, (Çev: Murat Belge), İstanbul 2014, s. 92.

¹³⁵ Theodor W. Adorno, Max Horkheimer; *Aydınlanmanın Diyalektiği*, (Çev: Nihat Ülner, Elif Öztarhan Karadoğan), İstanbul 2014, s. 19.

birtakım toplumsal grupları sistematik bir tarzda tahakküm altına alıp güçsüzleştiren irrasyonel bir toplumdur.”¹³⁶ Bilimin insanlık üzerine büyük tahribatı ortadadır.

Marx’ın ifadesiyle de “işçilerin ve kapitalistlerin ahlaksızlığı, yozlaşması ve zihin körlüğü. –Ürünü, kendi bilincinde ve kendi kendine etkin olan metadır. Meta-insandır.¹³⁷ Burada akıl, artık özerk değildir. Akıl araç haline gelmiştir. “Özerkliği kalmayan akıl bir araç haline gelmiştir. Özne aklın pozitivizm tarafından öne çıkarılan biçimselci cephesinde, nesnel içerikle bağıntısızlığı vurgulanır; pragmatizmin öne çıkardığı araçsal cephesinde ise, kendi dışında belirlenmiş içeriklere teslim oluşu belirginleşir. Akıl bütünüyle toplumsal sürece boyun eğmiştir. Aklın araçsal değeri, doğa ve insan üzerinde egemenlik kurulmasında oynadığı rol, tek ölçüt durumundadır.”¹³⁸ Aklın araçsal bir hal alması demek, aynı zamanda gücünü akıldan alan bütün kavramların kökünden ayrılması demektir.

Biçimselleşmiş bir akıl ile karşı karşıyayız. “Aklın biçimselleşmesinin sonuçları nedir? Adalet, eşitlik, mutluluk, hoşgörü, geçmiş yüzyıllarda aklın doğasında varolduğu ya da gücünü akıldan aldığı varsayılan bütün bu kavramlar, düşünsel köklerinden kopmuşlardır. Hala birer amaçlılar, ama onları değerlendirecek ve bir nesnel gerçekliğe bağlayacak rasyonel bir etmen yok artık.”¹³⁹ Hal böyle olunca da insan kendi üretiminin kölesi olmaktadır. “Çömlekçinin, kullandığı kilin kölesi olma eğilimi,”¹⁴⁰ bunun en güzel ifadesidir ve popüler kültür bunu gerektirmektedir. “Popüler kültür kavramının, ideolojik olduğunu ileri sürüyorlardı; kültür endüstrisi, gerçek şeyden ziyade kendiliğinden olmayan, şekleleştirilmiş, sahte bir kültürü yönetiyordu.”¹⁴¹ İnsanın dünyasına böylesine etki eden sahte kültür, insanın giderek dünyasallaşmasını sağlamaktadır. Dünyada olana duyulan bu kadar ilginin kaçınılmaz olarak beraberinde getireceği şey ise ahlak ve din gibi insanın ruhsal yönünü ortaya çıkaran şeylerin itibarı ortadan kalkmasıdır. Bu durum amaçlardan ziyade araçların esas yönelim alanları olduğunu gözler önüne sermektedir. Böyle bir insandan beklenen şey de, faydacı ve hesaplayıcı bir tavidir. Bu bağlamda: “Farklılıklara aldırış etmeden dünya olduğu gibi

¹³⁶ A.g.e., s. 1026.

¹³⁷ Karl Marx; *1844 El Yazmaları*, (Çev: Murat Belge), İstanbul 2014, s. 92.- 93.

¹³⁸ Max Horkheimer; *Akıl Tutulması*, (Çev: Orhan Koçak), İstanbul 2013, s. 67.

¹³⁹ A.g.e., s. 69.

¹⁴⁰ A.g.e., s. 68.

¹⁴¹ Martin Jay; *Diyalektik İmgelem*, (Çev: Sevgi Doğan), İstanbul 2014, s. 341.

insana kul köle edilir.”¹⁴² Meta, insandır ve akıl, özerkliğini yitirmiş bir araçtır. Bu bağlamda dünyadaki egemen güç de bilgi ve bilimdir.

Bilgi ve bilim dünyanın tek gücü haline gelmiştir. Bilginin ve bilimin insanın dünyaya hakim olabileceği düşüncesi teknolojinin de bu anlayış ile icra edilmesinin önünü açmıştır. Bu gün, gücün tanımını gerçekleştirecek olursak eğer, teknolojiye sahip gelişmiş toplumların diğer toplumları istedikleri ölçüde her alanda yönlendirmesi şeklinde ifade edebiliriz. Söz konusu olan şey toplumsal bir çıkar olduğu için yapılan her şeyde (araçsal anlamda) mübah hale gelmektedir. Hesaplanabilir olan dünya içerisinde doğruluğun yerini, daha iyi olanla yer değiştirmiş olması ve bunun sonucunda gerçekleşecek olan çıkar düşünüldüğünde, hiç şüphesiz pragmatizm, en başından beri derin düşünmeye fırsat tanımamaktadır.¹⁴³ Bu açıdan bakıldığında “gerçeklikle” olan bağ kopartılmış bir durumdadır. “Onun için de, gözlerini sonsuzluğa çevirmiş olan derin düşüncenin yerini, sadece bir sonraki anla ilgili pragmatik zeka almıştır.”¹⁴⁴ Derin düşüncenin yerini pragmatik zekanın almasıyla birlikte insanlar, temel davranış ölçülerinden bağımsız hale gelmişlerdir.

Bu durumda, “insan, mutlak davranış ölçülerine, evrensel bağlayıcı ideallere giderek daha az bağımlı hale gelmiştir. Kendi özel ölçülerinden başka kurala gerek duymayacak kadar özgürleştiği ileri sürülmektedir. Ne var ki, bu artan bağımsızlık, ters bir mantıkla, bir edilginlik artışına da yol açmıştır. İnsanın kullanacağı araçlarla ilgili hesapları inceldiği halde, amaçların seçimi konusunda -geçmişte nesnel bir doğruya duyulan inançla ilgiliydi bu- gittikçe kafasızlaşmaktadır: nesnel akıl mitolojisi de içinde olmak üzere bütün mitolojilerin kalıntılarını silip atmış olan birey, genel uyarlanma modelleri doğrultusunda otomatik tepkiler göstermektedir.”¹⁴⁵ Bu bağlamda, “mutlak’ın kendisi de bir araç haline gelmekte, nesnel akıl, ne kadar genel olurlarsa olsunlar öznel amaçlara hizmet eden bir şemaya dönüşmektedir.”¹⁴⁶ Modern akıl, insan faaliyetini fayda temelli bir şeyleşmenin nesnelliğine mahkûm etmektedir. Bu anlamda aklın amaç ve araçları konum olarak dünyevi nesnelliğin yabancı ‘şeyleri’ üzerinde gerçekleşmektedir. Dolayısıyla insanın etkinliğini gerçekleştirdiği rasyonelleşme

¹⁴² Theodor W. Adorno, Max Horkheimer; *Aydınlanmanın Diyalektiği*, (Çev: Nihat Ülner, Elif Öztarhan Karadoğan), İstanbul 2014, s. 25.

¹⁴³ Max Horkheimer; *Akıl Tutulması*, (Çev: Orhan Koçak), İstanbul 2013, s. 83.-84.

¹⁴⁴ A.g.e., s. 127.

¹⁴⁵ A.g.e., s. 122.

¹⁴⁶ A.g.e., s. 97.

faaliyeti, aklın etkin olma durumundan ziyade edilgin ve inşa edilen bir dünyanın zorunlu muhatabı konumuna gelmesiyle sonuçlanmıştır. “Ama gerçek şu ki pratik eylem ne kadar belirsizleşiyorsa, biz de aslında ne yapacağımızı o kadar az biliyoruz; doğru hayatı bulma garantisi —tabii kimseye böyle bir garanti verilmişse— ne kadar azalırsa, böyle bir hayatı yakalama telaşımız da o kadar artıyor.”¹⁴⁷ Aklın sadece özel amaçlara hizmet ediyor olması, mutlağın kendisini de bir araç haline getirmiştir.

Ahlaktan ya da dinden bahseden birisinin kendi çıkarları söz konusu olduğunda, eylemlerini ahlaka ve dine uygun olarak değil de faydaya uygun olarak gerçekleştirmesi bu sebep iledir. Artık araçlar dünyası içerisinde yaşadığımız için, bu olay insana hayatın anlamını unutturmakla kalmayıp, onu giderek araçsal bir dünyanın içerisine hapsetmektedir. Aklın şeyleri açıklamada yetersiz oluşu, bu çalışmayı akıldan daha üstün (fakat ona ulaşmak için aklında olması gerektiği) bir alana yani manevi alana dayandırmayı gerekli kılmıştır. Din, dünyaya ahlaki olarak bir düzen vermeye çalışan temel prensipleri içerisinde barındırmaktadır. Öyleyse ahlakın dine dayandırılması gerekmektedir. Ancak bu sayede ahlaki açıdan ortaya çıkabilecek eksiklikler giderilebilecektir.

Her insanın ulaşmak istediği şey, mutlu olmaktır. Ahlak, insanların esas mutluluğa nasıl ulaşabileceğini bizlere göstermektedir. İnsanların bu mutluluğa ulaşabilmeleri için ise, ahlaki değere sahip eylemler sergilemesi gerekmektedir. Aklın araçsallaşması ile birlikte gücünü akıldan alan bu temel ilkeler, artık köklerinden kopmuştur. Akıl sadece toplumsal sürecin işleyişine boyun eğmektedir. Bu nokta aklın kopan köklerine yeniden dönmесinin sağlanabilmesi için ahlaka ihtiyaç vardır. Çünkü ahlak, paranın insan eylemlerindeki olumsuz etkilerinin kırılması noktasında gereklidir.

2.2.Paranın Ahlak Açısından İncelenmesi

Ahlak felsefesi Yunanca ethika, etos (töre, ahlak) kelimesinden türetilmektedir. Ahlak felsefesi konusu itibariyle, toplumsal yaşam içerisinde yer alan insanların, eylemlerinin dayandığı temel ilkeleri kapsamaktadır. Bu bağlamda insanların hem kişisel yaşam içerisindeki hem de toplumsal yaşam içerisindeki eylemleri ahlaki davranışlar çerçevesinde incelenmektedir. Böylece ahlak felsefesinin, insanların ahlaki davranışlarına ilişkin temel problemleri incelediğini ve bu ölçüde insanların

¹⁴⁷ Theodor W. Adorno; *Ahlak Felsefesinin Sorunları*, (Çev: Tuncay Birkan), İstanbul 2010, s. 13.

davranışlarını değerlendirdiğini açıkça ifade edebiliriz. Bu değerlendirme insanların ya da bir topluluğun iyi ve kötü üzerine yaptıkları değer yargılarıdır.¹⁴⁸

İnsanların davranışları üzerine olan bu değer yargısında ahlak, toplum içerisinde bir arada yaşayan insanların birbirleriyle uyum içerisinde yaşamalarını sağlamaktadır. Toplum içerisinde insan kendisini nasıl gerçekleştirmişse, ilişkilerini de o temel üzerine inşa etmektedir. Eylemlerinde ahlaklılığı yani iyiyi temel alan birisi, dürüstlüğü, doğru sözlü olmayı ilişkilerinde göz önünde bulundurmaya çalışırken; öte yandan eylemlerinde ahlaksızlığı yani kötüyü temel alan birisi de bencilliği, sahtekârlığı ve yalancılığı ilişkilerinde göz önünde bulundurmaktadır. Baktığımızda her iki eylem durumunda da insan yapıp ettiklerinden sorumludur. Bu sorumluluk çerçevesinde, ahlakın insanlara belirlediği davranış kurallarını gerçekleştirirken, insanlar, eylemlerinde iyiyi ve kötüyü nasıl ve hangi ölçüte göre ayıracaklardır?

İnsanların nasıl davranmaları gerektiğini onlara açıklayan ve insanların davranışlarını felsefi açıdan inceleyen ahlak felsefesi, ahlakın ne olduğunu, insan eylemlerinin hangi temele dayandığını, ahlaki bir davranışın nasıl oluştuğunu, iyi ve kötü eylemlerin nelere göre belirleneceğini; özgürlük, sorumluluk, iyi- kötü, vicdan, mutluluk, erdem, ahlaki yasa ve bu yasaya uygun karar ve davranışın gerçekleşmesi noktasında belirlemeye çalışır.

Bu temel kavramlar sayesinde belirlenen ahlaki yargılar, iyi ve kötü kavramlarının temelinde kendilerine inşa alanı bulmaktadırlar. Bir konunun iyi bir şekilde anlaşılabilmesi için, o konunun temel kavramlarının yine iyi bir şekilde bilinmesi gerekmektedir. Ahlak felsefesinin de, ahlaki davranışları incelerken, bunu, birkaç temel kavram üzerinden hareketle gerçekleştirdiğini açıkça görmekteyiz.

Yaşanılan hayat içerisinde insanların nerede durduklarını onlara gösteren sistem içerisinde, insan eylemlerinin temeline iyi olan yerleştirildiği vakit ve bu iyi olanın da eylemlerde tutarlılığı ile birlikte, daha ahlaklı bir yaşam kaçınılmaz olarak beraberinde gelmektedir. Akıl gücüne sahip olan insanın eylemlerinde iyiyi ya da kötüyü tercih edebilecek iradeye sahip olması, bizlere açıkça göstermektedir ki, insanların temele aldıkları temel kavramlar neticesinde ahlakları şekillenmektedir. Günümüz toplumu göz önüne alındığında haz merkezli bir yaşamın insanlara neler getirdikleri ortada iken

¹⁴⁸ Server Tanilli; *Yaratıcı Aklın Sentezi*, İstanbul 2006, s. 247.

(neler kaybettirdikleri bağlamında), öte yandan kendi ahlaki ödevini gerçekleştirmeye çalışan ve hem kendisi hem de toplum için iyi temele alınarak gerçekleştirilen her eylem, ahlaki davranışın aslında nasıl gerçekleşeceği noktasında bizlere ipuçlarını vermektedirler. Yukarıda ahlaki eylemlerin gerçekleşebilmesi noktasında temel kavramların bilinmesi gerektiğine vurgu yaptık. Bu kavramlardan ilki olan özgürlük kavramı, insanların eylemlerinin sonucunda mesuliyet sahibi olmasını sağlayarak, insanların kendi yapıp etmelerinden sorumlu tutar.

Özgürlük, insanın ahlaki bir eylem sergileyebilmesinin temel koşuludur. Bu koşul sayesinde insan kendi akli ve iradesiyle eylemlerini gerçekleştirirken, ancak eylediği eylemlerin sorumluluğunu üstlenebilmektedir. Sorumluluk bilincinde olmak demek, insanın sadece davranışlarından değil, aynı zamanda insanın düşüncelerinden ve niyetlerinden de, yaşantılarında sorumlu olması demektir.¹⁴⁹ Bu tutarlılığı sağlayabilen insanların eylemlerinden sorumlu olmaları, insanların seçimlerini özgür iradeleriyle gerçekleştirmelerine bağlı iken, insanlardan yapmaları beklenen, hem bireysel anlamda hem de toplumsal anlamda iyi olanın yani ahlaklı olanın eylemlere dökülmesidir. Çünkü bilinmektedir ki iyilik ortadan kalktığı zaman yerini kötülük dolduracaktır. İçerisinde eksiklikleri ve olumsuzlukları barındıran, kötülüğün egemen olduğu bir ahlaki yapı içerisinde, insanlardan dürüstlük, alçakgönüllülük, yardımseverlik vb. pek çok şeyin beklenilmesi pek mümkün gözükmemektedir. İnsanların eylemlerini daha çok bencillik temelinde gerçekleştirmelerine sebebiyet veren kötülük, sürekli olarak insanları yalana ve sahtekârlığa iterek olması gereken davranış ilkelerini ihlal etmektedir. Bu davranış kalıplarının iyi olduğu düşüncesini kendisinde barındıran insanlar, aslında kötülük yaparken bu davranışlarının iyi olduğu düşüncesini kendilerinde taşırlar. İnsanlar tarafından sergilenen bu tutum ve tavırların temel nedeni ise bilgisizlikten kaynaklanmaktadır.

İyi ve kötüye ise aklımız ve vicdanımız yoluyla ayırır ve neyin iyi olduğuna ya da neyin kötü olduğuna karar veririz. İnsan akli sayesinde iradesini yönlendirebilme gücünü elinde bulundururken, diğer yandan insan vicdanı sayesinde de eylemlerini yeniden gözden geçirerek, eylemlerindeki iyi ve kötü değerlerin farkına varır. Eylemlerinde iyiyi gerçekleştirebilen insan ise, hiç şüphesiz mutluluğa da ulaşmayı başarabilmiştir. Çünkü mutluluk, iyi davranışlardan dolayı insanda meydana gelen

¹⁴⁹ Ahmet İnam; *Deneyen Felsefe*, İstanbul 2008, s. 159.

ruhsal huzurun adıdır (en yüksek iyiye ulaşma noktasında) ve insanların ahlaki eylemlerinin sonucunda ulaşmak istedikleri amaçtır. Burada önemli olan soru, “mutluluğun kaynağının ne olduğu” sorusudur. Bu noktada filozofların mutluluğu farklı şekillerde ele aldıklarını görmekteyiz. Örneğin Aristoteles’e göre mutluluk en yüksek iyi iken, bu mutluluğa insanların kavuşmalarının ancak orta yolun takip edilmesiyle gerçekleşeceğini savunmaktadır.¹⁵⁰ Aristoteles’in bu görüşünün yanı sıra, sadece hazzı temele alıp, acıdan uzaklaşılarak ahlaklı bir yaşama ulaşılabileceği düşüncesini kendilerinde taşıyan görüşlerde hakimdir.

İnsanlar eylemlerinde nasıl davranmaları gerektiğini bu ölçüde gerçekleştirirken, insanların iyi olana yani ahlaklı davranışı sergilemeleri noktasında diğer bir etken olarak erdemleri gösterebiliriz. İnsanlar tarafından alınan ahlaki kararlarda etkili olan bu erdemler sayesinde insan, iyiyi eylemlerine yansıtabilme olanağına sahiptirler. Aristoteles’inde belirttiği gibi, aşırılıklar ile eksiklikler insanları kötülüğe götürmekteyken, orta yolu benimsemek erdeme has bir şey olarak karşımıza çıkmaktadır.¹⁵¹

Bu bağlamda tüm söylenenlerin aslında geldiği nokta, ahlaki eylemin bir amacının olup olmadığı gerçeğidir. Felsefe tarihi incelendiği vakit, ahlak felsefesi ile ileri sürülen görüşlerde, ahlaksal eylemin bir amacının olduğunu görmekteyiz. Ayrıca bu amacın farklı düşünürler tarafınca farklı şekillerde ele aldıklarına şahit olmaktayız. Platon tarafından ahlaki eylemin amacının mutluluğa ulaşmak olduğunu söyleyebilirken, Kant’a baktığımızda ise ahlaki eylemin amacı mutluluktan ziyade ödevdir. “Ahlak, düşünce tarihinde çeşitli açılardan tartışılmıştır. Ahlaklı olmanın temelinde hangi ilkelerin bulunduğu ya da bulunması gerektiği ya da hangi davranış türlerinin “ahlaklı” (iyi), hangilerinin “ahlakdışı” (kötü) olduğu gibi sorular, Eski Yunandan beri felsefenin konusu olmuştur. Rönesans ve Aydınlanma’yla başlayan gelişme içinde de, büyük ölçüde Hıristiyanlığa bağlı Batı ahlak sistemleri önemli değişikliklere uğramış, katı kurallardan uzaklaşarak “özgürlükçü” ve “akılcı” bir ahlak anlayışına yönelinmiştir”¹⁵² Ahlakı ilkeler ile gerçekleştirilen her eylem ahlakidir. Aklın dönüşümüyle birlikte eylemler artık ahlak dışı bir eyleme dönüşmektedir.

¹⁵⁰ Aristoteles; *Nikomakhos’a Etik*, (Çev: Saffet Babür), Ankara 2012, s. 27.- 39.

¹⁵¹ A.g.e., s. 37.

¹⁵² Sever Tanilli; *Yaratıcı Aklın Sentezi*, İstanbul 2006, s. 249.

Sonuç olarak, aklın araçsallaşması ile birlikte toplumsal düzen içerisindeki ahlaki yapıda da değişikliklerin olması kaçınılmazdır. Mevcut ahlaki sistem insanların toplum içerisinde uyumlu, bir düzen içerisinde yaşamalarını sağlamakta idi. Bu düzen içerisinde birbirlerinin her türlü haklarını gözeten insanlar aklın araçsallaşması ile birlikte, her durumda kendi çıkarlarını gözetmeye başlamışlardır. Seçimlerinde özgür olan insan, her şeyin hesaplanabilir olduğu yeni ahlaki sistem içerisinde her geçen gün ahlaki yaşam çizgisinden uzaklaşmaktadır. Temel amacı nihai anlamda mutluluğa ulaşmak olması gereken insanın, -araçların amaç haline gelmesiyle birlikte- hayatı geçici mutluluklar çerçevesinde şekillenmektedir. Dolayısıyla insanlar geçici mutlulukları arzuladıkları için, yaşamlarında bu geçici mutluluğa onları ulaştıran “para” önem kazanmaktadır. Para, insanlara edilebilecek tercih seçeneklerini artırmaktadır. Tercihler amaca ulaşma noktasında gerekli bir şey iken, bu sayede amaçsallaşmaktadırlar. “İsteme daha çok amaçla, tercih ise amaca götüren şeylerle ilgili; örneğin sağlıklı olmayı isteriz, bizi sağlıklı olacak şeyleri ise tercih ederiz; mutlu olmak isteriz, istediğimizi söyleriz; onu tercih ettiğimizi söylemek ise uygun değildir.”¹⁵³ İnsanların kendilerini mutlu eden şeyleri tercih ettiklerini söylediği günden beridir, içerisinde yaşadığımız hayat ahlaki yaşam çizgisinden uzaklaşmaktadır. İnsanlar kendilerini mutlu eden şeylerin tercihinin yapma gücüne ise para ile sahiptir. Artık herkesin parası vardır ve insanlar bu yaşantılarından memnundurlar.¹⁵⁴ Araçların getirmiş olduğu bu memnuniyet, esas mutluluk alanı olan amaçları üzerini örtmektedir. Bu noktadan sonra üzerinde durulacak olan iki temel husus, mutluluk ahlakı ve ödev ahlakıdır.

2.2.1.Mutluluk Ahlakı

Mutlulukçu ahlak anlayışının temelinde “en yüksek iyi” düşüncesi yer almaktadır. En yüksek iyi düşüncesini temel alan filozoflar mutlulukçu ahlak anlayışını ortaya çıkarmışlardır. Bu bağlamda insanı “en yüksek iyi” düşüncesine ulaştıracak şey nedir? İnsanı en yüksek iyiye ulaştıracak olan şey hiç şüphesiz “erdem”dir. Mutluluk ahlakına baktığımızda hedef olarak ortaya konulan şeyin, “mutluluk” olduğunu görmekteyiz. Dolayısıyla insanların bütün çaba ve eylemleri bu hedefe ulaşmak içindir. İnsanlar bu hedefe ulaştıkları vakit ise ahlaki eylemler ortaya çıkmaktadır.

¹⁵³ Aristoteles; age, s. 48.

¹⁵⁴ Ayhan Aydın; *Yaşadığımız Dünya*, Ankara 2010, s. 27.

Sokrates için, mutlulukçu etik anlayışını ortaya çıkaran ilk filozoftur diyebiliriz. Sokrates'e göre insan, beden ve ruhtan oluşmaktadır. Bu oluşum içerisinde insanın özen göstermesi gereken yanı bedeninden ziyade ruhudur. İnsani özelliklerin gelişebilmesi için ruha özen gösterilmesi gerekirken, insanın akli sayesinde ruhunu mükemmelleştirmeye çalışması gerekmektedir. Nasıl ki insanın özü ruhu ise, ruhun özü de akıldır. Akıl ise bilgi ya da erdem ile bütünleşmelidir. Çünkü insan, akli sayesinde varolma amacının sorgulama gücünü kendisinde taşımaktadır. İşte bu varolma amacının sorgulanması esnasında erdem kavramı önem kazanmaktadır.¹⁵⁵

Erdem, insan eylemlerini düzenleyen, aynı zamanda da ruhun yetkinleşmesini sağlayan temel ölçüttür. Bilgi, erdem bir ve aynı şeydir. Erdemin temelini bilgi oluştururken, insan doğru davranışa ancak doğru bilgi ile ulaşabilecektir. Bu yüzden Sokrates bütün kötülüklerin kaynağının bilgisizlik olduğunu belirtmektedir. ““Hiç kimse gönüllü olarak kötü değildir” derken Sokrates, iyi niyetli cahillerin evrensel letâfetini vaaz etmez. Kötülük edenin bunu iyilik olarak gördüğü için yaptığını göstermek ister.”¹⁵⁶ Hiç kimsenin bilerek kötülük yapmayacağı görüşünden anlaşılması gereken şey, insanlar tarafından gerçekleştirilen yanlış eylemlerin neden kötü olduğunun bilinmemesidir. Hırsızlığın kötü olduğunu bilen fakat buna rağmen hırsızlık yapmaya devam eden insanın, hırsızlığın neden kötü olduğunu bilmemesi bu söylemin güzel örneklerinden bir tanesidir.

Sokrates'in üzerinde durmuş olduğu bir diğer önemli husus ise insanın kendisini bilmesi gerektiğidir. Platon kendini bil söylemi bağlamında şunları ifade etmektedir. “O halde gerçekte bilge olmak, bilgelik ve kendi kendini bilmek; neyi bildiğini ve neyi bilmediğini bilmektir.”¹⁵⁷ Kendini bilmek, bilgelik iken; bütün kötülükler ise bilgisizlikten dolayı ortaya çıkmaktadır. Öyleyse ahlaklı olmanın özü, iyiyi bilmektir. Sokrates'e göre de her insanın kendisine ait bir özü (Daimon) vardır. İnsanı mutluluğa götürecek olan şey de, öze uygun davranışlarda bulunmaktır. Dolayısıyla kendisini bilen insan, kendi özünü bilip, özüne uygun davranışlarda bulunandır. Başka bir ifadeyle: “İnsanın bilmesi gereken de kendisidir. İnsan kötülüklerden kurtulmak erdemli bir varlık olmak için kendini bilmelidir. Yani kendini tanımalı, insan olmasının gereğini

¹⁵⁵ Arslan Topakkaya; *Sistemetik Felsefe Bağlamında Platon- Aristoteles Karşılaştırması*, Ankara 2014, s. 84.

¹⁵⁶ Dominique Folscheid; *Felsefe Akımları*, (Çev: Muna Cedden), Ankara 2009, s. 14.

¹⁵⁷ Platon; *Diyaloglar*, (Çev: Teoman Aktürel), İstanbul 2009, s. 227.

kavramalı ve anlamalı, kendini ona uygun bir biçimde şekillendirmelidir. Sokrates'e göre kendini bilmek hem bir insan olarak sahip olunan temel niteliklerinin farkına varmak hem de bir kişi, bağımsız bir birey olarak kendi ayırıcı özelliklerini bilip ortaya çıkarmak ve kendini o özelliklerle biçimlenmiş bir varlık olarak yaşamda konumlandırmaktır.”¹⁵⁸ Kendi potansiyelini bilen insan ancak ahlaki karaktere uygun davrandığı zaman ahlaklı olabilir.

Sokrates'in ahlak felsefesi içerisinde erdem kavramının ve kendini bil öğretisinin önemine değindikten sonra, Platon'un ahlak anlayışıyla ilgili görüşlerine geçebiliriz. Platon'unda ahlak anlayışının temelinde mutluluk yer aldığı için, Platon'un görüşlerini de mutluluk ahlakı başlığı altında ele almaktayız. En yüksek iyi ve mutluluk kavramları üzerinde duran düşünür, insanın mutlu olabilmesi için kilit rol üstlenen erdem anlayışını oluştururken Sokrates'in etkisi altındadır. Bu yüzden direkt olarak Platonun görüşlerinden önce, hocası Sokrates'in görüşlerine yer verdik. Baktığımızda bütün insanların davranışlarının amacı iyidir. Çünkü insanlar ancak iyi sayesinde mutluluğa ulaşabileceklerdir. İnsanların mutluluğa, dolayısıyla iyiye ulaşmalarının yolu ise erdemden geçmektedir.

Sokrates'in ahlak açısından temel görüşlerine değindikten sonra, şimdi sırasıyla ele alacağımız filozoflar ise Platon ve Aristoteles'in ahlak açısından görüşleridir. Ahlak anlayışları bağlamında her iki düşünürde de insan eylemlerinin nihai amacı mutluluğa ulaşmaktır. Mutluluğa ulaşma yollarını bizlere göstermeye çalışan bu iki önemli düşünür, ayrıca insanların ahlaklı bir yaşama ulaşabilmeleri noktasında gerekli olan temel unsurlara da görüşlerinde yer vermektedirler.

2.2.1.1. Platon ve Aristoteles'in Ahlak Açısından Görüşleri

Platon'un ahlakla ilgili görüşlerine başta *Devlet* diyalogu olmak üzere pek çok diyalogunda ulaşabilmekteyiz. Düşüncelerini “iyi idesi” temelinde sistemleştirmeye çalışan düşünür, ahlak felsefesi bağlamındaki görüşlerini de buraya dayandırmaktadır. İnsanların amacı iyiye ulaşmaktır. “Bu açıdan bakıldığında iyi, insanın bütün eylemlerine yön veren biricik ilkedir.”¹⁵⁹ Kendi başına varlığı olan bu ide, bütün erdemlerin üzerinde yer almaktadır. Diğer bütün ideler ve erdemler iyi idesinin altında

¹⁵⁸ Nurten Gökalp; *İnsan Felsefesi*, Ankara 2014, s. 8.

¹⁵⁹ Topakkaya; age, s. 85.

sıralanırken, bütün erdemler de kaynağını ve gücünü iyi idesinden almaktadır. “İyi idesi bütün erdemlerin en üstündedir ve onun kendi başına bir varlığı söz konusudur. Diğer bütün erdemler kaynağını ve gücünü iyi idesinden alırlar. Sadece erdemler değil, diğer bütün ideler de iyi idesinin altında sıralanırlar.”¹⁶⁰ Ancak insanın özü olan ruhunun mükemmelleştirilmesi sayesinde iyi idesine ulaşabilecektir.

İnsanın özünün bedenden ziyade ruh olduğunu söyleyen ve insanın esas mutluluğa ruhun beden hapsinden kurtulmasıyla yani ölümle ulaşabileceğini ifade eden Platon’da, yine erdem anlayışının ruh anlayışına dayandırıldığını görmekteyiz. *Devlet* diyalogunun dördüncü kitabında ruh anlayışını ortaya koyan düşünür, ruhun üç parçadan oluştuğunu ifade etmektedir. Ruhun bu üç parçası ise akıl, irade ve iştihâ yani isteklerdir.¹⁶¹ Akıl, ruha egemen olan güçtür. Ruhun özü olan akıl, ruh için neyin iyi neyin kötü olduğuna karar vermektedir. Ruhun her bir parçasının kendisine özgü erdemleri varken, aklın/ ruhun erdemi bilgeliktir. Bilgelik ise insanın kendisini bilmesinden başka bir şey değildir.¹⁶² Kendisini bilen bir insan hiç şüphesiz ahlaki eylemleri gerçekleştirerek esas olan mutluluğa da ulaşabilecektir.

Mutluluk ve erdem bir ve aynı şeyken, erdem ruhu mutluluğa ulaştırmaktadır. Başka bir ifadeyle mutluluğa ulaşmanın tek yolu erdemdir. Erdemden, bilgidен yoksun bir ruh ise mutsuzdur.¹⁶³ Platon’a baktığımızda erdem kavramını şu şekilde tanımlamaktadır. “Bu ad önce kolay yürümeyi, sonra iyi canın, hep özgür akışını bildirir; engelsiz, sıkıntısız hep akan şeyin bu adı kısaca nitelendirdiğini sanıyorum.”¹⁶⁴ Erdem bir yandan ruhu mutluluğa, iyiliğe kavuştururken, bir yandan da ruhu özgürlüğe kavuşturmaktadır. Kısaca erdem ruhu mutluluğa ulaştırırken, kötülük ise mutsuzluğa ulaştırmaktadır.¹⁶⁵

Erdem ruhu mutlu yaparken, ruhun özü akıldır. Aklı sayesinde bilgiye sahip olan insan, ruhunu mükemmelleştirmeye çalışan insandır. Ahlaki yaşam için gerekli tüm sorumlulukları yerine getirmek için çabalayan bu insan, iyinin ne olduğunu bilir ve iyiyi

¹⁶⁰ A.g.e., s. 85.

¹⁶¹ Platon; *Devlet*, (Çev: Sabahattin Eyüboğlu, M. Ali Cimcoz), İstanbul 2015, s. 115.

¹⁶² Arslan Topakkaya; “Adalet Kavramı Bağlamında Aristoteles- Platon Karşılaştırması”, *Flsf Dergisi*, 2008, sayı: 6, ss. 27.- 46.

¹⁶³ Platon; *Toplu Diyaloglar-I*, (Çev: Yunus Bakıhan Çamurdan), Ankara 2007, s. 363.

¹⁶⁴ Platon; *Diyaloglar*, (Çev: Teoman Aktürel), İstanbul 2009, s. 230.

¹⁶⁵ Bedia Akarsu; *Ahlâk Öğretileri*, İstanbul 1982, s. 86.

eylemlerine yansıtır. İnsanı iyiye ulaştıran şey erdemdir. Kısacası Platon'da, ahlaki eylemin son amacının mutluluğa ulaşmak olduğunu görmekteyiz.

Sonuç olarak, Platon'un ahlak anlayışının temelinde mutluluk yer almaktadır. Platon'a göre insanın ahlaki eyleminin son amacı, mutluluğa erişmektir. İyi olan eylem mutluluğu beraberinde getirirken, insan iyiye ulaşmadan mutluluğa erişemez. Bu bağlamda mutluluğa ulaşmak, mutlu olmak, iyiye ulaşmak ya da iyi olmaktır. İnsanı mutluluğa dolayısıyla iyiye ulaştıracak olan şey ise bizzat erdemin kendisidir.

Mutluluğu temele koyarak ahlak felsefesini oluşturmaya çalışan bir diğer önemli filozof ise Aristoteles'tir. Aristoteles'e göre de ahlaki eylemin nihai amacı mutluluktur. "Eudaimonia bütün insan yaşamını ve eylemlerini kapsar ve aynı zamanda ahlaksal erdemleri ve pratik bilgeliği de içerir."¹⁶⁶ Erdemlerin içerisinde "orta yol öğretisi" farklı bir öneme sahiptir. Aristoteles orta yol öğretisiyle, ahlaklı bir yaşama ulaşma noktasında insanlara aşılıklardan uzak durulması gerektiğini bildirerek, insanların eylemlerinde esas benimsemeleri gereken şeyin orta yol olduğunu onlara göstermeye çalışmaktadır. Hem bu ve bunun gibi birçok erdemin kazanılması noktasında hem de erdemlerin korunması noktasında pratik bilgelik büyük öneminin olduğunu görmekteyiz. Pratik bilgelik, insanların mutluluğa ulaşma noktasındaki araçları insanlara sağlamaktadır. "Pratik bilgelik, insanın kendisi için iyi ve faydalı olan şeyler hakkında düşünebilmesidir. Bundan dolayı pratik bilgelik, iyi ve faydalı olana ilişkin insandaki düşünme gücünün adıdır. Bu bilgelik bilim ve sanattan farklıdır. Pratik bilgelik insanın iyilikleriyle ilgili olan ve akılla birlikte bulunan bir erdemdir."¹⁶⁷ Görüldüğü üzere ahlaklı olabilmek, erdemlere sahip olmak ve sahip olunan erdemlerin korunmasını gerektirmektedir. Bu durumda insanlar ancak iyiyi eyleyebilecek ve mutluluğa ulaşabilecektir.

Aristoteles ahlakı somut olgulara dayandırdığı için, bu noktada ahlakı ideaya dayandıran hocası Platon'dan ayrılmaktadır. Bu bağlamda Aristoteles'in etiğinin teleolojik yani amaçsal bir etik olduğunu görmekteyiz. İnsan için tek amaç vardır, o da mutluluktur. Öte yandan insan eylemlerinin son amacı olarak da "iyi"yi kabul etmektedir. Burada açıkça görülmektedir ki amaç, iyiye ulaşmaktır.

¹⁶⁶ H. Nur Beyaz Erkızan; *Aristoteles Yazıları*, Ankara 2013, s. 98.

¹⁶⁷ Arslan Topakkaya; *Sistemik Felsefe Bağlamında Platon- Aristoteles Karşılaştırması*, Ankara 2014, s. 110.

Platon'da olduğu gibi Aristoteles'te "iyi" kavramının kullanılmaktadır. Yalnız bu iyi kavramı Platon'un kullanmış olduğu anlamla bir olmayıp (yani idesel olmayan anlamında olan bir kavram), iyi; her insanın ulaşmak istediği amacın adıdır. İnsanlar tüm işlerinde, eylemlerinde iyiye ulaşmak istemektedirler. Dolayısıyla insanların tek amacı iyiye ulaşmaktır. Çünkü insanlar iyiyi eyleyebildikleri noktada mutluluğa ulaşabileceklerdir. "Yapılanlarda kendisi için istediğimiz, başka şeyleri de onun için istediğimiz bir amaç varsa ve her şeyi bir başka şey için tercih etmiyorsak (çünkü bu şekilde bu sonsuza gider, dolayısıyla arzumuz boş ve boşuna olur), bunun iyi ve en iyi olacağı açık."¹⁶⁸ Böylece iyi, insanları mutlu bir yaşama ulaştırarak, insanların ahlaklı bir yaşam sürdürmelerini sağlamaktadır.

İnsan ahlaklı bir yaşam sürmelidir. İnsanın ahlaklı bir yaşam sürdürebilmesi için, insan ahlaki bir düzene sahip olmalıdır. Düzen ise aklın işidir. İnsanlar düzeni akıl ile sağlamaktadırlar. Bu noktada eylemlerimizde aşırılıklardan uzak durmak önemlidir. Aristoteles'e baktığımızda insanın amacı mutlu bir yaşam sürmektir. İşte insanı mutlu bir yaşama ulaştıracak olan şey ise aşırılıklardan kaçınmaktır. Aşırılıklardan kaçınmak bir erdemdir. Erdemli olmak demek insanın mutluluğa ulaşması demektir. Çünkü erdem sayesinde insan ancak mutluluğa ulaşabilecektir. İnsan bu noktada aklın rehberliğine ihtiyaç duymaktadır. Mutluluk, hem ruhun akla uygun etkinliği iken, hem de erdeme uygun bir etkinliktir.¹⁶⁹ Böylece insan akla uygun etkinliği gerçekleştirirken, mutluluğa da ancak akli sayesinde ulaşabilecektir. "Mutluluk erdeme uygun bir etkinlik ise, en yüksek erdeme uygun olması ussal. Bu etkinlik de en iyiye özgü olsa gerek."¹⁷⁰ Mutluluk, erdeme uygun bir etkinliktir. Erdem, insanların mutluluğa ulaşabilmeleri noktasında büyük öneme sahiptir.

Aristoteles tarafından ahlaki bir yaşamın sürdürülebilmesi ve nihai noktada insanları mutluluğa götürecek olan eylemlerin ahlak sınırları içerisinde gerçekleşebilmesi için *erdem* kavramı önem teşkil etmektedir. Üzerinde titizlikle durmuş olduğu ve kendisinin bir ahlaki eylemin gerçekleşebilmesi için gerekli gördüğü şey "*orta yol*" öğretisidir. Altın orta olarakta bilinen orta yol öğretisi, insanların mutlu olabilmeleri için hayatları boyunca aşırılıklardan uzak durmaları gerektiğini söyleyen bir öğretimdir. İnsanlar aşırılıklardan uzak kalabildikleri ölçüde orta yolu bulup,

¹⁶⁸ Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, (Çev: Saffet Babür), Ankara 2012, s. 9.- 10.

¹⁶⁹ Arslan Topakkaya; age, s. 100.

¹⁷⁰ Aristoteles; age, s. 206.

mutluluğa ulaşabileceklerdir. Aynı Simmel'in *değer* konusundaki göstermiş olduğu göreceliliği, Aristoteles'te "*altın orta*" için göstermektedir. Nasıl ki Simmel'de bir insan için değerli olan bir şey başka bir insan tarafından değersiz sayılabiliyor ise, Aristoteles'te de -aşırılıklar göz önünde bulundurularak- bazı insanların azlığından ya da yokluğundan yakındıkları şeyler, bazı insanlarda çok sayıda olabilmektedir.

Orta yol; iki uç aşırılıkların ortasında olup, ifrat ve tefrit'in arasındadır. Erdem ise, bu orta yolun tercih edilmesiyle ortaya çıkmaktadır. "Erdemin bir duygunun yoğunluğunu veya belli bir miktarda para harcamayı veya benzeri bir şeyi gerektirmesi bakımından bir orta olarak tanımlanması bir ölçüde uygundur."¹⁷¹ Örneğin insanlar para ilişkilerinde ya çok dağıtıcı ya da çok tutucu davranış sergilemektedir. İnsanların para ilişkisi içerisinde takınmaları gereken tavır ya da bu ilişki içerisinde insanlarda olması gereken şey, cömertliktir. Cömertlik orta yoldur. Bu erdemi gerçekleştiremeyen insanlar orta yoldan uzaklaşarak aşırılıklara kaçarak. Bu tarz insanlar ya savurgandırlar ya da cimridirler. Böylece ölçülülük, doğru eylemin gerçekleşmesi noktasında insanları aşırılıklardan ya da eksikliklerden korur. Altın ortayı bulan eylemlerinde aşırılıklardan veya eksikliklerden uzak durduğu için iyiliklere yönelir. Burada amaç iyi olmak dolayısıyla mutluluğa ulaşmak olduğu için, doğal olarak insan kötülüklerden de uzak durmuş olacaktır.

İnsanların iyiliklere yönelmeleri ve kötülüklerden bir o kadar kaçınmalarını sağlamak için ise aklın etkinliğinin genişletilmesi ile mümkündür. Aristoteles'e göre akla bu etkinliği sağlayacak olan şey ise eğitimidir. Çünkü eğitim sayesinde insanlar erdemli alışkanlıklar kazanabilirler. "Eğitim sayesinde insanlar erdemli davranışlar kazanmaktadırlar."¹⁷² Tabi eğitimin gerçekleşebilmesi noktasında doğru konulmuş yasalarla yönetilen bir devletin olması gerekmektedir. Bu bağlamda aynı Platon'da olduğu gibi Aristoteles'te de etik ve siyasetin iç içe olduğunu görmekteyiz.

Sonuç olarak Aristoteles'in ahlak felsefesi içerisindeki amaç mutluluğa ulaşmaktır. Bu amaca ulaşma noktasında eylemlerin bu yönde gerçekleşmesiyle birlikte, düşüncesi, teleolojik bir boyut kazanmaktadır. Her insan iyiye ulaşmak isterken, insanları mutluluğa ulaştıracak olan şey erdemdir. Erdem, sayesinde insanlar mutluluğa

¹⁷¹ W. David Ross; *Aristoteles*, (Çev: Ahmet Arslan), İstanbul 2011, s. 305.

¹⁷² Arslan Topakkaya; age, s. 107.

ulaşabilmektedirler. Eylemlerinde orta yolu gerçekleştirmeyi başarabilen insanların ulaşmış olacağı bu mutluluk, insanları hiç şüphesiz iyiliğe yöneltecektir.

Her iki düşünürün ahlak felsefelerine baktığımızda temelde mutluluğun yer aldığını görmekteyiz. Ahlak anlayışları içerisinde erdemler önemli bir yere sahiptir. İnsanların mutluluğa ulaşabilmesi için ve insanların bu mutluluğa ulaşabilecek eylemleri gerçekleştirebilmeleri için erdem şarttır. Böylece insanlar hem ahlaki anlamda bir olgunluğa kavuşurken, beraberinde hem de mutluluğa kavuşacaklardır.

Bu sistem içerisinde denetleme mekanizması ise bizzat aklın kendisidir. İnsan aklı sayesinde iyi- kötü olandan ayırt edebilecek, arzu ve isteklerini aklı sayesinde kontrol altına alacak ve aklına uygun doğru eylemleri gerçekleştirebilecektir. Aklın irade üzerindeki egemenliği arttıkça erdemlerde böylece etkinliklerini sürdürebileceklerdir. Bu durumda insan hem aklını doğru kullanır hem de irade sahibi olur. Bu insan arzu ve isteklerini akıl süzgecinden geçirerek, eylemlerinde ahlaklı davranışları sergilemeye çalışır. İyi ister, doğru eyleme ulaşma çalışır. Hayatına erdemleri uygular ve mutluluğa da bu sayede ulaşır.

Yaşama baktığımızda insanlar erdemler sayesinde bir mutluluk yaşamak yerine, sürekli olarak daha fazlasına sahip olma istençleri sayesinde hazzı dayalı bir mutluluğa ulaşma çabası içerisindeyler. Daha iyi hayat düşüncesi ile tasarımılanan bu hayatlar pek çok sorunu da beraberinde getirmektedir. Hayat içerisinde belirleyici temel unsurun insanın kendi tasarımı olması bu sorunların habercisidir. Ahlaki söylemlerin tükendiği bu çağda Habermas'ta yaşayan insanların gelecekteki insanlar üzerindeki etkilerinin, insanı araçsallaştıracığı ve şeyleştireceği tespitinde bulunmaktadır.¹⁷³ Araçsallaşan insanlardaki bu istençlerin varlığı onları aşırılıklar içerisine iterken, bir anlamda sürekli olarak kendi kişisel çıkarlarını gözetmelerini sağlamaktadır. Akli boyut değersizleşirken, bedenin nefsanî şeylere düşkünlükleri aklın önüne geçmektedir. Böylece insanlar arası ilişkilerde bu yönde ilerlemektedir. Başka bir deyişle amaçlar yerini araçlara bırakmaktadır. Bu bağlamda hayata yön veren, hayatta belirleyici olan temel etkenler araçlardır.

Temelde araçların yer aldığı ve bu temel üzerine kurulan her ilişki, çıkara, faydaya ve hatta hazzı dayanmaktadır. Aklımız burada tam bir hesap makinesi gibi

¹⁷³ Nazife Şişman; *Yeni İnsan*, İstanbul 2012, s. 172.

çalışmaktadır. “Hesap makinesi: akıl olmayan bir akıl.”¹⁷⁴ Böyle bir akıl ise sürekli olarak kendi kârını gözetecektir. Bu tarz gerçekleştirilen bir ilişkide ahlaktan bahsetmemiz mümkün müdür? İlişkilerini faydadan ziyade, sadece iyilik üzerine kuran veya kurmaya çalışan insanlar -ilişkilerde sadece iyiliği gözettikleri için- ilişki sonrasında bir çıkar, fayda gözetmezler. Bu tarz ilişkide ahlaki eylemler sergilenmektedir. Bu bağlamda insanın eylemlerinin sonuçlarını dışarıda bırakan, eylemin iyi olduğu için gerçekleştirilmesi gerektiğini düşünen Kant önem kazanmaktadır. Çünkü Kant’ın ahlakı bir ödev ahlakıdır.

Kant, ahlak alanındaki düşüncelerini sistemleştirirken insanların eylemlerinin sonuçlarını dışarıda bırakır ve iyi istemeden başka bir şeyin olmayacağını açıkça belirtmektedir. Böylece insanlar koşulsuz emir ile eylemlerini gerçekleştirecek olup, eylemlerinin sonucunda da hiçbir çıkar gözetmeyecektir. Bu noktada akla büyük sorumluluk yükleyen Kant, akıl sayesinde insanların doğru ya da ahlaki eylemler sergileyebileceğini savunmaktadır. Bu bağlamda Kant, kendisinden önceki mutluluk ahlakçılarını şu şekilde eleştirmektedir. “Ahlaklılık “mutluluk” ile ilgili bir şey olamaz. Çünkü insan mutluluğa zaten doğal eğilimleri, güdüler, arzularının yönlendirmesi altında ulaşabilmektedir. Mutluluğa ulaşma konusunda, özellikle mutluluğu bedensel haz ve arzuların tatmini olarak anladığımızda, hayvanlardan herhangi bir ayrımımız yoktur; çünkü hayvanlarda doğaları gereği böyle bir mutluluğu kovalarlar. Ahlaklılığı mutluluğa endekslediğimizde, ahlaklılık artık sadece insana ait bir fenomen veya durum olmaktan çıkar; toplu halde yaşayan, özellikle eşeyli yoldan üreyen tüm hayvanlar için de geçerli bir fenomen veya durum olurdu.”¹⁷⁵ Mutlulukçu ahlak anlayışı bağlamında insanlar kendi özlerine uygun hareket ederek ahlaki bir yaşama kavuşacaklardı. İnsanların özlerine uygun bu davranışları sayesinde hem erdemleri pratik hayatlarına yansıtma ve sağlarken, hem de mutluluğa ulaşmalarında temel ölçüt durumunda idi. Kant ise akla yapmış olduğu vurgu ile ahlaki eylemlere ancak aklın koymuş olduğu ilkeler sayesinde ulaşılacağı düşüncesini savunmaktadır.

Kant’ın ahlak açısından gerçekleştirmiş olduğu bu sistemi evrensen bir nitelik taşıyıp, bu sistem içerisinde ki insan da bir amaç olarak karşımıza çıkmaktadır. İnsanı akıl varlığı olarak tanımlayan Kant, amaçların insanların istekleri ve arzuları ile değil

¹⁷⁴ Nermi Uygur; *Yaşama Felsefesi*, İstanbul 2005, s. 26.

¹⁷⁵ Doğan Özlem; *Kant Üstüne Yazılar*, İstanbul 2015, s. 25.- 26.

de, akıl tarafından konması gerektiğine vurgu yapmaktadır. Bu durumda da kendinde amaç olan insan ahlaki fiillerin en temel ilkelerinden bir tanesidir. Kant'ın temel olarak boğuştuğu sorunda aslında burasıdır. “Her şeyden önce bu ahlak felsefesi eserinin boğuştuğu sorun, katıksız ruhsal bir şey olan, düşünülür dünyadan çıkan ve herhangi bir deneysel belirlenimden bağımsız ahlak yasasının, idelere uygun biçimde bir zorunluluk ya da ödev olarak nasıl olup da deneyim dünyasına göre hareket edilebildiği sorudur.”¹⁷⁶ Bu söylem açıkça ifade etmektedir ki, deneysel belirlenimden bağımsız bir ahlak yasası ödevden kaynaklanmaktadır ve ödevde uygun olmak zorundadır. Bu sebeple insanın gerçekleştirmesi gereken davranışı ödevden kaynaklanırken, ödevde uygun olmalıdır.

2.2.2.Ödev Ahlakı

Kendinden önceki ahlak alanındaki düşüncelerden bağımsız hareket eden Kant, ahlaki eylemleri ilk kez dayanak noktası olmadan temellendirmeye çalışmıştır. “İlk kez Kant hiçbir yan ve arka düşünceye dayanmadan istemenin otonomisi problemini ele aldı ve onu esaslı bir şekilde inceledi.”¹⁷⁷ Yapıp- eden bir varlık olarak insanın bu yapıp etmeleri, insanın kendisinde bulundurduğu istemeden kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda insan aynı zamanda isteyen bir canlıdır. İsteme, kendi kendisine yasa koyar yani otonomdur. Bu durum ise Kant'ın isteme ile pratik aklı bir tutmasından kaynaklanmaktadır.¹⁷⁸

Kant *Pratik Aklın Eleştirisi* isimli eserinde, aklı etik problemlerle ilişki içerisinde ele almaktadır. “Kant'ın anladığı şekliyle özgün “akıl” kavramı bile, her şeyden önce etik problemlerle ilişki içinde elde edilmiştir.”¹⁷⁹ Aklın görevi ise iyi istemeyi gerçekleştirmekten başka bir şey değildir. “(...) aklın hakiki belirlenimi, başka herhangi bir amaç için araç olarak iyi olan değil, aklın mutlaka gerekli olduğu kendi başına iyi bir istemeyi ortaya çıkarmak olmalı.”¹⁸⁰ Çünkü ancak iyi istemeyi gerçekleştirebilen bir akıl, diğer ahlaki fiilleri de gerçekleştirme olanağına sahip olacaktır. Bu bağlamda ödevde uygun davranışların gerçekleşebilmesi için aklın, ahlaki fiilleri yerine getirmesi gerekmektedir.

¹⁷⁶ Theodor W. Adorno; *Metafizik Kavram Ve Sorunlar*, (Çev: İsmail Serin), İstanbul 2017, s. 53.

¹⁷⁷ Takiyettin Mengüşoğlu; *İnsan Felsefesi*, Ankara 2017, s. 194.

¹⁷⁸ A.g.e., s. 195.

¹⁷⁹ Ernst Cassirer; *Kant'ın Yaşamı ve Öğretisi*, (Çev: Doğan Özlem), İstanbul 2007, s. 303.

¹⁸⁰ Immanuel Kant; *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi*, (Çev: İonna Kuçuradi), Ankara 1995, s. 11.

Kant'ın ödevde uygun davranıştan kastettiği şey ise, insanların eylemleri sonucunda hiçbir çıkar gözetmeden, hesaplama yapmadan eylemlerini gerçekleştirmeleridir. “Bir eylem, ancak, eğer bir yarar düşüncesini, şu andaki veya gelecekteki bir haz alma hesabını, kısacası her türlü içeriksel hesabı dışta bırakıyorsa ve her türlü rastlantısal ve özel eğilimlerden arınmış olarak –tek başına bir belirleme nedeni olabilen- bir yasanın genelliği altında yönlendiriliyorsa, o eylem “ödevde uygun” bir eylemdir.”¹⁸¹ Bu bağlamda Kant şöyle der: “Ödevden dolayı yapılan bir eylem, ahlaksal değerini onunla ulaşacak amaçta bulmaz, onu yapmağa karar verdiren maksimde bulur; dolayısıyla bu değer, eylemin nesnesinin gerçekleşmesine değil, arzulama yetisinin bütün nesneleri ne olursa olsun, eylemi oluşturan istemenin yalnızca ilkesine bağlıdır.”¹⁸² Bu bağlamda insan eylemlerinin sonuçları dışarıda bırakılmaktadır. İnsanlar eylemlerini gerçekleştirirken dikkat etmeleri gereken husus hiç şüphesiz, aklın koymuş olduğu ilkeler çerçevesinde olmalıdır. Kant burada *koşulsuz emir* kavramı yardımıyla, insan eylemlerinin sonuçlarını dışarıda bırakmaktadır ve eylemlerinin sonucunda hiçbir çıkar gözetmeyen insanlar ancak iyiye ulaşabileceklerdir.

Kant, hem iyi istencini belirlemek için hem de bir eylemin ahlaksal değerini belirlemek için ödev kavramına başvurmaktadır. Eylemler gerçekleştirilirken, eğer eylemlerimizi belirleyen bizlerin istek ve arzuları değil de ödev ise, bu gerçekleştirilen eylemlerin ahlaki açıdan bir değerinin olduğunu belirtmektedir. Ödev de eylemlerin – zorunlu olarak- yasa karşısındaki saygıdan doğmasından başka bir şey değildir. Zorunluluktan kastedilen şey ise, eylemlerin akla dayanarak gerçekleştirilmesidir. “İyi istenci belirlemek için Kant <<ödev>> kavramına başvurur, bir eylemin ahlaksal değerini de ödev bilincine dayandırır. Bir eylemi ödev olduğu için yapıyorsak, eylemlerimizi belirleyen, bizi bu eylemi yapmaya sürükleyen herhangi bir eğilim değil de ödevse, bu eylemin ahlakça bir değeri var demektir. Ödev de bir eylemin, zorunlu olarak, yasa karşısındaki saygıdan doğmasıdır.”¹⁸³ Kant, istemenin yasayla belirlemesini buyruğa dayandırmaktadır.

Kant'a göre ahlaksal anlamda bir iyiye ancak koşulsuz (kategorik) buyruk sayesinde ulaşılabilir. Çünkü koşulsuz olarak buyrulan ahlaksal iyidir. Koşulsuz buyruk, her durumda geçerli ve hiçbir koşula bağlı olmayan bir buyruk olarak karşımıza

¹⁸¹ Ernst Cassirer; age, s. 321.

¹⁸² Immanuel Kant; age, s. 15.

¹⁸³ Bedia Akarsu; *Çağdaş Felsefe*, İstanbul 1994, s. 42.- 43.

çıkılmaktadır. Başka bir deyişle bir eylemin başka hiçbir amaçla bağlantı kurulmadan yalnızca kendinde iyi olduğu bilinci ile gerçekleştirilmesi durumudur. Koşullu buyrukta ise bu tavrın karşısında bir tavırla karşılaşılır ki, o da, istemenin ya da eylemlerin belirli bir amaç doğrultusunda gerçekleştirilmesidir. Ahlaki eylemler burada bir araç olarak kullanılmaktadır ve eylemlerin sonuçları hiçbir zaman dışarıda bırakılmamaktadır.¹⁸⁴ Tüm bunların gerçekleşebilmesi için ise gerekli gördüğü şey “özgürlüktür”.

Özgürlük aklın belirlemiş olduğu ahlaki ilkeler çerçevesinde, aklın zorunlu bir koşulu olarak karşımıza çıkmaktadır. “Özgürlük kavramı bir salt akıl ide’si olduğuna göre, böylece de deney olgusu değil, bir düşünce olgusu olduğuna göre, özgürlüğün gerçeklik dünyasında bir karşılığı olup olmadığını bilemeyiz. Özgürlük bir salt akıl ide’si olduğuna göre, nesnel geçerliğini hiçbir zaman deneye dayandıramayız. Ama özgür olduğumuz kanısından da ayrılamayız. Özgürlük ancak, kendinde bir istek bilinci olduğuna inanan, yani kendinde istekler yetisinden ayrı bir yetinin, eylemlerini doğal içgüdülerden bağımsız bir aklın belirlediği bir yetinin bulunduğu bilincinde olan bir varlıkta aklın zorunlu koşulu olarak geçerlidir.”¹⁸⁵ Kant *Pratik Usun Eleştirisi* isimli eserinde özgürlükle ilgili şunları söyler: “Bir tek özgürlük kavramı, kendi dışımıza çıkmamız gerekmeden, koşullu ve duysal olanda, koşulsuz ve düşünülür olanı bulmamızı sağlar. Çünkü en yüksek ve koşulsuz pratik yasa aracılığıyla kendini, o yasanın bilincine varan varlığı (kendimizi), salt anlık dünyasına özgü olanı, dahası böyle bir varlık olarak etkinliğinin biçimini belirleyerek bilen, ancak usumuzdur. Böylece, bütün us yetisinde, duyular dünyasının üstüne yükselmemizi sağlayan, duyuyüstü bir düzenin ve birbirine bağlanmanın bilgilerini bize veren yetinin neden yalnızca pratik olabileceği anlaşılıyor. Bu bilgiler de, ancak bu durumda, pratik amaç için zorunlu olduğu oranda genişletilebilir.”¹⁸⁶ Kısacası ödevde uygun her davranış, özgür bir davranıştır.

Sonuç olarak akıl yasa koyucu bir konumdadır. Aklın görevi ise, kendi başına iyi istemeyi ortaya çıkarmaktır. İyi istemek, eylemler sonucunda hiçbir çıkar gözetmemektir. Çıkarsız ve öznel eğilimlerden uzak yönlendirilebilen her eylem ise ödevde uygun eylemlerdir. Bu eylemler koşulsuz emir sayesinde gerçekleşmektedir. Eylemlerimizi gerçekleştirirken, eylemlerimizi belirleyen şey ödevdir. Eylemlerimizi

¹⁸⁴ A.g.e., s. 43.- 44.

¹⁸⁵ A.g.e., s. 45.- 46.

¹⁸⁶ Immanuel Kant; *Pratik Usun Eleştirisi*, (Çev: İsmet Zeki Eyuboğlu), İstanbul 2013, s. 151.- 152.

belirleyen şey de ödev olduğundan dolayı, eylemler ahlakça bir değere sahiptir. Özgürlük ise, ödevde uygun eylemlerin gerçekleştirilmesi için şarttır. Bu bağlamda ödev ahlakını incelerken Kant'ın ahlak anlayışına daha yakından bakmamız gerekmektedir. Kant'ın ahlak alanındaki düşünceleri ve bu düşünceleri bildirirken kullanmış olduğu kavramların bilinmesi, hem konunun daha iyi anlaşılması hem de konu içerisinde müphem yerlerin kalmaması açısından önem teşkil etmektedir.

2.2.2.1.Immanuel Kant'ın Ahlak Açısından Görüşleri Ve Bu Bağlamda Kullanmış Olduğu Kavramlar

Kant'ın ahlak anlayışını –kendisinin ortaya koymuş olduğu ödev ahlakını- yine kendisinde önemli yer edinen; iyiyi isteme, evrensel yasa, amaç olarak insan, özgürlük gibi kavramlardan hareketle göstermeye çalışacağız. Ahlak, eylemlerimizin sonucunu dışarıda bıraktığımız yani eylemlerimizi sonuçlarından arındırarak ödevde uygun olarak gerçekleştirdiğimiz ve evrensel bir yasa olarak karşımızda duran kavramın adıdır. İyiyi isteyerek hareket eden insan, iyiliği kendinde iyi olarak istediğinden dolayı, evrensel yasa doğrultusunda hareket etmektedir. İnsan; aklın koymuş olduğu yasa sayesinde iyiliği isterken, aynı zamanda da ödevde uygun davranmış olacaktır. Bu bağlamda ahlaklı olmak için gerekli olan kaynağımız akıldır. Özgürlük, yasa için özgürlüktür. Yasa koyucu ise aklın bizzat kendisidir. Bu yüzden özgürlük ve ahlaklı olma durumu birbirinden ayrılamaz durumdadır.

Ödev ahlakı incelenirken ele alınacak olan kavramlar sırasıyla şu şekildedir:

- İyiyi İsteme
- Evrensel Yasa
- Amaç Olarak İnsan
- Özgürlük

Bakıldığında Kant'ın ahlakı, ödev ahlakıdır. Ahlaki doğru bana, ödev olarak verilmiştir, o yapılması gerekendir ve bu koşulsuz bir zorunluluk taşımaktadır. Kant, ödevi iyi iradeye bağlarken eylemlerimizin ödevden dolayı iyi olduğunu belirtmektedir. Dolayısıyla ödevden dolayı gerçekleştirilen eylemler ancak ahlaki değer taşıyabilecektir. Kant'ın ödev ahlakı her insanı kapsayan evrensel bir nitelik taşımaktadır. Ayrıca Kant'a göre kendinde amaç olarak insan, ahlaki fiillerin en temel ilkelerindendir. Bu bağlamda Kant, merkeze insanı koyarken, insanı “akıl varlığı”

olarak tanımlamaktadır. İnsan; bu nedenle özgür, bu nedenle sorumluluk sahibi bir varlıktır. Bu yüzden de ahlaki doğrular ve iyi eylemler insanın yatkınlıklarından tamamen soyutlanarak ele alınmaktadır ve eylemlerimizin sonuçları dışarıda bırakılmaktadır.

a. İyiye İsteme

İyiye isteme diğer bütün eylemleri iyiye yönlendirmektedir. Çünkü Kant' a göre dünyada iyiye istemeden başka, iyi sayılabilecek başka bir şey yoktur. Kant bu bağlamdaki görüşlerini *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi* isimli eserinde şu sözlerle dile getirmektedir: “Dünyada, dünyanın dışında bile, iyi bir istemeden başka kayıtsız şartsız iyi sayılabilecek hiçbir şey düşünülemez.”¹⁸⁷ Eylemlerin ahlaki açıdan bir değer kazanabilmesinin temel ölçütü de iyi istemedir. Çünkü eylemlerinde iyi iradeyi gerçekleştirebilen bir insan ödevin ne olduğunu bilen bir insandır. İnsan iyi irade sayesinde ödevi bilirken, eylemlerini ödev olduğu için gerçekleştirendir.

İyi isteme sonuca bakılmaksızın değerini kendinde taşımaktadır. İnsan iyiye, iyi olduğu için, ödev olduğu için eylemektedir. Çünkü iyi istemeden daha iyi sayılabilecek bir iyi yoktur. “İyi istenç iyi eylemeye tam bir içten kararla ona hazır olmada bulunur. İstencin kendisinin iyi olmasıdır söz konusu olan. Öyleyse iyi istenç içten güçlü bir düşünüştür, ahlakça iyi düşünüşte ortaya çıkar, sonucu ne olursa olsun. Bir eylemin ahlaksal değeri ortaya koyduğu başarıda, sonucunda değil, o eylemin arkasındaki düşünüştür.”¹⁸⁸ Dolayısıyla insanın iyiye istemesinin ardında bir beklenti söz konusu değildir. Bu yüzden insanlar eylemlerini gerçekleştirirken, eylemlerinin sonrasında hiçbir çıkar gözetmeksizin hareket edeceklerdir. Böylece iyi istemenin değeri de sonuçta ulaşacağı başarıda olmayıp kendinde değerli bir şey olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kant, iyiye ödev olduğu için isterken, ahlaklılık ve ödevi bir ve aynı şey olarak görmektedir. Bu yasadan olan her davranışın ise yasaya duyulan saygı ile gerçekleşebileceğini gözler önüne sermektedir. “Ödev adını verdiğimiz nesnenin önemini, ahlak yasasının saygınlığını ve bu yasaya göre davranmanın kişiye doğrudan doğruya kazandırdığı değeri kişi önceden göz önünde bulundurmalı ki yasaya uyma

¹⁸⁷ Immanuel Kant; *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi*, (Çev.İonna Kuçuradi), Ankara 1995, s. 8.

¹⁸⁸ Bedia Akarsu; *Çağdaş Felsefe*, İstanbul 1994, s. 42.

bilincinin sağladığı sevinci duysun; öte yandan yasaya aykırı davranmakla da kendini acı acı suçlayarak kınasın.”¹⁸⁹ Bu bağlamda iyi bir istencin oluşabilmesi için, istenci belirleyen yasa nasıl olmalıdır?¹⁹⁰ Akıl tarafından konulan bu yasa, istencin kategorik buyruğa dayandırıldığı bir yasadır. Bu yasaya göre eylemlerin sonuçları gözetilmemektedir. Ahlaki yasa ise ödev yasasıdır. Ödev dayanan eylemler ahlaki değere sahip eylemlerdir.

a. Evrensel Yasa

Akıl tarafından konulan ve istencin bir buyruğa dayandırıldığı ahlak yasasıdır. Bu yüzden Kant, ahlakiliği değişken şartlarla ilişkilendirmez. Çünkü O, duyusal alandan ahlaki bir zorunluluk çıkamayacağı düşüncesine sahiptir. Evet, insan duyusal alemin şartlarını kullanarak belli amaçları gerçekleştirebilir fakat burada gerçekleştirilen yasa ahlaki olmayıp pratik bir yasadır. Ahlak felsefesinin görevi ise, duyusal alandan gelen bu bilgilerin etik alanda temizlenmesini içermektedir.¹⁹¹ Burada asıl olan şey ödevin pratik alana sirayet etmesidir. Ancak ödevden kaynaklanan eylemler ahlaki değere sahiptir. Bu bağlamda ahlak yasası temelini kendi dışında bulmaz. “Kant’ın bu bağlamda vurguladığı gibi, koşulsuz ahlâk yasası, başka bir şeyden türetilemez (dedükte edilemez) ve temelini kendi dışında bulmaz.”¹⁹² Temelini kendisinin oluşturduğu ve başka bir şeyden türetilmeyen bu ahlak yasası akıl sahibi varlık olan tüm insanları kapsamaktadır. Bana göre, böylesine bir ahlak yasasının varlığı insanın kendi öz bilincine dönmesine yardımcı olacaktır. Kendi öz bilincine dönen insan aklın koymuş olduğu bu yasa sayesinde davranışlarında ahlaki değerlerle uygunluk sağlayabilecektir. İnsanların yalnızca iyiyi gerçekleştirme istenci sayesinde bencillik adını verdiğimiz kötü istençler de ortadan kalkacaktır.

“Ahlaksal yasa, ahlaksal yasanın kutsallığı ve katılığı ile ilgili içten ve doğru karşılaştırmamızdan, kaçınılmaz bir biçimde gerçek alçak gönüllülük çıkmalıdır, ama bizim böylesi içsel bir yasa oluşturma yeteneğimizin olmasından, insanın fiziksel yanının ruhsal yanını kendi kişiliğinde yüceltmeye zorunlu hissetmesinden, başkaldırı ve hiçbir fiyata satın alınamaz ve kendine karşı saygı uyandıran vazgeçilmez bir onura sahip

¹⁸⁹ Immanuel Kant; *Pratik Usun Eleştirisi*, (Çev: İsmet Zeki Eyuboğlu), İstanbul 2013, s. 69.

¹⁹⁰ Bedia Akarsu; age, s. 43.

¹⁹¹ Immanuel Kant; *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi*, (Çev: İonna Kuçuradi), Ankara 1995, s. 4.- 5.

¹⁹² Ernst Cassirer; *Kant’ı Yaşamı ve Öğretisi*, (Çev: Doğan Özlem), İstanbul 2007, s. 307.

olan bir duygu olarak kendi içsel değerlerinin en yüksek öz değeri ortaya çıkar.”¹⁹³

Ahlaki yasa, tüm insanlığı ve tüm iradeleri kapsayıcı bir özelliğe sahiptir. Ahlaki yasa, bu özelliği sayesinde insan eylemlerinin ahlaki değere ulaşması için gereklidir. İnsan eylemlerinin ahlaki değere taşıyabilmesinin koşulu iyi istenç olarak karşımıza çıkarken, Kant, iyi istenci ödevle bağlayarak, iyi istençten gelen her eylemin ahlaki bir değer taşıdığını ifade etmektedir. Hiç şüphesiz ödevle uyuldukça kazanılacak olan bu ahlaki eylemler sonucunda ise insanlar, yalnızca iyiyi istedikleri için eylemde bulunacaklardır. İyi istenç uyulması gerekli olan temel yasaya aklı sayesinde ulaşırken, hiçbir öznel arzuya yer verilmemektedir. Aklın burada yasa koyucu fonksiyonu sayesinde irade kendi kendisini belirlemektedir. Bu bağlamda iradenin ahlaki eylemler sergilemesi için akıl temelinde ödev bilincine ulaşmış olması gerekmektedir. Ödevle uymak, iyiyi istemek tüm insanlar için bir amaç iken; insan da akıl varlığı olması sebebiyle amaçtır.

b. Amaç Olarak İnsan

İnsan akıl sahibi bir varlık olması bakımından, kendisi amaç olarak varolmaktadır. Akıl sahibi bir varlıktan beklenen şey ise ödevle uygun eylemlerde bulunmasından başka bir şey değildir. “Bu yolla elde edilen kategorik imperatif, demiştik ki, fenomenler dünyasında, doğada bulunmaz; o yalnızca insana geçişli, insanın bulunduğu ve insana hitap eden bir yasadır; fakat doğa varlığı olarak insana değil, akıl sahibi varlık olan insana. Kant, ahlak yasası hakkındaki bu bilincimiz doğrultusunda, doğada olmayan, sadece akıl sahibi varlık olarak bizim sayemizde varoluş kazanabilecek olan bir olgu türünden söz eder ve buna aklın olgusu (*Faktum der Vernunft*) adını verir. Aklın olgusu, insanın kendi özgür istenciyle kendisi için ve kendisine yasa koyma olgudur.”¹⁹⁴ İnsan aklı sayesinde ve hür iradesiyle kendisine yasa koymaktadır. İnsanın varoluş kazanabilmesi için nasılsa akla ihtiyacı varsa, ahlaklı bir yaşam içinde ihtiyacı olan şey ödevdir. Ödevi gerçekleştirebilmenin şartı ise özgürlüktür.

¹⁹³ Immanuel Kant; *Yaşamın Anlamı*, (Çev: Gürsel Uyanık- Ahmet Sarı), İstanbul 2004, s. 26.

¹⁹⁴ Doğan Özlem; age, s. 29.

c. Özgürlük

Ahlaklılığın koşulu özgürlüktür. “Özgürlük zaten insanın isteyerek, yani istencini (iradesini) harekete geçirecek kendisinse yasa koymasından (otonomi; oto: kendi, nomos: yasa) başka bir şey değildir.”¹⁹⁵ Özgürlükten anlamamız gereken ise şudur: “Ahlâksal eylemlerin yerine getirilmesi bakımından insan özgürdür; bu nedenle buradan doğacak sonuçların sorumluluğu kendisine aittir.”¹⁹⁶ Bu bağlamda insan kendisinin koymuş olduğu bir yasaya uygun eylemler gerçekleştirerek özgür olabilmektedir. İnsan, özgür olarak gerçekleştirdiği her eylemin sorumluluğunu taşır. Yasaya uymak ödevdir. Ödevle uygun eylemler gerçekleştirebilmemiz için özgür varlıklar olmak durumundayız. Bu bağlamda insan yalnızca gerçekle yani ödevle özgürleşir.¹⁹⁷

Yukarıda incelemiş olduğumuz görüşler çerçevesinde ahlak ve para ilişkisinin incelenmesi gerekmektedir. Bu inceleme bizlere konun daha iyi anlaşılmasını sağlayacak olup, ahlak ve para arasındaki ilişkiyi ortaya çıkaracaktır. Göz ardı edilmemesi gereken bir noktadır. Çünkü amaç mutluluksa eğer insan, yenilenen dünyada her türlü şeyleşmeye karşı ahlaki varlığını sürdürebilmesi için, şeyleşmenin karşısında özüne uygun eylemler sergilemelidir.

2.3.Ahlak ve Para İlişkisi

Ahlak, eylemlerin dayandığı temel ilkeleri kapsamaktadır. Bu yüzden iyi ve kötü, doğru eylemler ya da yanlış eylemler ahlaki davranışlar çerçevesinde incelenmektedir. Ahlak insanların kendilerine bir temel inşa etmelerini sağlamaktadır. Bu temel sayesinde de insan eylemlerinin nihai amacı ahlaki değere sahip eylemlerdir. İnsanların eylemlerinde ahlaki ölçüleri gözeterek eylemde bulunmaları halinde iyiyi kötü olandan ayırt edebileceklerdir. Bu bağlamda eylemlere yön veren temel değer de ahlaktır. Çünkü araçların eylemlere yön verir hale gelmesi insanların ahlaki ölçülerden bir o kadar uzaklaşmasına sebep olmaktadır. Bu nedenle insan eylemlerinin hangi temele dayandığı bizim için önem kazanmaktadır. Esas olan şey ise ahlaki değere sahip eylemlerin gerçekleştirilmeye çalışılmasıdır.

¹⁹⁵ A.g.e., s. 25.

¹⁹⁶ Immanuel Kant; *Ethica*, (Çev: Oğuz Özügül), İstanbul 2007, s. 77.

¹⁹⁷ Ayhan Aydın; *Yaşadığımız Dünya*, Ankara 201, s. 109.

Baktığımızda insanların ahlaki eylemleri sonucunda ulaşmak istedikleri amaç mutluluk ya da ödevdir. Platon'un düşüncesinde mutluluğa ulaşmanın yolu en yüksek iyiye ulaşmak iken, Aristoteles, insanların en yüksek iyiye ancak orta yolun takip edilmesiyle mümkün olabileceğini savunmaktadır. Bu noktada orta yolun benimsenmesi ise erdeme has bir özelliktir. Bu bağlamda Platon ve Aristoteles düşüncesinde ahlaki eylemin nihai amacı mutluluğa ulaşmaktır. Kant'ta ise ahlaki eylemin amacı ödevdir. Ahlaki olmayan eylemler ya da ödev dışında gerçekleştirilen her eylemde aklın araçsal düzleme evrilmesi yer almaktadır.

İnsanın özü ruhudur. Ruhun özü ise akıldır. Araçsallaşma ile gerçekleşen şeyin, insan ruhunun özü olan aklın, bedenın özü haline gelmesi şeklinde yorumlanabilir. Böylece temel ahlaki ilkeler özünden kopartılmıştır. Böylece insanın eylemlerine yön veren ilkeler ahlaki olmayıp, bedenin istek ve arzularıdır. "Kişiler genelde iyi ile kötü arasında bir seçim yapmaları şart olursa, ondan kaçınamaz ve kaytaramazlarsa ve seçimlerinin ahlâki etkilerini bilmeyi göze alırlarsa seçim yaparlar. Kendilerini varoluş seçiminde iyi kişiler olarak seçenlerin hepsi iyi ile kötü arasında seçim yapma istencinde bulunur, çünkü iyiyi (neyseler o olmayı: iyi kişiler olmayı) seçme istencinde bulunurlar."¹⁹⁸ İyiyi seçme istencinde bulunan kişiler eylemlerini bedensel etkilerden arındırmayı başararak, eylemlerinin temeline ahlaki ilkeleri yerleştirmeyi başarmışlardır.

Bu bağlamda başarılı olamayan insanlar hayatlarını daha çok araçlar ışığında devam ettirmektedirler. Aklın araçsallaşmasıyla birlikte araçların amaç haline gelmesi ve kapitalizmin ve pragmatizmin insanlar üzerinde oluşturduğu ben düşüncesi sayesinde insanlar eylemlerinin sonucunda çıkar beklentisi içerisinde dirler. Toplumdaki bu dönüşümü sağlayan temel ölçüt ise bizzat paranın kendisidir. Yalnızca bir mübadele aracı olan paranın hayat içerisinde temel ilke haline gelmesi, hem ahlaki hem de dini ilkelerin dönüşen, değişen hayat içerisinde şeyleşmesine neden olmuştur. Şeyleşmesinin bilinmesi, içerisinde yaşadığımız dünyayı daha iyi tanımak ve olası toplumsal sorunların neden kaynaklandığını bilmek açısından önemlidir.¹⁹⁹

¹⁹⁸ Agnes Heller; *Bir Ahlâk Kuramı*, (Çev: Abdullah Yılmaz, Koray Tütüncü, Ertürk Demirel), İstanbul 2006, s. 241.

¹⁹⁹ Ayhan Aydın; *Yaşadığımız Dünya*, Ankara 2010, s. 27.- 28.

Ahlak her şeyden önce iyi olan davranışların gerçekleştirilmesi için insanlara ilkeler sunmaktadır. Din ise insanların kutsal ile olan ilişkilerine dayanmaktadır. İnsanların davranışlarında hareket noktaları iyilik- kötülük, sevap- günah gibi kavramlar olduğundan dolayı, ahlak ve din iç içedir.

2.4. Paranın Din Açısından İncelenmesi

Din insanın varlıkla olan bağını kurmaktadır ve bu bağın kurulması noktasında temel ritüellere sahiptir.²⁰⁰ Böylece din, insanın varoluşunu anlamlandırmasını sağlamada yardımcı olmaktadır. Bu anlamda insan faaliyetleri dinin ilkeleri ile gerçekleşmelidir. Başka deyişle insan yaşamını dinin ilkeleri doğrultusunda gerçekleştirdiği ölçüde varolma amacını sorgulayabilir. İnsan faaliyeti böylece dinin ilkelerine uygun yaşamak, dinin varoluşu yorumlamasını idrak etmek bağlamında insanın akli ile bu ilkeleri kavraması söz konusudur. Bu anlamda akıl din ile bir inkişaf hali söz konusu olmak durumundadır. Öte yandan insanın rasyonelleşme faaliyeti dinin ve mitlerin varlığı ve olan olayları açıklamakta zorlandığı yerde devreye girmiş olduğu göz önüne alındığında din ve akıl birbirinden farklı işleyişler göstermesi söz konusudur. Din ve akıl birbirine karşıt bir işlev gösterse de her ikisi de varlığı açıklama ve anlamlandırma amacıyla birleşirler. Bu açıdan din ve akıl ya da felsefe amaçsal olarak aynı, işlev ve yöntem olarak farklıdır.

Akıl aydınlanma düşüncesi ile birlikte pozitivist bir bilgi teorisini benimsediğinden akıl yani bilim bütün anlamı ve anlamlandırmanın da zirvesine yer almıştır. Bu anlamda akıl dine karşı bir temelden hareketle ortaya çıkmış ve dinin anlamsız ve mistik olduğunu, bilginin alanına girmediği için gereksiz bulmaktadır. Çünkü aydınlanma dinden tabiri yerinde ise kurtulmak için akla yönelmiştir. Bu anlamda din dünyevi maddeselliği içerisinde yer almayan dolayısıyla doğruluğu ve gerçekliği önemsiz olan bir durum haline gelmiştir. Aklın nesnel ve kesin bilgi talebi aydınlanma düşüncesinde pozitivizm ile vuku bulmuş, böylece nesnellik olgular dahilinde şeyleşme olarak ortaya çıkmıştır. Bu anlamda aklın en değerli gördüğü ölçüt bilginin ve bilimin ışığı olduğu için talep edilenin karşılığı, ancak maddesel olanın fayda itibarıyla olgusal gerçekliğinde ortaya çıkmaktadır. “Faydacılar çoğunlukla şuna benzer bir şeyi savunurlar: Yapılması gereken şeyin azami mutluluğa ulaşmak

²⁰⁰ Joseph Runzo, Nancy M. Martin; *Dünya Dinlerinde Hayatın Anlamı*, (Çev: Gamze Varım), İstanbul 2002, s. 38.

(kullanılan klasik ifadenin diliyle konuşursak) olduğu belitseldir ve bu, çeşitli özel bilimler ve sağduyuyla yürütülen ampirik araştırmalar sayesinde gerçekleşecektir. Buradaki dramatik iddianın kendi standartlarımızı belirlememiz gerektiği iddiasının temelinde, artık bu normları bizim dışımızdaki bir otoriteden değil kendi bilimsel araştırmalarımızdan edindiğimiz düşüncesi yatar. Normları akıl yoluyla veya kendi aklımızla edindiğimizi söyleyebiliriz. Ama neyin doğru olduğuna bizim karar vermediğimiz barizdir; bunu olgular belirler.”²⁰¹ Kısacası mutluluk, fayda sağlayan şeydir.

Aklın bu pozitivist karakteri modern dünyada maddenin fayda temelinde talebine yol açmıştır. Bu açıdan din ve değerler anlamını bilimin karşısında yitirdiği söylenebilir. Değerler anlamını yitirmemiş olsa bile bu yeni rasyonelleşme süreci ile tahsis edilmiştir. Aklın araçsal boyutu açısından bakıldığında değerlerin anlamını araçsal aklın himayesinde gerçekleştirdiği söylenebilir. Bu da amaçsallığın araçsal bir düzlemde gerçekleşmesi ile birlikte amaç olan ve nesnel olan dini değerler ve ilkeler, değişen ve devinen hayat içerisinde değişken (öznel) bir duruma neden olmuştur. Böylece din ve dinin ilkeleri nesnel olmaktan çıkmıştır. İnsanın bu yöneliminin sonucunda ortaya çıkan faydacı ruh dine de sirayet etmiş, dini değerler ve ilkeler faydanın önemiyle ölçülmüştür. “Öte yandan, -insanların hayatına yeni bir düzen vermek, kalplerini arındırmak, bütün ahlak ilkelerine boyun eğdirmek, kanunlara ve hakimlere saygı göstermelerini sağlamak- dinin göreviydi.”²⁰² Bu bağlamda hayata yön veren temel ilkeler dini olmaktan çıkarak, fayda temeline kaymıştır. Temelin değişikliği yaşamın değişimini de beraberinde getirdiğinden, araç olan para gibi unsurlar bu değişikliğin temel sebebi niteliğindedir.

²⁰¹ Charles Taylor; *Seküler Çağ*, (Çev: Dost Körpe), İstanbul 2014, s., 680.

²⁰² Alben G. Widgery; *Tarih Boyunca Büyük Öğretiler*, (Çev: Gülçiçek Soytürk), İstanbul 1971, s. 195.

2.4.1. Din ve Para İlişkisi

Modern dünyanın nesnelliği para ile ortaya çıkarken, paranın tinsel karşılığı da fayda olarak ortaya çıkmaktadır. Faydalı olan her eylemin esas değeri ve ruhu para, nesnesi ise bu tinselliğin somut karşılığıdır. Bu anlamda değerlemenin para nesnesi ile ortaya çıkması ile birlikte dini değerler ve ilkeler de bu tür tinselliğin karşısında nesnel ve mutlak ilkesel özelliğini yitirmektedir. Din, değişen ve dönüşen dünya karşısında her zaman değerlerini -dayandırdığı kaynaklara bakılacak olursa- korumaktadır. Kutsal kitaplar değişen dünya karşısında ilkesel özelliklerini ve temel değerlerini korumaktadır. Zamanın seyri içerisinde dünyanın gidişatına göre dini değerler ve ilkeleri, reforme edilme durumu ile karşı karşıya kalmıştır. Fakat dinin temel ilkeleri asla değişmezler. Çünkü varlıkla olan bağı kurması ve varoluşu açıklaması bu temeller üzerine kurulmuştur.

Dinin temel ilkeleri dünyanın gidişatının insanın özünden ve varoluşundan kopuş durumlarına karşı uyarmakla mükellef bir vaziyettedir. Din bu anlamda insan etkinliğinin kendi aklının etkisiyle kendi kendisini kısıtlamaması üzerine uyarmaktadır. Dinler, mitler ve felsefe bu noktada insanın yaşamdaki etkinliğini tam olarak sağlamasını insanı tahlil ederek yapması gerekenleri ya da yapmaması gerekenleri göstermektedir. Dinler Tanrı ve onun yasalarını benzetme, darbı mesel, kıssa şeklinde anlatmaktadır. Felsefe ise bunu rasyonel bir faaliyet olarak ortaya koyar. Burada iki durumda da belirtilen insanın kendisine varlığa bakarak onu taklit ederek uyumlu, ölçülü ve huzurlu bir yaşamın gerçekleşeceğini dile getirmektedirler.

Bu itibarla felsefe de din de bugün ki modern dünyada ortaya çıkan yaşamın aklın insanın kendiliği temelinden değil de benlik ve bencillik üzerinden kurulmasından dolayı eleştirisini yapmaktadır. Aklın araçsal boyutunun dünyaya olan yönelimden dolayı önem kazanıp nesnelleşmesi, paranın fayda amacını ortaya koymasıyla birlikte benlik-bencillik bilinci ortaya çıkmış bu nedenle yaşam etkinlik olarak daralmıştır. Çünkü benlik temelinde etkinlik kendilikten yoksun olduğu için düşünme ve bilme edilgin bir durum teşkil etmektedir. Bu nedenle insan hayatının şekleştiren bir değer nesnesinin (para) hayatı belirleyici bir tarza gelmiş olması insan etkinliğini nesnenin edilgin hale getirdiğini göstermektedir. Bu durumda din ilkelerini insan etkinliğinin kesintisiz ve kısıtlanmamış bir durumu olarak tarif ediyor ise, bu anlamda din, para ve para nesnesinin oluşturduğu hakimiyet ve zehir için bir panzehirdir. Çünkü insanın aklı

her zaman benliği kendiliğinden azade bir durumda teşkil ettiği için kendisiyle yüzleşmemiş ve kendisinin eksik bir canlı olduğunun farkına varamamıştır. Bu nedenle insana haddini aştıran aklı onun benliğinin içerisine hapsedmiştir. Bu benlik kendiliğinden unutulması ya da görmezden gelinmesiyle sonuçlanmıştır. Din bu anlamda insanın sonlu oluşunu hatırlatarak sınırlarını gösterir. İnsanın sınırları aşması durumunda kötülük ortaya çıkar. Zira kötülük insanın eksikliğini aklı ile kapatma istenci ile eksikliğini görmezden gelmesinden kaynaklanmaktadır.

Para nesnelliğin simgesi ve değeri haline gelmiştir. Şeyleşme bu anlamda meşruluğunu paranın sembolik karakterinde gerçekleştirdiğinden insanın kendisine ve varlığa olan yönelimi paranın dolayımıyla olmuştur. Bu haliyle dolayım nesnesinin kendisi bütün değerlerin ölçütü haline gelmiştir. Para bu haliyle insan etkinliğinin de belirleyicisi konumundadır. Böylece, “şeyleşmemiş olanın, sayılıp ölçülemeyenin yaşamı da son bulmaktadır.”²⁰³ Kısaca manevi alanın üzeri örtülmektedir.

Paranın bu işlevselliği insan etkinliğini insanın kendiliğinin dışında gerçekleştirdiği için, insanın etkinlik anlamında kısıtlı, düşünme anlamında dar, mutluluk anlamında ise huzurdan yoksun bir benlik yanılsamasına neden olmuştur. Din, insan aklının bu benlik yanılsamasına işaret ederek, kendiliğinden sağlanmasıyla kendine dönmeyi ve böylece huzura ve etkin bir hayata işaret etmektedir. Dolayısıyla insanın Tanrı ile olan alakası onun yasalarına uymakla ortaya çıkmaktadır. Bu anlamda insanın dine olan bağlılığı dinin ilkelerine uygun yaşamın gerçekleşmesiyle mümkündür. Akıl bu durumda tanrının yasalarına edilgin bir vaziyette değil, etkin bir şekilde tabi olmasını sağlamaktadır. “Yani, iradesinin ve iradesinin istikrarının en yüce maksimi olarak benimsediği ilkenin saflığı ışığında, kendini kötüden iyiye giden sürekli gelişim için (zor da olsa) iyi yolda bulmayı umabilir. Çünkü kalbin (iradenin tüm maksimlerinin zemininin) anlaksal zeminine girebilen ve bu sonsuz ilerleme kimin için, yani Tanrı için bir birlik haline gelmişse, onun gerçekten iyi (Tanrı’yı hoşnut eden) biri olduğu anlamına gelir; ve böyle bakıldığında, söz konusu değişim bir devrim olarak görülebilir.”²⁰⁴ Bu bağlamda insanlardan beklenen temel davranışların dinin ilkeleri çerçevesinde gerçekleştirilmesi beklenilmektedir. İnsan ancak bu sayede şeyleşmenin hükmünden kurtulabilecek olup kendi içsel yaşamına dönebilecektir.

²⁰³ Theodor W. Adorno; *Minima Moralia*, (Çev: Orhan Koçak, Ahmet Doğukan), İstanbul 2005, s. 48.-49.

²⁰⁴ Immanuel Kant; *Saf Aklın Sınırları Dâhilinde Din*, (Çev: Suat Başar Çağlayan), Konya 2012, s. 66.

Böylece inancın, imanın ve teslimiyetin rasyonel bir zeminde gerçekleşmesi, tanrıya ve yasalara rastlantısal olarak değil, bilinçli ve etkin bir bağ ile gerçekleşmesini sağlar. Din bu anlamda insan etkinliğini sağlamak için hizmet eder. “Tanrı'nın bu evreni yaratırken bir sürü olabilir dünyalar arasından bu şimdikini seçip gerçekleştirmesi, onun olabilir dünyalar arasında en iyisi olmasındandır. Gerçi bu dünya da yetkin değil, ama ötekilerin daha az yetkin olduğunu kabul etmek gerekir. Bu da, yetkin olan bir dünyanın olamayacağı demektir.”²⁰⁵ Dolayısıyla insanın yaratılan bu dünya içerisindeki varolma amacını sorgulayabilmesi için Tanrı ile bağını kurması gerekmektedir. Fakat insan rasyonelleşmesi nesnel ve benlik-bencillik temelinde gerçekleştiği için kendiliğinden dışarıda olan bu rasyonelleşme pratik hayatın nesnel gerçekliğini odak noktası haline getirmiştir. Böylece bu durumun sonucu olarak etkinlik fayda üzerine kurulmuştur.

Paranın insanlığın üzerindeki egemenliği göz gönüne alındığında, aklın sürekli olarak niceliksel bir hesaplama içerisinde olduğu görülmektedir. Bu hesaplama ile birlikte her şeye bir fiyat, değer biçiliyor olması ahlaklılığın hatta dinin temel ilkelerinin hayatta uygulanabilirliğini ortadan kaldırmaktadır. Bu bağlamda insanlar için pratik hayat içerisinde esas olan şey ise bizzat faydanın kendisidir. Fayda söz konusu olduğunda ise, hiç şüphesiz insanların eylemleri sonucunda bir beklenti söz konusudur. Hep daha yenisine, iyisine ve daha fazlasına sahip olma beklentisi içerisinde olan insanların, insanlıkları bencilliktir. Tabi bu insanlığın oluşumu noktasında kapitalizmin etkisinin göz ardı edilmemesi gerekmektedir. Bu sebeple giderek araçsallaşan dünya içerisinde temel tavır olan pragmatizmin incelenmesi gerekmektedir.

²⁰⁵ Cafer Sadık Yaran; *Kötülük ve Toedise*, Ankara 1997, s. 27.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

PRAGMATİZM

3.1. Değerlerin Çöküşünde İlk Adım: Pragmatizm

Kelime anlamı olarak pratik olanı ve nesnel olanı işaret etmektedir. “Sözcük “eylem” (action) anlamına gelen ve İngilizcedeki “practice” (pratik, uygulama) ve “practical” (pratik, tatbiki) sözcüklerinin de türetildiği Yunancadaki “pragma” kelimesinden geliyor.”²⁰⁶ Felsefi paradigmanın hakikati arama odağının değişmesiyle pragmatizm ortaya çıkmıştır. Hakikatin mündemiç olduğuna dair görüşün yerini hakikatin dış dünyanın nesnelerinde olduğu görüşünün hakim olması, bilginin özne konumunda olan edilgin insanın duyulardan gelen verilerin akılda kesin doğruluğunun ortaya çıkacağı düşüncesi, bilginin olgusal ve kesin bir tarzda talebini beraberinde getirmiştir.

Pragmatizm, doğruluğu ve gerçekliği eylemlerin sonuçlarında insanlara sağladığı fayda temelinde değerlendirir. Eylemlerin sonuçları fayda temeline dayanmaktadır. Bu bağlamda en fazla faydayı sağlayan şey iyidir. İyi, en fazla fayda sağlayan eylem olarak karşımıza çıkmaktadır. Buradaki iyi, ahlakın ve dinin ilkeleri tarafından belirlenmiş olan bir iyi değildir. Buradaki iyi, -iyi fayda temelli olduğu için- zevk ve tatmine dayalı bir fayda sağlayıcıdır. Doğruluğunda yine fayda temelinde oluşmaktadır.

²⁰⁶ William James; *Pragmatizm*, (Çev: Tahir Karakaş), İstanbul 2015, s. 61.

Pragmatizmin ilk ortaya çıkış düşüncesinde iynin en fazla insanlara en fazla mutluluğu getiren şey olarak tanımlandığını görmekteyiz. Bu bağlamda iyi, doğru yalnızca bir kişinin değil, herkesin mutluluğunu gözetmektedir. Eylemlerin sonucunda ortaya çıkan faydaya göre bir değerlendirme yapıldığı için, doğru eylem, en yüksek iyilik ve ahlaki bir değere sahip olan eylem fayda sağlayan eylemdir. Kısaca bu düşünceye göre, eylemin ahlaki olabilmesi için, eylemin sonucunda yarar olması şarttır. Bir eylemin herkes için yarar sağlayamayacağı düşüncesiyle birlikte, başlangıçta söylenilen en fazla insanın mutluluğu düşüncesi önemini kaybetmiştir. Başka bir ifadeyle, ilk durumda faydacılığın teorisyenleri faydayı toplumsal bir bazda değerlerin muhafaza edilmesi ile sağlanacağını ortaya koymuş olmalarına rağmen, bu anlayış tersine işleyiş göstermiş ve fayda, bireysel bir odak noktası, değerlerin de bireysel faydanın temel teşkil ettiği bir ölçütün dolayımıyla –modern dünyada para-gerçekleşmesi ile sonuçlanmıştır. Bu düşünceye göre evrensel bir ahlak yasasının varlığından bahsetmek pek mümkün gözükmemektedir.

Bu bağlamda Jeremy Bentham şunları söylemektedir: “Fayda kavramıyla, çıkarı söz konusu olan kişi için herhangi bir nesnede bulunan zarar, acı kötölük ya da mutsuzluğu (bunların hepsi de nihayetinde aynı anlama gelir) engelleyecek fayda, çıkar, haz, iyilik ya da mutluluk (bunların hepsi de sonuçta aynı anlama gelir) hükümleri kastedilmektedir. Burada söz konusu olan toplumun bütünü ise toplumun mutluluğu, tek bir birey ise o bireyin mutluluğudur.”²⁰⁷ Pragmatizm fayda, çıkar ve haz temeli üzerine kurulu olduğundan, pratik hayat içerisinde de temel hüküm bunlardandır.

Düşüncenin temelinde yarar vardır. İnsanların eylemleri sonucunda çıkarına gelen, onlara fayda sağlayan her şey doğrudur, iyidir. Bu durum teorik düşüncenin önüne set çekmektedir. Çünkü insanlarda önemli olan öz değildir ve teorik bakış açısı onlar için değersizdir. Düşünceye göre esas olan şey, pratik hayatta insanlara daha çok fayda sağlayan değerlidir. Bu bağlamda temel ilkeler, iyilik, doğruluk pratik hayat içerisinde sağlamış olduğu fayda ile ölçülmektedir.

²⁰⁷ Jeremy Bentham; age, s. 18.

Empirik gelenek ile başlayan bu durum ile beraber bilgi hakikati duysal dünyanın nesnelliğinde tahsis eden bir durum haline gelmiştir. Böylece insanın etkinliğini ortaya koyan, toplumun içerisinde bireyin etkinliğini sağlayan dolayısıyla toplumun refahını ve bu refahı sağlayan değerlerin muhafaza edilmesi gerçekleşeceği düşüncesi fayda referans alınarak ortaya çıkmıştır. Çünkü toplumun faydası bu durumda değerlerin muhafaza edilmesiyle gerçekleşir. Değerlerin ise nesnellikte kendini ortaya koyacağı düşüncesi insanı bireysel anlamda faydayı gözetmesine neden olmuştur. “Bu davranış toplumla bütünleşmektedir; insan ve toplum, bireysel ve toplumsal korunma görevine birlikte kapılmışlardır. İnsan ve toplum kendilerine yönelmişlerdir. Kuşkusuz, özel çıkarın değişmez bir şekilde genel çıkarla uyuşması tartışma götürür: Yararcı ahlâk, ilke olarak bireyin ancak kendi iyiliğini gözetebileceğini ortaya koyduğu ve böylece diğerinin iyiliğini istemeye yöneleceğini ileri sürdüğü zaman hangi çözümsüz zorluklarla karşılaştığı bilinmektedir. Zeki bir varlık kişisel çıkarı olan şeyin peşindeyken, çoğu zaman genel çıkarın talep ettiği şeyden çok farklı bir şeyi yapacaktır.”²⁰⁸ Temelde gözetilen eylem faydaya dayandırıldığı için, talep edilen şey de faydanın kendisidir. Çünkü nesnel dünya hakikat odağı olduğu için, hakikatin faydalı nesnel pratikte aranması söz konusu olmuştur. Nesnelliğin odağı ise para nesnesi olduğundan, para toplumsallığa karşı bireyselliği, değerlerin muhafazası ile gerçekleşecek toplumsal etkinliğe karşı, insanın para nesnesinin değeri ile bireysel etkinlik tahsis etmesiyle sonuçlanmıştır.

Bu bağlamda hesaplanabilir olan pratik hayat içinde kişisel fayda temelinde dönüşen toplumda, değerlerin de her geçen gün çöküşüne tanık olmaktayız. Değerlerin çöküşündeki ilk adım olan pragmatizm, insanlığın faydaya eşdeğer kılındığı bir noktada yer almaktadır. Eylemlerin sonucunda gözetilen çıkar, insanları yalnızca araçlara yönlendirmektedir. İnsanların araçlara yönelmeleri ise pratik hayat içerisinde fayda sağlayan şeylere düşkünlüğü artırarak değerlerin yok oluşuna zemin hazırlamaktadır. Yalnızca pratik olan değerli sayıldığından dolayı, pratik hayata yön vermesi gereken teorik düşüncenin üzeri çizilmektedir. Böylece kişisel çıkar hesaplamaları, hayata yön veren ahlaki ve dini ilkelerin önüne geçmektedir. Bu durum değerlerin çöküşünün temel sebebidir.

²⁰⁸ Henri Bergson; *Ahlâkın Ve Dinin İki Kaynağı*, (Çev: M. Mukadder Yakupoğlu), Ankara 2013, s. 33.

Değerlerin çöküşüne zemin hazırlayan faydacı düşüncenin kapitalizm ile birleşmesi sonucunda ise, insanlık tamamı ile bir tüketim çılgınlığının içerisine sürüklenmiş olup, ahlaki ve dini değerler üzerine kurulu bir dünyadan, kapitalizmle birlikte, artık ekonomik zorunlulukların dünyasına geçiş sağlanmıştır. “‘Demir kafes’” aynı zamanda geçmişte benzeri hiç yaşanmamış büyük bir dönüşümün de ifadesidir. Moral ve dini değerler üzerine kurulu bir dünya tefekküründen, ekonomik zorunluluklar dünyasına geçişi temsil eder. Demir kafes, modern ekonomik düzenin kozmosu içerisinde doğup büyüyen insanların, kapitalizmin zaferi altında mekanik temeller dışında hiçbir dayanağa ihtiyaç duymadıklarını da sembolize eder.”²⁰⁹ Modern dünya içerisinde ekonomik belirlenimlerin dışarısına çıkamayan insanlar, mekanik temeller dışında hiçbir ahlaki ve dini ilkeye gereksinim duymazlar. Bu bağlamda kapitalizmin böylesine bir etkiye sahip olduğunu belirterek, insanlığı kuşattığını dile getirebiliriz. “Aslında burada öngörülen bir yaşama tekniği değildir, özel bir ‘ahlak’tır. Bu ahlakın zedelenmesi, yalnızca aptallık olarak değil, ödevin unutulması olarak ele alınmaktadır ve bütün bunlar, her şeyden önce nesnenin niteliğine aittirler. Öğretilmesi gereken yalnızca “ticari zekâ” –buna yeteri kadar sık rastlanır- burada kendini açığa çıkaran bir *ethos*tur ve bizi ilgilendiren de bu niteliktir.”²¹⁰ Modern dünya içerisinde önemli olan tek şey ekonomik belirlenimlerin içerisinde ticari zekâyâ sahip olmaktır. Bu tarz bir akıl faaliyeti, insanı sürekli olarak niceliksel hesabın içerisinde tutarak, ödevin unutulmasına neden olmaktadır.

Aynı zamanda kapitalizmin akıllı olan araçsal akıl sayesinde her şeye bir meta gözü ile bakılırken, akıl varlığı olarak kendinde amaç olan insan dahi araçsallaştırılmıştır. Bu kurulan sistemde değerli olan tek şey ise paradır. Bu bağlamda değerlerin çöküşü üzerine kapitalizmin etkilerinin incelenmesi gerekmektedir. Çünkü kapitalizm, insanların içinde yaşadıkları hayata farklı gözle bakmalarını sağlar. İnsanlar arası ilişkileri, değerleri ve inançları etkileyen ve dönüştüren bir sistemdir. “Ahlaki olarak gerçekten itiraz edilecek şey, mülkiyetin sağladığı rahatlık, zenginliğin, tembelliğe ve bedensel zevklere yok açan zevki, hepsinden önemlisi de, “kutsal” yaşamı elde etme uğraşısından ayrılmasıdır.”²¹¹ Tüm bunlar göz önüne alındığında değerlerin

²⁰⁹ Deniz Kundakçı; age, s. 59.- 60.

²¹⁰ Max Weber; *Protestan Ahlâkı ve Kapitalizmin Ruhu*, (Çev: Zeynep Gürata), Ankara 2009, s. 43.

²¹¹ A.g.e., s. 135.

çöküşünün engellenebilmesi için, insanların kutsal yaşamı elde etme çabası içerisinde olmaları gerekmektedir.

3.2. Pragmatizmden Kapitalizme Tam Geçiş

Pragmatizm temelinde fayda olan bir felsefi tavidir. Temelde gözetilen şey çıkardır. İnsan eylemleri sonucunda fayda sağlayan şey iyidir. Bu yüzden pragmatizm düşüncesi ahlaki açıdan faydacılığı savunmaktadır. Ahlaki eylemlerde temel ilke faydadır. Faydalı olan ise iyidir. Eylemlerin değerlerinin ölçüsü ise hazdır. Bu bağlamda her şey fayda ile ölçülürken, fayda ile de değerlendirilmektedir. Toplum içerisine sirayet eden bu durum, toplumu fayda temelinde dönüştürürken, insanların toplumsallıktan koparak bireysel yaşam tarzını benimsemelerine neden olmuştur. Bu yaşam tarzı içerisinde esas olan şey fayda olduğu için, hayata yön veren temel değerler muhafaza edilmemektedir.

Toplumsal iyiliği için değerlerin muhafaza edilmesi, toplum için iyidir. Bilginin kesinlik temelinde olgusal tarzda gerçekleşmesiyle birlikte rasyonelleşme, nesnel olgularla gerçekleşmiştir. Bu durum da toplum ve birey ilişkisinde bireyselliğin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bireysellik ön plana çıktığından dolayı, toplum için iyi olanın yerini birey için doğru ve faydalı olan almıştır. Modern toplumda birey, doğruluğu olguların fayda itibarıyla nesnedeki gerçekliğinde tahsis etmektedir. Böylece hem doğruluğunu hem de faydayı meşrulaştıran şey paradır. Paranın bu işlevi kapitalizmin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Kapitalizm, her şeyin değerinin para ile ölçüldüğü bir sistemdir. Kapitalizm parayı her zaman değer ölçütü haline getirmiş bir durumda olduğundan dolayı, talep edilen şey para ile olan mübadeledir. Para bu anlamda mübadele aracı olmasıyla birlikte, üretimin ve değişimin nesnesi olmuştur. “Kapitalist toplumda satın aldığımız tüm mallar kullanım değerine ve mübadele değerine sahiptir.”²¹² Bu durumda insan para dolayımı ile şeyleşen dünyanın içinde kendi varlığını bir meta olarak ortaya koymaktadır. “Kapitalist üretim biçiminin egemen olduğu bir toplumda yaşıyoruz. Bu toplum değişim değerleri alışverişini temel alan bir meta toplumdur. Ürünler, insan

²¹² David Harvey; *On Yedi Çelişki ve Kapitalizmin Sonu*, (Çev: Esin Soğancılar), İstanbul 2015, s. 27.

istek ve gereksinimlerini karşılamak için değil, değer ve karı gerçekleştirmek için üretilirler.”²¹³ Böylece satılıp, alınabilen her şey metadır.

Kapitalizm bu nedenle her zaman bireye vurgu yapar. Bireyselleşme şeylere olan talep içerisinde benlik-bencillik temelinde faaliyetini gerçekleştirmektedir. Bu nedenle rekabet, mübadele aracı olan paranın talebini gerçekleştirir. Paraya olan talep, insanın değerlerinin de paranın ölçütü haline gelmesinden dolayı, değerlerin parayla ölçülmesine ve tahsis edilmesiyle sonuçlanmıştır. Kapitalizmin bu anlamda bireyselleşme, değersizleşme, sürekli faaliyet alanında tutma işlevi vardır. Kapitalizm, paranın bu işlevselliği ile birlikte bütün insan faaliyetinin ölçütü haline gelmiştir. Faydanın para ile olan ayrılmaz bir ilişkisi vardır. Bu ilişki değerler üzerinde olumsuz bir etkiye sahiptir. Çünkü kapitalizmin ahlak temelinde her insanın hayatını istediği gibi yaşayabilme hakkı vardır.

Kapitalizm insan faaliyetini para nesnesiyle gerçekleştirdiği için, insan sürekli eylem halindedir. Çünkü insanın gerçeğe olan bilgi talebi şeylerin dolayımı ile gerçekleştiğinden, insanın bütün bilgi ve eylem talebi şeylere olan talep ile gerçekleşir. Bu anlamda modern kapitalist insan faaliyetini, temelsiz ve değerlerinden uzak bir tinsellik ile yaşamaktadır. Zira modern dünya, tinselliği para nesnesi ile kurmaktadır. Bu tinsellik ise gerçeklikle olan bağına teknik ile ortaya koymaktadır. Çünkü teknik insan faaliyetini gerçekleştirmek için eylemin gerekli koşuludur. Modern toplumda eylem, tekniğin teknolojik bir tezahürüdür. Bu anlamda insan eylemleri teknoloji ile belirlenmekte olup, rasyonelleşme bu minvalde gerçekleşmektedir. “Eylem yönlendirici evren imgelerinin, kültürel geleneğin tamamının sekularize edilmesi ve "büyüden arındırılması", toplumsal eylemin artan "rasyonellik"inin diğer yüzüdür.”²¹⁴ Rasyonelleşme böylece insanın, düşüncesinin tezahürü olan nesnel dünya pratiklerinin, tekniğin teknolojik amaçsallığı ile eylemlerinin dolayısıyla da düşüncesinin belirlenmesine neden olmaktadır.

Sonuç olarak bakıldığında insanların eylemlerinin sonuçlarında fayda beklentisi içerisinde olması ve her insanın bu hayatı isteyebileceği yaşayabilmesi fikri sebebiyle, hayata yön veren temel ahlaki ve dini ilkelerden uzaklaşarak, değerlerin çöküşü kaçınılmazdır. Bu çöküşte ilk adım pragmatizm olurken, pragmatizmden kapitalizme

²¹³ Besim F. Dellaloğlu; *Frankfurt Okulunda Sanat ve Toplum*, İstanbul 1995, s. 36.

²¹⁴ Jürgen Habermas; *İdeoloji Olarak Teknik ve Bilim*, (Çev: Mustafa Tüzel), İstanbul 1993, s. 33.

tam geçişle birlikte çöküş hız kazanmıştır. “Modern toplumun ulaştığı noktada, özgürlüklerinden yoksun bırakılmış bireyler daha önce eşi görülmemiş bir uygarlık aşamasına eriştiklerini sanmalarına rağmen, “ruhsuz uzmanların, kalpsiz zevk düşünlerinin var olduğu bir dünyada” hiçliğin (*nunlity*) girdabında döndüklerinin farkına varamamaktadırlar.”²¹⁵ Modern anlayış insanlığı içerisine hapsetmektedir. Hiçliğin girdabından kurtulmak isteyen insanın yapması gereken şey ise, hayatının merkezine yeniden ahlaki ve dini ilkeleri yerleştirmesidir.

²¹⁵ Deniz Kundakçı; age, s. 65.

SONUÇ

Araçların birer amaç haline gelmeleri ve değerlerin her geçen gün yok oluşu kaygısı üzerine gerçekleştirilen bu çalışma, değerleri yok olmaya yüz tutmuş insanların yeniden hayatlarının merkezine amaçları yerleştirmeleri gerektiği noktasında bir öneridir.

Günümüz dünyası içerisinde karşılaşılan şey “karmaşadır”. Hayatların merkezine neyin yerleştirilmesi noktasında ortaya çıkan bu karmaşa, pek çok sorunu da beraberinde getirmektedir. Bu bağlamda insanların önünde iki seçenek vardır: Araçlar ya da amaçlar. İnsanlar bu seçenekten araç olanı seçerek hayatı araçsallaştırmışlardır. Hayatın merkezinde artık para yer almaktadır.

Günümüz dünyasında insanlığın yaşamış olduğu problemlerin temelinde, araçların birer amaç haline gelmesi yatmaktadır. Araçların birer amaç haline gelmelerinin en güzel örneği ise “para”dır. İnsan para sayesinde her şeyi yapabilme gücü hissini kendisinde taşır. Bu hissiyatın işlevselliği yalnızca pratik hayat üzerinde kalmayıp, teorik alanı da kuşatmıştır. Paranın teorik alanda da gerçekleştirmiş olduğu bu kuşatıcı etki sayesinde, temel ilkelerden yoksun yeni bir “hayat tarzı” ortaya çıkmıştır. Bu hayat tarzı temel ahlaki ve dini ilkelerden yoksundur ve fayda temelinde kapitalizmin hükümleri geçerlidir.

Fayda temeli üzerine kurulu bu hayat içerisinde aklın temel faaliyeti nicelik hesaplaması üzerinedir. Böylece her eylem ve ilişkide gözetilen şey faydadır. Fayda sağlayan her eylem iyidir, doğrudur ve gerçekleştirilmesi gereken eylemdir. Bu bağlamda insan sürekli olarak her şeyin daha iyisine ve en yenisine sahip olmak ister. Çünkü insanın isteklerini yönlendiren şey, insanın bedensel yatkınlıkları olan istek ve arzularıdır. Her istençte aranan şey ise “hazdır”. Tabi araçsal aklın, pragmatizmin ve kapitalizmin egemen olduğu bir hayat tarzında kaçınılmaz olarak değerlerde de bir çöküş hâkimdir.

İnsanların yaşam gayesi “mutlu” olmaktır. Araçların amaç haline gelmesiyle birlikte, insanları mutluluğa ulaştıracak temel etken paradır. Yani insanlar mutluluklarında temel ahlaki ilkeler ve erdemlerden uzaktır. Bu durumu “mutluluk ahlakı” bağlamında ele aldığımızda insanları nihai anlamda mutluluğa ulaştıracak şeyin erdemler olduğunu gördük. Öte yandan ödev ahlakı söz konusu olduğunda insanların ahlaki değere sahip eylemler sergileyebilmeleri için, eylemlerinin ödevden dolayı gerçekleşmesi gerektiğine tanık olduk. Temel ilkenin para haline gelmesiyle birlikte dönüşen, değişen bir dünya hali ile karşı karşıyayız. Akılda da meydana gelen araçsallık sayesinde akıl varlığı olarak amaç olan insanın dahi araç olarak görülmesi, değişen dünyanın en somut örneğidir. Bu bağlamda sonuçlarımızı genel hatlarıyla toparlayacak olursak;

İnsanlar arası ilişkilerde denge durumunda olan paranın insanların hayatlarını nasıl dönüştürdüğünü, etkilediğini ve paranın bu anlamda işlevselliğini tasvir etmeye çalıştık. Aslında bu durumun aklın araçsallaşmasından ve kapitalizm ile pragmatizmin iç içe geçerek bireysel fayda gözetilmesinden kaynaklandığını ve bu durumun da ana unsur olduğunu tespit ettik. Bu unsurun en önemli aracı ise para olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü para aklın araçsallaşması ile birlikte amaç konumuna yükselmiştir. Böylece para insan hayatının değer ölçütü haline gelmiştir.

Paranın değer ölçütü olması açısından Simmel, parayı insan etkinliğini bütünsel olarak ortaya koyacak bir unsur olarak görür. Bu açıdan toplumsal anlamda insan faaliyetini ortaya koymak adına Simmel paranın değer ile olan ilişkisini, töz olarak paranın değerini, insanın amaçlarında paranın yerini, bireyselliği ve özgürlüğü, insanın para değerini ve bütünsel olarak hayat tarzını “Paranın Felsefesi” isimli eserinde, para ilişkisi üzerinden açıklamaktadır. Çünkü para, bu düzlemde hayatın anlaşılması açısından etken olan bir aktördür. Para aynı zamanda insan yaşamında mübadele, kefaret gibi toplumsal etkileşimi sağlayan bir konumdur.

Simmel, paranın insanın hayatına etkilerini araştırırken, paranın değer açısından insan hayatındaki etkisini araştırarak insanın etkinliğine olan etkilerini ortaya koymuştur. Bu araştırmayla paranın araçsal konumu itibarıyla nesnel kültüre olan etkilerini göz önüne serer. Bu anlamda kapitalizmin ve pragmatizmin paranın insan hayatına olan etkisiyle ve aklın para itibarıyla nesnelleşmesinden, şeyleşmesinden dolayı, insan amaçları da bu çerçevede belirlenerek karşımıza çıkmaktadır.

Para işlevselliği açısından değer ölçütü haline gelmiş olması, nesnelerin mübadelesini sağlamasındandır. Çünkü nesneye olan mesafe ancak para ile aşılabilmektedir. Bu nedenle nesnelerin değeri, paranın simgesel değerinde özdeşleşmiş, böylece insanın etkinliği para itibariyle gerçekleşen bir duruma dönüşmüştür. Bu anlamda para kendisinde değerli olan bir konuma yerleşmiştir. Nitekim paranın tözsel konumu niceliksel işlevi itibariyle amaçlar arasında yer almıştır. Dolayısıyla amaçlar sıralamasında para, nesnel aklın bir konumu haline gelmiştir. Para modern yaşamda insanların bir arada yaşama faaliyetinin gerçekleştiği bir durum olmasından dolayı, her şeyin alınıp satılabilirliği para dolayımı nedeniyle olduğundan, paranın bu durumu, insanın arzularını yönlendiren bir etken haline gelmiştir. Bu nedenle de metalaşma insanın duygusal yönüne müdahale etmektedir. Para her nesneyi kendi simgesel değerine indirgeyici bir durum teşkil etmektedir. Böylece kişinin değeri ve değerleri de paranın temel ölçüt olduğu bir biçim almaktadır.

Paranın insan hayatındaki bu etkinliği, insanları yabancılığa ve yalnızlığa terk etmektedir. Çünkü modern toplumda ilişkilerin önemi para ile sağlandığı için kişilerin önemi ortadan kalkmaktadır. Bu durumun gelişmesi ve genişlemesiyle birlikte bireylerin yalnızlığı ve ait oldukları ilişkilere olan zorunluluğu artmaktadır. Paranın bu tarzda yaşama müdahil olmasıyla ilişkilerde kişilerin ve özelliklerinin ortadan kalkmasına neden olmuş, değer paranın tekelinde toplanmıştır. Böylece tüm değerler paraya indirgenen bir hale gelmiştir. Para karşılığında insanın bizzatı kendisini mübadele nesnesi haline getirmesinin göstergesi olarak, fahişelik örneğini gösterebiliriz. Böylece para hayatın değer nesnesi konumuna gelmiş, insanlara hesaplanabilir-hesaplayıcı bir hayat tarzı sunmuştur.

Modern dünyada akıl eleştirileri, aklın felsefe itibariyle yaşamda tezahür eden insan etkinliğinin olumsuzluklarını, aklın nesnel konumuna öznel- araçsal aklın tahakkümü üzerinden yapılmaktadır. Bu itibarla *Frankfurt Okulu*'nun görüşlerini, Simmel'in *Para Felsefesi* üzerinden yaşamı açıklama biçimini anlatırken, aklın dönüşen dünyada aynı işlevi göstermesi açısından ele aldık. Bu durumda söylenilebilir ki, modern insanın hayat tarzı araçsallaşmış amaçların doğrultusunda gerçekleşmektedir. Nitekim kapitalizm ve pragmatizm gerek Simmel açısından gerekse *Frankfurt Okulu*'nun "akıl" eleştirisi bağlamında, araçsallaşan aklın zorunlu tezahürleri olarak ortaya çıkmıştır. Öyle ki pragmatizm aklın araçsallaşması ile toplum ve bireyin arasında

açılan arada, bireyin ön plana çıkmasıyla sonuçlanmış, bu durumun sonucunda kapitalizm vuku bulmuştur. Dolayısıyla bireysellik etrafında oluşan kültür, değerlerin bireysel temel üzerine inşa edilmesine neden olmuştur.

Ahlak, din gibi nesnel gerçekliği vurgulayan alanların, bireyselliğin ön plana çıkmasıyla birlikte nesnel gerçekliklerini yitirdiğini görmekteyiz. Bu nedenle nesnel olan felsefi ve dini doktrinlerin odağı öznellik temelinde şekillenmiştir. Öznellik, aklın şeyleşmesinden kaynaklanan bir durum olup, modern dünya içerisinde şeyleşme ise para ile olmuştur. Öyle ki para, insan düşüncesinin nesnelleşme sürecinde değer ölçütü haline gelmiş, bu nedenden dolayı da, düşünme faaliyeti para dolayımıyla gerçekleşmiştir. Bu doğrultuda insan düşünmesi şeyleşmiş, insanın hayattaki amaçlarından en değerlisi olan mutluluğun tahsis edilmesi dahi, insan hazlarının karşılığı olan şeylerin elde edilmesi olarak özdeşleşmiştir.

Mutluluğun tahsis edilmesi, modern yaşamda hazların tatmin edilmesiyle eşdeğer bir konumdadır. İnsanın kendiliği temelinden hareket ederek düşünme faaliyeti göstermesi, onun kendine dönmesini ve yaşamı soruşturarak sakinliğe doğru bir yönelimini gerçekleştirecektir. Dolayısıyla felsefenin eski çağlardan beri değerli bulduğu bu kendine dönüş, modern yaşamda imkansız bir hal almıştır. Çünkü modern dünyada düşünme faaliyeti yerini düşünmeden yoksun bir eylemin tatmin ediciliğine bırakmıştır. Günümüzde bilginin değeri insanın tatmin beklentisindeki işe yararlığın ölçüt konumu itibarıyla yerini bulur. Bu nedenle düşünmeden yoksun bir bilgi arayışı ortaya çıkmaktadır. “Gerçek ya da hakikate özgü perspektifle bir ilişkimizin kalmadığını gösteren bu farklı bir uzama geçiş olayıyla birlikte, tüm gönderen sistemlerinin tasfiye edildiği bir simülasyon çağına girilmiştir. (...) Burada bir taklit, suret ya da parodiden değil *aslı yerine göstergeleri konulmuş bir gerçek*, bir başka deyişle her türlü gerçek süreç yerine işlemsel ikizini koyan bir caydırma olayından söz ediyoruz.”²¹⁶ Bu bağlamda temel ölçüt bilgidir.

Bilginin temsil düzeyinde tatbik edilmesi ya da hakikati temsil eden temsiliyetin hakikatin yerini alması bilginin artmasına (yüzeysel, içeriğe sahip olmayan bir bilgi) neden olmaktadır. Bilginin artması, bilgiye olan ulaşımın kolaylaşması ve bilgi edinme sürecinin hızlanması, bilginin düşünmeden yoksun bir tarzda gerçekleşmesinin

²¹⁶ Jean Baudrillard; *Simülakrlar ve Simülasyon*, (Çev: Oğuz Adanır), Ankara 2011, s. 15.

sonucudur. Çünkü bilgi edinme sürecinin artıp düşünmenin ortadan kalkması, bilgi, işe yararlık ve hazları tatmin etme talebine karşılık geldiği için önem kazanmaktadır. Günümüzde teknolojik araçlara olan talebin artması ve hatta bu araçlara bağımlı hale gelinmesi bu duruma örnek gösterilebilir.

Geleneksel felsefedeki hakikat, yerini modern dünyada hakikatin büyük anlatılar olup ulaşılamayacak boyutta olduğu, dolayısıyla hakikatin olmadığı düşüncesini beraberinde getirmiştir. Bu anlamda insan doğruluğu ve hakikati öznel bir konumda arama girişimi göstermiştir. Bu öznel konum insanın fiiliyatını görece bir duruma getirip, eylemlerini fayda odağında toplamasına neden olmuştur. Kapitalizm bu sebeple insan fiiliyatının öznel bir konumda kullanılmasıyla eşdeğer olarak ortaya çıkmıştır. Çünkü öznellik ile beraber birey ile toplum arasındaki bağ, rekabet ve ben odaklı bir etkinlik temelinde olduğu için kapitalizmin işlev gösterme imkanı ortaya çıkmıştır. Bu anlamda kapitalizm üretim ilişkilerinde paranın değer olması bakımından, insanın bağımlı olduğu bir sistem haline gelmesine neden olmuştur. Hiç şüphesiz kapitalist sistemde paraya olan aşırı değer, bireyin zorunlu olarak fiillerini para nesnesinin elde edilmesine dayandırması ile sonuçlanmıştır. Dolayısıyla bireyin rekabet, çalışma, biriktirme eğilimleri artmış, yaşamını idame ettirmenin zorunluluğu sonucu insanın kendisi için ayıracağı zamanını elinden almıştır. Üretim ilişkilerinin hızlı olması ile yaşam hızlı bir hale gelmiştir.

Bu anlamda kapitalizm insana hız dayatır. Bu nedenle zamanın hızlı bir durumda olması insanın yüksek faaliyetlerinden biri olan düşünme etkinliğini de ortadan kaldırmaktadır. Buna bağlı olarak insan eylemleri de hızlı bir hale gelmiştir. Üretimin hızı ve bununla eş orantılı olarak üretilen nesneye olan talebin artması nesnelere sahip olma istencini beraberinde getirmiş, nesnelliğin elde edilmesiyle birlikte insanın arzuları ve istençleri karşılandığı için değerlendirme nesnelerin elde edilmesiyle gerçekleşmiştir. Bütün nesnelerin mübadele aracı para olduğu için, değer ve değerlerin odağı para olmuştur. Dolayısıyla paranın elde edilmesiyle ortaya çıkan bu durumun sonucu olarak insani değerler paranın değeriyle eşdeğer bir durum teşkil etmiştir. İnsanın kendi işine yarayan ve bu anlamda yararlı olanı değerli olana tercih etmesinin sonucunda gerçekliğin bilinmesine rağmen, -yaşamın bu halde olmasından dolayı- gerçekliğin yararlı olana dönüştüğü (post truth) bir yaşama neden olmuştur.

Pragmatizm, nesnel pratiğin süreç içerisinde pratik hayattaki nesnel gerçeklikte etkinliğini fayda temelinde gerçekleştirerek, insanın tam bir etkinlik sağlayacağını öne süren bir görüştür. Fakat dünyanın nesnelerinin değer kazanarak insan arzularını karşılayan bir konumda olması ve kapitalizmin üretim ilişkileri, pragmatizmin sadece pratik faydanın insanın zevk ve arzularını karşılamak gibi bir misyon kazanmasına neden olmuştur. İnsan etkinliğinin fayda ve nesne (meta) temelli oluşu ile birlikte, ahlaki değerler ve dinin de işlevi bu temel üzerinde şekillenmiştir. Buna göre ahlaki değerler ve din de paranın eşdeğeri bir hale gelmiş durumdadır. Böylece ahlaklılığın ve dinin de işe yararlık boyutunda kullanılması söz konusu olmaktadır. Bu nedenle dinin ve ahlakın nesnel doğrulara olan ilkeleri itibarını kaybetmiştir.

İnsan etkinliğinin tekrar kendilik temelinde gerçekleşmesi ile bu durumun son bulması söz konusu olabilecektir. Kendiliğin, insanın bütün inanç ve öğretilerin dogmatik ön kabullerinden kurtulmasıyla olabilmesi mümkündür. Zira insanın sahip olduğu bütün ön kabuller ve peşin hükümler onun kendiliği temelinde bir anlam arayışından mahrum etmektedir. Bu görüş felsefede Platon'dan aydınlanma düşüncesine kadar devam eden bir süreç olması bakımından felsefi refleksiyonun ve insanın kendini bilme faaliyetinin ilkesi durumundadır.

İnsanın akli bir faaliyet olarak ortaya koyduğu bu refleksiyon tarihsel açıdan bir gelişim göstermemiştir. Çünkü bugün hala felsefenin Sokrates'ten beri "kendini bil" düsturu değerini korumaktadır. Bu nedenle rasyonalite faaliyeti tarihsel süreçte farklı tezahürler ortaya koysa da dünyanın değişimi, dönüşümü söz konusu olsa da insanın mutlu bir yaşamı sağlaması gerçekleşmemiştir. Başka bir deyişle, insan bütün yaşamı boyunca mutlu, sakin, huzurlu bir hayat sürmek adına faaliyet göstermektedir. Akli faaliyetin sonucu olan teknik, teknoloji ve refleksif düşünme bütün tarih boyunca işlevini sürdürmüştür. Fakat bütün bu uğraşlar rahatlığı ve kolaylığı talep etme temelinde gerçekleşmiştir. Ama görülen o ki, insan yaşamını kolaylaştırmak ile mutluluğu eşdeğer olarak görmüş ve sonucunda mutluluktan ziyade hazların sürekli ayartıcılığı ve tatmin ediciliği üzerine bir yaşam inşa etmiştir.

Bu açıdan denilebilir ki insanın akli faaliyeti onun mutluluk arayışının odağını başka bir yöne çekmiş, bu nedenle rasyonalite bu odağın etrafında şekillenmiştir. Bu bağlamda günümüz dünyası bilgi ve bilimin soyutlayıcılığı ile insanı özünden ve kendinden uzaklaştırmıştır. Aynı zamanda bilgi ve bilim hükmetme ve tahakküm etme

aracı olarak kullanılmaktadır. Bu nedenle insanlar arasındaki iletişim zorunlu, yalnız, içtenlikten yoksun bürokratik bir hava ile sağlanmaktadır. Aynı zamanda toplum içerisinde birey iktidar araçlarıyla ve bu araçlara sahip olanlar tarafından yönetilmekte ve yönlendirilebilmektedir. Bu anlamda para da büyük bir iktidar aygıtıdır. Paranın bu aygıt konumu itibariyle gerek zorunlu olarak gerek ise kendi istenci doğrultusunda mecburen talep edilmektedir. Bu bağlamda modern insan tarih içerisinde dünyanın en tutsak ve gerçeklikten uzakta yaşayan dolayısıyla da gerçek anlamda mutluluğun ne olduğunu tahayyül bile edemeyecek konumdadır.

Gerçek anlamda mutluluğun ne olduğu ancak insanın gerçekliğin ne olduğunu sorgulayabilmesi ile ortaya çıkabileceği düşünülmektedir. Hiç şüphesiz bu durum insanın üzerine inşa edilen yaşamı sorgulayabilecek boşluğu elde etmesiyle mümkün görünmektedir. Öyle ki boş zaman düşünme eylemini talep eder. Modern insanın düşünme eylemini sağlaması ile düşünmesiz eylem ortadan kalkacak böylece bütün anlam dünyasını sorgulamasına yol açacaktır. Modern insan hızlı ve sürekli yaşayan, değerlerini bu yaşamın nesneleri üzerine kuran, dolayısıyla bütün anlam dünyasını eylem üzerinde gerçekleştiren insandır. Bu itibarla insanın inşa edilmiş değerleri yıkması ve gerçek olanın sorgulanması ancak yavaşlama ile eylemin ertelenmesi ya da en aza indirilmesi ile mümkün görünmektedir. Çünkü böylesine bir yaşamda düşünmeden yoksun bir eylemin bütün yaşamı anlamlandırdığı göz önüne alındığında eylemi ertelemek, eylemle kurulan işbu anlamın neliğine ilişkin bir sorgulamayı beraberinde getirecektir.

Şu da var ki felsefenin Antik Yunan’da “boş zaman” ile yapılabileceği görüşünü göz önüne alındığında, bütün insanlığın böylesine bir imkânının söz konusu olması mümkün değildir. Kaldı ki boş zaman ile felsefi soruşturma özdeş değildir. Bu noktada gözden kaçırılmaması gereken insanın sorgulama ihtiyacını gerektiren bir yaşam pratiğinin olması gerekmektedir. Bu nedenle boş zaman sadece insanın sorgulama talebini karşılayacak olan bir etken durumundadır. Fakat modern yaşam açısından bakıldığında insanın anlam bütünlüğü zamanın hızına dayalıdır. Hız ise nesnel pratiğe dayalı hareket olduğundan anlam pratiğinin ve nesnelliğin içerisindeki harekettir. Bu açıdan insanın yaşam pratiğini hareket tayin etmektedir. Yaşam pratiğindeki olan hareketin niteliksel yönden azalması ise, insanın düşünmeden eyleme durumunu ortadan

kaldırabilecektir. Bu durum sonucunda insan; bilginin, gözlemci- edilgin özne durumundan etkin bir bilgilenme ile eylem varlığı haline gelebilecektir.

Bu bağlamda paranın işlevini ahlak açısından incelerken, ahlakın ve dininde araçsallaşan akıl nedeni ile temel ilkelerinin itibar kaybettiğini görmekteyiz. Ahlakın ve dinin bu temel ilkelerinin yeniden esas değerine ulaşabilmesi için, aklın araçsal konumundan kurtulması gerekmektedir. Ancak araçsal akıl konumundan kurtulan ahlak ve din, paranın hakîm değerinden uzaklaşarak yaşamı düzenleyebilir.

KAYNAKÇA

- ADORNO Theodor W., *Ahlak Felsefesinin Sorunları*, (Çev: Tuncay Birkan), İstanbul 2010.
- ADORNO Theodor W., *Metafizik Kavram Ve Sorunlar*, (Çev: İsmail Serin), İstanbul 2017.
- ADORNO Theodor W., *Minima Moralia*, (Çev: Orhan Koçak, Ahmet Doğukan), İstanbul 2005.
- ADORNO Theodor W., HORKHEİMER Max, *Aydınlanmanın Diyalektiği*, (Çev: Nihat Ülner, Elif Öztarhan Karadoğan), İstanbul 2014.
- ADORNO Theodor W., *Teori ve Pratik Üzerine Bir İnceleme*, (Çev: Orhan Kılıç), İstanbul 2013.
- AKARSU Bedia, *Ahlâk Öğretileri*, İstanbul 1982.
- AKARSU Bedia, *Çağdaş Felsefe*, İstanbul 1994.
- ARENDT Hannah, *İnsanlık Durumu*, (Çev: Bahadır Sina Şener), İstanbul 2013.
- ARİSTOTELES, *Metafizik*, (Çev: Ahmet Arslan), İstanbul 2014.
- ARİSTOTELES, *Nikoomakhos'a Etik*, (Çev: Saffet Babür), Ankara 2012.
- ARİSTOTELES, *Politika*, (Çev: Mete Tuncay), İstanbul 2014.
- AYDIN Ayhan, *Yaşadığımız Dünya*, Ankara 2010.
- BAUDRILLARD Jean, *Simülakrlar ve Simülasyon*, (Çev: Oğuz Adanır), Ankara 2011.
- BAUMAN Zygmunt, *Modernite, Kapitalizm, Sosyalizm*, (Çev: F. Doruk Ergun), İstanbul 2013.
- BENTHAM Jeremy, *Ahlak Ve Yasama İlkeleri*, (Çev: Ömer Saruhanlıoğlu, Uğur Kâşif Boyacı), İstanbul 2017.
- BERGSON Henri, *Ahlâkın Ve Dinin İki Kaynağı*, (Çev: M. Mukadder Yakupoğlu), Ankara 2013.

BİLGİÇ Meriç, “Dewey’in Pragmatizmi”, *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, Güz 2016, Sayı 22, ss. 351.- 367.

BOTTOMORE Tom, *Frankfurt Okulu*, (Çev: Ahmet Çiğdem), Ankara 1994.

CASANOVA Jose, *Modern Dünyada Kamusal Dinler*, (Çev: Mehmet Murat Şahin), Sakarya 2014.

CASSİRER Ernst, *Kant’ın Yaşamı ve Öğretisi*, (Çev: Doğan Özlem), İstanbul 2007.

COLLİNGWOOD R. G., *Tarih Tasarımı*, (Çev: Kurtuluş Dinçer), Ankara 2015.

COSER Lewis A., *Sosyolojik Düşüncenin Ustaları*, (Çev: Himmet Hülür, Serhat Toker, İbrahim Mazma), Ankara 2008.

COŞKUN Seyit, “Jean Jacques Rousseau”, *Siyaset Felsefesi Tarihi*, (Ed. Ahu Tuncel, Kurtul Gülenç), Ankara 2014.

DELLALOĞLU Besim F, *Fankfurt Okulunda Sanat ve Toplum*, İstanbul 1995.

DORMAN Emre, *Din Neden Gereklidir?*, İstanbul 2015.

DOWD Douglas, *Kapitalizm ve Kapitalizmin İktisadı*, (Çev: Cihan Gerçek), İstanbul 2006, s. 15.

ERKIZAN H. Nur Beyaz, *Aristoteles Yazıları*, Ankara 2013.

FOLSCHEID Dominique, *Felsefe Akımları*, (Çev: Muna Cedden), Ankara 2009.

FRANK Philipp, *Doğa Bilimlerinde Pozitivizm*, (Çev: Yılmaz Öner), İstanbul 1985.

FREYER Hans, *Sosyoloji Kuramları Tarihi*, (Çev: Tahir Çağatay), Ankara 2012.

FROMM Erich, *Erdem ve Mutluluk*, (Çev: Ayda Yörükân), İstanbul 1994.

GORZ Andre, *İktisadi Aklın Eleştirisi*, (Çev: Işık Ergüden), İstanbul 2007.

GÖKALP Nurten, *İnsan Felsefesi*, Ankara 2014.

HABERMAS Jürgen, *İdeoloji Olarak Teknik ve Bilim*, (Çev: Mustafa Tüzel), İstanbul 1993.

- HABERMAS Jürgen, *İnsan Doğasının Geleceği*, (Çev: Kaan H. Ökten), İstanbul 2003.
- HARVEY David, *On Yedi Çelişki ve Kapitalizmin Sonu*, (Çev: Esin Soğancılar), İstanbul 2015.
- HEIDEGGER Martin, *Varlık Ve Zaman*, (Çev: Kaan H. Ökten), İstanbul 2011.
- HELLER Agnes, *Bir Ahlâk Kuramı*, (Çev: Abdullah Yılmaz, Koray Tütüncü, Ertürk Demirel), İstanbul 2006.
- HORKHEİMER Max, *Akıl Tutulması*, (Çev: Orhan Koçak), İstanbul 2013.
- HORKHEİMER Max, *Geleneksel ve Eleştirel Kuram*, (Çev: Mustafa Tüzel), İstanbul 2005.
- İNAM Ahmet, *Deneyen Felsefe*, İstanbul 2008.
- JAMES William, *Pragmatizm*, (Çev: Tahir Karakaş), İstanbul 2015.
- JAY Martin, *Diyalektik İmgelem*, (Çev: Sevgi Doğan), İstanbul 2014.
- JUNG Werner, *Georg Simmel Yaşamı, Sosyolojisi, Felsefesi*, (Çev: Doğan Özlem), Ankara 1995.
- KANT Immanuel, *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi*, (Çev: İonna Kuçuradi), Ankara 1995.
- KANT Immanuel, *Ethica*, (Çev: Oğuz Özügül), İstanbul 2007.
- KANT Immanuel, *Pratik Usun Eleştirisi*, (Çev: İsmet Zeki Eyuboğlu), İstanbul 2013.
- KANT Immanuel, *Saf Aklın Sınırları Dâhilinde Din*, (Çev: Suat Başar Çağlayan), Konya 2012.
- KANT Immanuel, *Seçilmiş Yazılar*, (Çev: Nejat Bozkurt), Ankara 2014.
- KANT Immanuel, *Yaşamın Anlamı*, (Çev: Gürsel Uyanık, Ahmet Sarı), İstanbul 2004.
- KRANZ Walther, *Antik Felsefe*, (Çev: Suad Y. Baydur), İstanbul 1994.
- KUNDAKÇI Deniz, *Max Weber*, İstanbul 2016.

KUR'AN-I KERİM, Haz: *Hayrât Neşriyat*, İstanbul 2012.

KUTSAL KİTAP (Tevrat, Zebur, İncil), Haz: *Kitabı Mukaddes Şirketi, Yeni Yaşam Yayınları*, İstanbul 2016.

LEFEBVRE Henri, *Modern Dünyada Gündelik Hayat*, (Çev: Işın Gürbüz), İstanbul 2007.

LUKES Steven, *Marksizm ve Ahlâk Yasası*, (Çev: Osman Akınhay), İstanbul 1998.

MARX Karl, *1844 El Yazmaları*, (Çev: Murat Belge), İstanbul 2014.

MENGÜŞOĞLU Takiyettin, *İnsan Felsefesi*, Ankara 2017.

MILL John Stuart, *Faydacılık*, (Çev: Selin Aktuyun), İstanbul 2017.

MOSELEY Alexander, *A'dan Z'ye Felsefe*, (Çev: Ali Süha), İstanbul 2010.

ÖZGEN Mehmet Kasım, "Ben Felsefesi Yahut Hak Felsefesi", *Beytülhikme*, Aralık 2015, Sayı 5, ss. 189.- 219.

ÖZGEN Mehmet Kasım, "Tasavvuf Felsefesinde Zikir Kavramı", *Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Aralık 2013, Sayı 2, ss. 215.- 227.

ÖZLEM Doğan, *Kant Üzerine Yazılar*, İstanbul 2015.

PLATON, *Devlet*, (Çev: Sabahattin Eyüboğlu, M. Ali Cimcoz), İstanbul 2015.

PLATON, *Diyaloglar*, (Çev: Teoman Aktürel), İstanbul 2009.

PLATON, *Menon*, (Çev: Ahmet Cevizci), İstanbul 2007.

PLATON; *Toplu Diyaloglar- 1*, (Çev: Yunus Bakihan Çamurdan), Ankara 2007.

POOLE Ross, *Ahlâk ve Modernlik*, (Çev: Mehmet Küçük), İstanbul 1993.

ROSS W. David, *Aristoteles*, (Çev: Ahmet Arslan), İstanbul 2011.

RUNZO Joseph, MARTIN Nancy M., *Dünya Dinlerinde Hayatın Anlamı*, (Çev: Gamze Varım), İstanbul 2002.

SARIKÇIOĞLU Ekrem, *Dinler Tarihi*, Isparta 2011.

SCHOPENHAUER Arthur, *İsteme ve Tasarın Olarak Dünya*, (Çev: Levent Özşar), İstanbul 2013.

SIMMEL Georg, *Bireysellik ve Kültür*, (Çev: Tuncay Birkan), İstanbul 2015.

SIMMEL Georg, *Modern Kültürde Çatışma*, (Çev: Tanıl Bora, Utku Özmakas, Nazile Kalaycı, Elçin Gen), İstanbul 2017.

SIMMEL Georg, *Paranın Felsefesi*, (Çev: Yavuz Alogan, Didem Aydın), İstanbul 2014.

SIMMEL Georg, *Sosyolog, Sanatçı, Düşünür*, (Çev: Jale Özata Dirlikyapan), Ankara 2011.

SIMMEL Georg, *Tarih Felsefesinin Problemleri*, (Çev: Gürsel Aytaç), Ankara 2010.

SMITH Adam, *Milletlerin Zenginliği*, (Çev: Haldun Derin), İstanbul 2015.

SPURK Jan, *Toplumsal Aklın Eleştirisi*, (Çev: Işık Ergüden), İstanbul 2008.

ŞİŞMAN Nazife, *Yeni İnsan*, İstanbul 2012.

TANİLLİ Server, *Yaratıcı Aklın Sentezi*, İstanbul 2006.

TAYLOR Charles, *Seküler Çağ*, (Çev: Dost Körpe), İstanbul 2014.

TOPAKKAYA Arslan, “Adalet Kavramı Bağlamında Aristoteles- Platon Karşılaştırması”, *Flsf Dergisi*, 2008, Sayı 6, ss. 27.- 46.

TOPAKKAYA Arslan, *Felsefe, Din ve Kültür’de Zaman*, İstanbul 2013.

TOPAKKAYA Arslan, *Sistematik Felsefe Bağlamında Platon- Aristoteles Karşılaştırması*, Ankara 2014.

TOPAKKAYA Arslan, “Stoa Etiğinin Temel Kavramları”, *Felsefe Dünyası*, 2009/1, Sayı 49, ss. 56.- 68.

TOPAKKAYA Arslan, “Tarihsel Materyalizm Bağlamında Marx’ı Yeniden Okumak”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, İlkbahar 2008, ss. 378.- 395.

TOPAKKAYA Arslan, “Tarihsel Süreçte Kilise- Siyaset İlişkisi ve Günümüze Yansımaları”, *Temaşa*, Ocak 2017, Sayı 6, ss. 11.- 31.

TOPAKKAYA Arslan, *Wilhelm Dilthey Ve Felsefesi*, İstanbul 2016.

TURNER, Bryan S., *Klasik Sosyoloji*, (Çev: İdil Çetin), İstanbul 2014.

TURNER, Bryan S., *Max Weber Ve İslâm*, (Çev: Yasin Aktay), Ankara 1997.

UYGUR Nermi, *Yaşama Felsefesi*, İstanbul 2005.

WEBER Max, *Protestan Ahlâkı ve Kapitalizmin Ruhu*, (Çev: Zeynep Gürata), Ankara 2009.

WEBER Max, *Ekonomi & Toplum I*, (Çev: Latif Boyacı), İstanbul 2012.

WİDGERY Albert G., *Tarih Boyunca Büyük Öğretiler*, (Çev: Gülçiçek Soytürk), İstanbul 1971.

WOODS Alan, GRANT Ted, *Aklın İsyanı*, (Çev: Ömer Gemici, Ufuk Demirsoy), İstanbul 2006.

YARAN Sadık Cafer, *Kötülük ve Teodise*, İstanbul 1997.

George Simmel Bağlamında Paranın Felsefesinin Akıl ve Ahlak Açısından İncelenmesi

ORIJINALLIK RAPORU

% 18	% 15	% 6	% 11
BENZERLİK ENDEKSİ	İNTERNET KAYNAKLARI	YAYINLAR	ÖĞRENCİ ÖDEVLERİ

BİRİNCİL KAYNAKLAR

1	Submitted to Kocaeli Üniversitesi Öğrenci Ödevi	%2
2	www.scribd.com İnternet Kaynağı	%2
3	edoc.pub İnternet Kaynağı	%1
4	pt.scribd.com İnternet Kaynağı	%1
5	sosyalarastirmalar.org İnternet Kaynağı	%1
6	Submitted to Istanbul University Öğrenci Ödevi	%1
7	docplayer.biz.tr İnternet Kaynağı	%1
8	es.scribd.com İnternet Kaynağı	<%1

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı, soyadı : Faruk GÖKER
Uyruğu : Türkiye (TC)
Doğum Tarihi ve Yeri : 12.01.1988 Kayseri
Medeni Durumu : Bekar
Email : farukgoker72@gmail.com
Telefon :0531 326 2993
Adres : Beyazşehir Mah.822. Sok. Pırlanta Apt. No:5/18 Kocasinan
KAYSERİ

EĞİTİM

Lisans : Erciyes Üniversitesi Edebiyat Fak. Felsefe Bölümü 2017

YABANCI DİL

İngilizce